

การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์
ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2559

การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์
ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

ปริญญานิพนธ์
ของ
สมพัทธ์ ทิพย์มงคล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2559

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์
ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2559

สมพัทธ์ ทิพย์มงคล. (2559). การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร. ปริญญาโท กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: อาจารย์ ดร.อิทธิพัทธ์ วิจิตสถิตรัตน์.

การวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ กระบวนการผลิตและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร รวมไปถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มเป้าหมาย

ผลการศึกษาพบว่า การบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อดีนั้นสามารถจำแนกได้เป็น 3 ยุคสมัย คือ 1.ยุคเริ่มต้น 2.ยุคฟื้นฟู และ 3.ยุครุ่งเรือง ทั้ง 3 ยุคสมัยนี้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เหมือนกันคือการเรียนรู้แบบปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน และในปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้ยังคงยึดหลักการเรียนรู้จากงานจริง เพราะการทำเบญจรงค์เป็นงานฝีมือที่ไม่สามารถจับมือใครทำได้ ผู้ที่สนใจจะเรียนรู้ต้องมีความต้องการที่จะเรียนรู้จริงเท่านั้น ต้องมีเวลามากพอในการเรียนรู้ ถึงจะประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง

กระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อดียังคงอนุรักษ์การผลิตในรูปแบบของโบราณ เป็นหัตถกรรมเชิงประณีตที่ใช้มือทำเท่านั้นปราศจากเทคโนโลยีและเครื่องจักรใดๆ ขั้นตอนการทำมีรูปแบบที่ชัดเจน คือ 1.เตรียมเครื่องขาว 2.เขียนลาย 3.ลงสี 4. วาดทอง 5.เผาเคลือบ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์จนมีการตกผลึกทางความคิดและนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานศิลปหัตถกรรมที่ทรงคุณค่า บนพื้นฐานแห่งปัญญา สิ่งที่มีส่วนในการพัฒนารูปแบบของเครื่องเบญจรงค์ให้สอดคล้องตามยุคสมัยคือ ความรู้สึกรู้สีก การสังเกต การคิดและการปฏิบัติ ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้

THE STUDY OF WISDOM TRANSFER AND THE INSTRUMENTS USED IN THE PRODUCTION
OF TRADITIONAL FIVE-COLORED THAI PORCELAIN, BENJARONG DON KAI DEE
COMMUNITY, SAMUT SAKHORN PROVINCE

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements For the
Master of Education degree in Art Education
at Srinakharinwirot University
May 2016

Sompat Timmongkol. (2016). *The Study of Wisdom Transfer and the Instruments used in the Production of Traditional Five-Colored Thai. Porcelain, Benjarong Don Kai Dee Community, Samut Sakhorn Province*. Master Thesis, M.Ed. (Art Education). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Dr.Atipat Vijitsatitrat.

This research aims to study the process of wisdom transfer of the production and the instruments used in the production of traditional Thai five-colored porcelain at Benjarong Don Kai Dee Community in Samut Sakhorn province, and the historical background of the Benjarong Don Kai Dee village. This qualitative research used in-depth interviews with the target group. The study found that the process of wisdom transfer can be categorized into 3 periods; 1. Early Age, 2. Restoration Age, 3. Golden Age. All three ages had the same process of wisdom transfer, which was learning by doing, as well as the transfer of knowledge currently used regarding learning by doing. The production of traditional five-colored porcelain is a handicraft and not easily to do, so only motivated people who intend to learn with plenty of time can success.

The process of the production of porcelain at Don Kai Dee village has conserved the production which is an exquisite traditional handicraft, hand produced without any technology or machines. The process of production typically include 1. Designing, 2. Drawing, 3. Painting, 4. Covering the Amount of Gold, 5. Glazing pottery. The learning process through experience crystalizes ideas, leading to the creativity of invaluable art and handicraft based on wisdom. To help develop the forms of the traditional Thai five-colored porcelain in accordance with the times are emotions and observation, as well as imagination and practicing learning by doing.

ประกาศคุณูปการ

ตลอดระยะเวลาการศึกษาครั้งก่อน องค์ความรู้ เรื่องการศึกษากระบวนการทำเครื่องเบญจรงค์ ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ผู้วิจัยได้ทุ่มเทเวลาในการศึกษา โดยได้รับแรงบันดาลใจจากความชื่นชมในงานศิลปหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ ประกอบกับคำแนะนำจากท่าน ดร.อิทธิพัทธ์ วิจิตสถิตรัตน์ ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ รศ.ดร. สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ตลอดจน รศ.วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านศิลปศึกษา ขอกราบ ท่านอาจารย์ทุกท่านด้วยความเคารพยิ่ง

วิทยานิพนธ์นี้ จึงเป็นผลแห่งความสำเร็จของการศึกษาที่ผู้วิจัยขอขอบพระคุณปราชญ์ชาวบ้าน ท่านผู้รู้ที่มีโอกาสสร้างสรรค์งานเบญจรงค์ในชุมชนดอนไถ่ คือ คุณอุไร แดงเอียด คุณรัชนี ทองเพ็ญ คุณประภาศรี พงษ์เมธา คุณนวลจันทร์ มารุ่งเรือง คุณสังวาล ภูมิเสน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในชุมชนดอนไถ่ทุกท่าน ที่ได้กรุณาสันับสนุนข้อมูล และต้อนรับอย่างอบอุ่น อำนวยความสะดวกการดำเนินการวิจัยภายในชุมชน ขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

ความเจริญงอกงามที่เกิดขึ้นจากการศึกษานี้ ขอมอบแด่บิดา มารดา ครูอาจารย์ ญาติมิตร ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน ผู้ซึ่งมอบวิชาความรู้ ความรัก และกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าองค์ความรู้ได้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้หากเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าก็ขอให้เป็นที่ไปเพื่อการพัฒนาประเทศสืบไป

สมพัทธ์ ทิพย์มงคล

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 ภูมิหลัง	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายการวิจัย	4
ความสำคัญของการวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
หมู่บ้านเบญจรงค์ ดอนไก่อดี หมู่ที่ 1 อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร	6
องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์	12
ศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา	16
ภูมิปัญญา และความหมายของภูมิปัญญา	38
ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญา	41
ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น	45
ฐานคิดในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น	47
ภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมพื้นบ้าน	50
การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น	51
รูปแบบและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา	52
ทฤษฎีการเรียนรู้และทักษะปฏิบัติ	54
ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)	54
ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interaction Theory)	57
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน	58
แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์	62
แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณค่า	63
แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย	66
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	68

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 วิธีดำเนินการวิจัย	71
ลงพื้นที่ที่ศึกษาเก็บข้อมูล	71
ผู้ให้ข้อมูลหลัก	72
กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	72
การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	72
การเก็บรวบรวมข้อมูล	73
การจัดทำและการวิเคราะห์ข้อมูล	74
ข้อสรุปเชิงทฤษฎี	74
4 ผลวิเคราะห์ข้อมูล	75
5 สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ	97
ความมุ่งหมายของการวิจัย	97
การสร้างเครื่องมือในการวิจัย	98
สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล	99
อภิปรายผล	125
ข้อเสนอแนะทั่วไป	129
ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป	129
บรรณานุกรม	130
ภาคผนวก	136
ภาคผนวก ก	137
ภาคผนวก ข	142
ภาคผนวก ค	143
ภาคผนวก ง	151
ประวัติย่อผู้วิจัย	154

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ยุคแรก พ.ศ.2514-2525 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของ หมู่บ้านดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร	100
2 ยุคฟื้นฟู (พ.ศ.2525-2535) กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของ หมู่บ้านดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร	102
3 ยุครุ่งเรือง (พ.ศ.2535-2558) กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ ของหมู่บ้านดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร	106
4 ขั้นตอนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร	123

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 เครื่องขาว	88
2 สี ครกบดสี	88
3 น้ำทอง 12%	89
4 ทินเนอร์	89
5 ปากกาเคมี	90
6 พู่กัน	90
7 แป้นหมุน	91
8 ไม้แหลม	91
9 เต้าเผา	92
10 การผลิตเครื่องขาว	93
11 การร่อนทอง	93
12 การเขียนลาย	94
13 การลงสี	94
14 การร่อนขอบทอง	95
15 การเผาเคลือบ	95

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

นับเป็นเวลาอันยาวนานที่การเดินทางค้นหามรดกทางวัฒนธรรม อันเป็นทรัพย์สินทางภูมิปัญญาของคนไทยและเป็นเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทย ที่เรียกว่า งานศิลปหัตถกรรม เครื่องเบญจรงค์นั้นยังคงเป็นตำนานแห่งการเริ่มต้นและจบลงตามยุคสมัยจากหลักฐานทางเอกสารโดยนักวิชาการหลายท่าน แต่ก็ยังเป็นเพียงส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ที่สมบูรณ์ ดังนั้นการดำรงไว้ซึ่งศิลปะอันทรงคุณค่านี้ก็คือการที่จะศึกษาค้นคว้าความจริงถึงองค์ความรู้ของการดำรงอยู่ของเบญจรงค์ไทย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนไทย และกำลังก้าวเข้าสู่ความนิยมในโลกสากลในอนาคต

ความจริงที่ปรากฏขึ้นจากการค้นคว้านั้น องค์ประกอบหนึ่งที่จะมีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่จะดำรงไว้ซึ่งการอนุรักษ์งานศิลปหัตถกรรม “เครื่องเบญจรงค์ไทย” นั่นก็คือกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และในขณะเดียวกันคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมได้ชุมชนนั้นจะต้องเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง (ประเวศ วะสี. 2542)

การทำเครื่องเบญจรงค์ถือได้ว่าเป็นงานด้านศิลปหัตถกรรมของไทยที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณจัดเป็นงานหัตถกรรมที่เก่าแก่ประเภทหนึ่งถือกำเนิดเพื่อตอบสนองการดำรงชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับพื้นบ้าน ระดับสังคม จนถึงระดับอารยประเทศ ยุคแรกเบญจรงค์เป็นงานของช่างฝีมือที่ทำขึ้นเพื่อใช้ในราชวงศ์ชั้นสูงเท่านั้น ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงอนุญาตให้เครื่องเบญจรงค์เป็นสมบัติ ชาวของเครื่องใช้ ของสะสมของพ่อค้าที่มีฐานะซื้อเสวยเงินทองและทำยที่สุดได้ในสมัยรัชกาลที่ 9 ทรงอนุญาตให้เครื่องเบญจรงค์เป็นของใช้และของสะสมของคนทุกชนชั้น

ต้นกำเนิดของเครื่องเบญจรงค์ที่แท้จริงนั้น มีต้นกำเนิดมาจากประเทศจีน โดยเป็นเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่เขียนลายด้วยวิธีลงยา แต่การสรรค์สร้างเครื่องถ้วยของจีนจำต้องสิ้นสุดลงเนื่องจากมีการผลิตเพิ่มขึ้นจนทำให้เกิดการเสื่อมสภาพของช่างฝีมือ ส่วนที่เป็นของไทยนั้นจะนิยมลงสี 5 สีด้วยกัน คือ ขาว เหลือง ดำ แดง เขียวหรือคราม จึงเรียกว่า เบญจรงค์ ซึ่งมาจากภาษาบาลี คำว่า เบญจ และภาษาสันสกฤต คำว่า รงค์ เมื่อนำมารวมกันจะแปลว่า 5 สี

รัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทยได้กำหนดนโยบายเร่งด่วนที่จะแก้ไขปัญหาปากท้องของประชาชนในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ โดยมุ่งที่จะช่วยเหลือประชาชนในชนบทให้พ้นจากวิกฤติเศรษฐกิจและเป็นการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในระดับฐานราก คือ ครัวเรือน ชุมชน และหมู่บ้านให้มีความมั่นคง

เข้มแข็ง และเพื่อเป็นทางออกในการแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจในภูมิภาค และท้องถิ่นจึงได้น้อมนำเอา กระแสพระราชดำริเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่มาเป็นแนวทางหลักในการกำหนดนโยบายเร่งด่วน และยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเป็นแนวทางในการปฏิบัติของทุกหน่วยงาน นอกจากนี้ยังได้นำแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเองในรูปแบบต่างๆ ตลอดจนประสบการณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิและปราชญ์ชาวบ้าน มาเป็นแนวทางเสริมในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจให้กับประชาชนซึ่งจะส่งผลให้เศรษฐกิจในระดับชาติมีความมั่นคงเข้มแข็งไปด้วย (กระทรวงมหาดไทย. 2541: 13) ทั้งนี้ โดยเชื่อมั่นว่าปรัชญา แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเป็นปรัชญาที่องค์สมเด็จพระพุทธเจ้าที่ว่า “ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน” แนวคิดนี้เห็นว่าคนจำเป็นต้องกิน ต้องบริโภค เพราะฉะนั้นพื้นฐานที่สุดของคนคือ การผลิต การผลิตจึงจำเป็นต้องมีการค้าขาย แลกเปลี่ยน หรือการตลาดก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน แต่สำคัญรองลงมา ดังนั้นแนวคิดนี้ จึงเน้นว่า ก่อนอื่นจะต้องให้ชุมชนคือคนหรือเกษตรกรผู้ผลิตพึ่งตนเองให้ได้และในท้ายที่สุด สังคมและประเทศจึงจะพึ่งตนเองได้ (สังคิต พิริยะรังสรรค์. 2542)

การดำเนินงานเศรษฐกิจชุมชนเป็นการสร้างกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาแนวใหม่โดยสร้างความเข้าใจในแนวคิดและปรัชญา การพัฒนาเศรษฐกิจให้ครอบคลุมชุมชนพึ่งตนเองให้ได้ในลำดับแรกก่อน และเมื่อครอบคลุมและชุมชนสามารถรวมกลุ่มร่วมมือช่วยเหลือกันและมีความเข้มแข็งแล้วจึงจะผลิตเพื่อการค้าขายและสร้างเครือข่ายธุรกิจชุมชนต่อไป เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองนี้มุ่งให้ประชาชนเป็นผู้คิดเอง ทำเอง และแบ่งปันผลประโยชน์ภายในชุมชนอย่างเหมาะสมเป็นธรรม โดยยึดการจัดเวทีชาวบ้านเป็นหลักในการคิดเองทำเองในรูปแบบประชาคมหมู่บ้าน ตำบล และจังหวัด โดยภาคราชการ ธุรกิจ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนจะเข้าไปช่วยสนับสนุน กระตุ้นและช่วยเหลือประชาชน ในกิจกรรมต่างๆ ที่เกินขีดความสามารถของประชาชน การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองต้องดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปและใช้ระยะเวลาอย่างต่อเนื่องจึงจะก่อให้เกิดความยั่งยืนของการพัฒนาในทุกๆ ด้าน (กระทรวงมหาดไทย. 2541: 14)

รัฐบาลดีว่าประเทศไทยมีทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพมีวัฒนธรรมอันเก่าแก่ นอกจากนั้น คนไทยยังมีทักษะ ฝีมือ ความมานะอดทนและขยันหมั่นเพียร ซึ่งถ้าได้รับการส่งเสริมและให้โอกาสจะเกิดการใช้พลังงานในการสร้างความแข็งแกร่งให้ประเทศไทยกลับมาอีกครั้งอย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทยอีกครั้งหนึ่ง จึงได้กำหนดนโยบายเร่งด่วนในการฟื้นฟูเศรษฐกิจที่สำคัญ ประการหนึ่ง คือ การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในการลงทุน วัฒนธรรมชุมชนและงานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้าและพร้อมที่จะช่วยเหลือในด้านความรู้ การบริหารจัดการและเทคโนโลยีใหม่ เพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาด ทั้งในและต่างประเทศ ภาครัฐและเอกชนในส่วนภูมิภาค จึงได้ขานรับนโยบาย การพัฒนา

เศรษฐกิจในชุมชนเพื่อสร้างอาชีพ เสริมรายได้ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยการค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมชุมชน งานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นซึ่งเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนา อาทิ การทอผ้า การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร จักสาน การประกอบอาหาร และถนอมอาหาร ศิลปะประดิษฐ์ เครื่องปั้นดินเผา แหล่งท่องเที่ยวทางทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ (สำนักงานคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ. ม.ป.ป.)

จังหวัดสมุทรสาคร ถือเป็นแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของเมืองไทยโดยเฉพาะที่ดอนไก่ดี อำเภอกะทู้มแบน เป็นชุมชนชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากวิทยากรชาวไทย-จีนโบราณ ซึ่งเป็นโรงงานเสถียรภาพ ผู้ผลิตเครื่องเบญจรงค์เก่าแก่ของสมุทรสาคร สำหรับจุดเด่นของเครื่องเบญจรงค์กะทู้มแบน คือมีลวดลายบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ สะท้อนวิถีชีวิตคนไทย ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น เป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำด้วยมือ โดยอาศัยประสบการณ์ ความชำนาญ และจินตนาการของผู้ผลิตที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนเรียกได้ว่าเป็นภูมิปัญญาไทยที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมา ซึ่งการที่ปราชญ์ชาวบ้านได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังบุตรหลานของตนหรือบุคคลที่อยู่ใกล้เคียง โดยบุคคลที่ถ่ายทอดนั้นส่วนใหญ่มักเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ จึงเป็นวิธีการสอนที่น่าศึกษาเป็นการถ่ายทอดความรู้แบบไม่เป็นทางการ กล่าวคือเป็นการเรียนการสอนด้วยการกระทำ อาจกล่าวได้ว่าบ้านและสถาบันครอบครัวที่มีความสำคัญอย่างมากในการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ หรือการถ่ายทอดความเชื่อ ทัศนคติและแบบแผนพฤติกรรมของครอบครัวไปสู่บุตรหลานเพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดี มีความรู้ในการประกอบอาชีพ โดยมีพ่อแม่หรือปู่ย่า ตายาย เป็นครูบุตรหลานเป็นนักเรียน ลักษณะการเรียนการสอนเพื่อมุ่งใช้ในชีวิตรประจำวัน อาศัยความชำนาญที่ฝึกฝนและประสบการณ์ที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นการศึกษาวิธีการปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม นำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาดัดแปลงให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง สอนไปตามความรู้ที่มีเรียนมากน้อยแค่ไหนไม่มีกำหนดการเรียนรู้อิงลักษณะนี้ จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เรียกว่า Life-long education (ธวัชชัย ปุณณโกทก. 2531: 40)

การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์อันเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่า ในสมบัติทางวัฒนธรรมของชุมชนดอนไก่ดี ที่ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้และเผยแพร่ส่งต่อองค์ความรู้ที่ผ่านการกลั่นกรอง ประปรังและพัฒนา จนได้องค์ความรู้ที่สมบูรณ์และสอดคล้องเข้ากับยุคสมัย คำถามคือทางชุมชนดอนไก่ดีนั้นมีวิธีใดในการถ่ายทอดภูมิปัญญาจึงสามารถอนุรักษ์และสืบทอดการทำเครื่องเบญจรงค์มาหลายชั่วอายุคน มีขั้นตอนการผลิตและอุปกรณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรบ้าง ผู้วิจัยจึงมุ่งสืบค้นถึงการส่งผ่านความรู้การทำเครื่องเบญจรงค์ วัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต รวมไปถึงกระบวนการผลิตจวบจนขั้นตอนสุดท้าย สุดท้ายเผยแพร่การเผยแพร่องค์ความรู้ที่ชุมชนดอนไก่ดีได้สรรค์สร้างงานศิลปหัตถกรรมของไทยที่มีความสวยงามล้ำค่าอันมีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก แก่ผู้สนใจและประชากรในท้องถิ่น เพื่อเป็นการสืบสานการทำเครื่องเบญจรงค์มรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษส่งมอบความรู้กันมาจวบจนปัจจุบัน

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่ดี อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร
2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่ดี อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร

ความสำคัญของการวิจัย

1. องค์ความรู้ที่ได้จากการค้นคว้าจะเป็นประโยชน์ต่อองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือวงการการศึกษาจะได้เผยแพร่ให้เป็นแหล่งสำหรับการศึกษาและให้ความรู้เพื่อใช้ในการศึกษาค้นคว้าแก่ผู้ที่มีความสนใจเป็นแนวโน้มให้องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์สามารถสร้างชื่อเสียงให้กับเมืองไทยได้ จากการดำรงส่งเสริมไว้ซึ่งภูมิปัญญาอันล้ำค่าของไทย
2. เพื่อเป็นแนวทางในการค้นคว้าหรือการวิจัยเรื่องที่เกี่ยวข้องรวมถึงองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ ไปใช้เพื่อพัฒนาองค์กรและการอนุรักษ์ เป็นการสนับสนุนหรือฟื้นฟูงานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นของไทย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ในส่วนของช่วงเวลาและสถานที่การเก็บข้อมูลผู้วิจัยมุ่งศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ตั้งแต่ปี พ.ศ.2514-2558 โดยมุ่งเน้นผลว่าในช่วงปี พ.ศ.2558 นั้นมีการถ่ายทอดความรู้อย่างไร รวมไปถึงขั้นตอนการผลิตและวัสดุ อุปกรณ์ แต่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยทำการศึกษาในขอบเขตพื้นที่ หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่ดี หมู่ที่ 1 อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร มีด้วยกันดังนี้

- 1.1 ร้านอุไร เบญจรงค์
- 1.2 ร้านแดงเบญจรงค์
- 1.3 ร้านหนูเล็กเบญจรงค์

1.4 ร้านยีนยงเบญจรงค์

1.5 ร้านสังวาลเซรามิก

2. ขอบเขตในด้านเนื้อหาของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาดังนี้

2.1 ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ในหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดี หมู่ที่ 1 อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

2.2 ศึกษากระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ในหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดี หมู่ที่ 1 อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัด สมุทรสาคร

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. กระบวนการผลิต หมายถึง กระบวนการสร้างงานหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ดอนไก่อดี ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการแก่ผู้ที่ต้องการงานหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญา หมายถึง การสั่งสอน บอกกล่าว วิธีการผลิตเครื่องเบญจรงค์ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ ความคิด ค่านิยม และความคิดสร้างสรรค์ในการทำเครื่องเบญจรงค์ ที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ของหมู่บ้านเบญจรงค์ ดอนไก่อดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

3. เครื่องเบญจรงค์ หมายถึง เครื่องปั้นดินเผาที่เคลือบผิวของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดีที่ผ่านกรรมวิธีการผลิตที่มีความปราณีต จากเดิมที่การให้สีเพียง 5 สี คือ สีขาว สีแดง สีดำ สีเหลือง และสีเขียว ก็มีการเพิ่มสีสันให้งานเบญจรงค์มากขึ้น รูปทรงที่แตกต่างที่ออกมาแบบเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคตามยุคสมัย รวมไปถึงความละเอียดใส่ใจทำให้งานเบญจรงค์ของดอนไก่อดีมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำเสนอตามหัวข้อดังนี้

1. หมู่บ้านเบญจรงค์ ดอนไก่อดี หมู่ที่ 1 อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร
2. องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์
3. ศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา
4. ภูมิปัญญา และความหมายของภูมิปัญญา
 - 4.1 ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญา
 - 4.2 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 4.3 ฐานคิดในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 4.4 ภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมพื้นบ้าน
 - 4.5 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 4.6 รูปแบบและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา
5. ทฤษฎีการเรียนรู้และทักษะปฏิบัติ
 - 5.1 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)
 - 5.2 ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interaction Theory)
 - 5.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน
 - 5.4 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์
 - 5.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณค่า
 - 5.6 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. หมู่บ้านดอนไก่อดี

บ้านดอนไก่อดีตั้งอยู่ที่ตำบล อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร ประกอบด้วย 3 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอบ้านแพ้ว และอำเภอกระทุ่มแบน ในการวิจัยในครั้งนี้ กำหนดขอบเขตการวิจัยในพื้นที่ กลุ่มหัตถกรรม เครื่องเบญจรงค์ไทย หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไก่อดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

อำเภอกระทุ่มแบน ประกอบด้วย 10 ตำบลได้แก่

ตำบลท่าเสา ตำบลดอนไก่ดี ตำบลคลองมะเดื่อ

ตำบลท่าไม้ ตำบลอ้อมน้อย ตำบลสวนหลวง

ตำบลหนองนกไข่ ตำบลแคราย ตำบลบางยาง

ตำบลตลาดกระทุ่มแบน

ในอดีตพื้นที่ของอำเภอกระทุ่มแบน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรกรรม ทำนา ทำสวนผัก ผลไม้ แต่ปัจจุบันการประกอบอาชีพเกษตรกรรมนั้นเหลือเพียงเล็กน้อยเท่านั้น จะมีก็แต่ตำบลสวนหลวงแห่งเดียวที่ประชาชนยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว ไม่มีการทำอุตสาหกรรม ทั้งนี้ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพก็เนื่องมาจากการปรับปรุงอ้างอิงที่ดินเกษตรกรรมเพื่อนำไปใช้ในธุรกิจด้านอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหันมาสร้างโรงงานอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ ของนักลงทุนจากภายนอกกันมากขึ้น

ตำบลดอนไก่ดีในปัจจุบัน

ที่มาของชื่อบ้าน “ดอนไก่ดี”

ดอนไก่ดี เป็นชื่อตำบลหนึ่งของอำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร เดิมทีพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ดอน น้ำท่วมไม่ถึง อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงไก่ชนไว้ขายและนำไปชนกันกับไก่ในหมู่บ้านอื่น และเมื่อนำไปชนก็มักจะชนะทุกครั้ง แม้ในปัจจุบันก็ยังมีการเลี้ยงไก่ชนมาถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้ ในอดีตวัดดอนไก่ดีซึ่งเคยเป็นวัดประจำของตำบลดอนไก่ดีได้มีการทำเสา โดยมีไก่เป็นสัญลักษณ์อยู่บนเสารอีกด้วย

1. สภาพทั่วไป

ตำบลดอนไก่ดี ได้รับการจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลดอนไก่ดีตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อปี พ.ศ.2538 ภายหลังได้รับการประกาศพระราชบัญญัติสภาพตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับฎีกา เล่ม 111 ตอน 53 ลงวันที่ 2 ธันวาคม 2537

1.1 ที่ตั้ง

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ เทศบาลเมืองกระทุ่มแบน
ทิศใต้	ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลนาดี และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเกาะตำบลท่าเสา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับองค์การบริหารส่วนตำบลคลองมะเดื่อ หมู่ 5 ตำบลท่าเสา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ องค์การบริหารส่วนตำบลท่าเสา หมู่ 2 ตำบลดอนไก่ดี

1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

เป็นที่ราบลุ่ม มีลำคลองไหลผ่าน สภาพดินเป็นดินเหนียว มีพื้นที่ทำการเกษตร ทำนา ทำสวนผลไม้ สวนผัก และเลี้ยงปลา

2. ลักษณะเศรษฐกิจ

2.1 อาชีพ

อาชีพของประชากรในเขตพื้นที่ตำบลดอนไก่อี ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือ รับจ้างโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากเป็นพื้นที่เขตชานเมือง มีโรงงานอุตสาหกรรมในเขตพื้นที่ และพื้นที่ใกล้เคียงเป็นจำนวนมาก อาชีพรอง คือ การเกษตร ทำนา ทำสวนผักและผลไม้ สวนกล้วยไม้ บ่อเลี้ยงปลา และรับราชการธุรกิจส่วนตัว

รายได้ประชากร

รายได้ประชากรในท้องถิ่นส่วนใหญ่มาจากอาชีพรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม รายได้เฉลี่ยตั้งแต่ 96,000 บาท ไปจนถึง 120,000 บาทต่อปี สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม โดยนายทุนเข้ามาคว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ และผลจากการก่อสร้างโรงงาน คือ ปัญหามลพิษทางน้ำ ทำให้น้ำเน่าเสีย จนไม่สามารถนำไปใช้ทำการเกษตร หรือการเลี้ยงสัตว์ได้อีกทำให้เกษตรกรได้รับความเดือดร้อนเป็นจำนวนมาก

3. ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

3.1 การคมนาคม

การคมนาคมในอดีตประชาชนส่วนใหญ่นิยมคมนาคมทางน้ำโดยใช้เรือในการขนส่งสินค้า สัญจรไปมา เนื่องจากถนนหนทางที่ใช้นั้นยังมีสภาพเป็นดินแดงอยู่ ต่อมาความเจริญได้เข้ามาในชุมชนมากขึ้นเป็นลำดับ รัฐบาลได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือในด้านสาธารณูปโภคเกี่ยวกับน้ำประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ ถนนคอนกรีต เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับชุมชนมากขึ้น

3.2 ศาสนาและประเพณี

ชาวบ้านดอนไก่อีส่วนใหญ่เป็นเชื้อสายมอญ และจีนตามลำดับ ภาษาที่ใช้ในท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นภาษากลางอ้างอิงความเชื่อของคนในท้องถิ่น คือ เชื่อในเรื่องการรักษาท้องถิ่นไม่นิยมออกไปทำงานต่างถิ่น

ศาสนามีพิธีทางศาสนา ตามเทศกาลต่างๆ เช่น การทำบุญตามประเพณีไทย 12 เดือน ศูนย์กลางของหมู่บ้านคือ วัดดอนไก่อี ซึ่งอยู่ในชุมชนดอนไก่อี ส่วนผู้นำภูมิปัญญาที่ชาวบ้านให้ความนับถือก็จะเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนดอนไก่อี

4. เนื้อที่

มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 82,864 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,179 ไร่

5. ภูมิประเทศ

เป็นที่ราบลุ่มบริเวณริมแม่น้ำ บางพื้นที่เป็นที่ดอน พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะแก่การเกษตรกรรม

6. จำนวนหมู่บ้าน

มีหมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งสิ้น 6 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่บ้านที่ 1 บ้านดอนไก่อ่ดี

หมู่บ้านที่ 2 บ้านหนองรี

หมู่บ้านที่ 3 บ้านตาสด

หมู่บ้านที่ 4 บ้านคลองตะโก

หมู่บ้านที่ 5 บ้านดอน

หมู่บ้านที่ 6 บ้านสันพะยอม

จำนวนครัวเรือน 480 ครัวเรือนประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีเชื้อสายเป็นคนไทยแท้ รองลงมาเป็นคนไทยเชื้อสายจีน ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนหนาแน่น บริเวณตลาดกระทุ่มแบน และตำบลสวนหลวง ร้อยละ 70 ประกอบอาชีพรับจ้าง รองลงมาคือค้าขาย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนสัญชาติพม่าและมอญอีกบ้างเล็กน้อย ซึ่งคนกลุ่มนี้ได้เข้ามาเป็นแรงงานอยู่ตามโรงงานต่างๆ และอยู่อย่างกระจัดกระจายทั่วไป ภายในจังหวัดสมุทรสาคร (ทศพร ศรีวิไล. 2546)

อดีตแห่งดอนไก่อ่ดี

หมู่บ้านดอนไก่อ่ดีในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำสวนผลไม้ ประมงน้ำเค็ม และบางส่วนขายแรงงานเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาและการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และอุตสาหกรรมอื่นทั่วไป ด้วยระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา วิถีชีวิตของชาวบ้านดอนไก่อ่ดีเริ่มเปลี่ยนไป ชาวบ้านจะละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมและหันมาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ประชากรที่อยู่ในวัยแรงงานส่วนใหญ่ หลังจากจบการศึกษาภาคบังคับแล้วก็จะเข้าทำงานในโรงงานกันเป็นส่วนมากในขณะนั้นโรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในจังหวัดสมุทรสาครล้วนแล้วแต่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนจำพวกเซรามิกส์ เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งต่อมามีการพัฒนารูปแบบการผลิตโดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยของผู้บริโภค จนถึงการพัฒนาเป็นรูปแบบเครื่องเบญจรงค์ที่สามารถประดิษฐ์เป็นภาชนะในชีวิตประจำวัน อุปกรณ์ตกแต่งบ้าน ของที่ระลึก ภาชนะเครื่องครัว และอื่นๆอีกเป็นจำนวนมาก

สีสันแห่งเบญจรงค์ไทยสู่สากล

การสร้างสรรคผลิตงานศิลปหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ไทย เริ่มเป็นที่นิยมของตลาดเครื่องปั้นดินเผา และจังหวัดสมุทรสาครจัดได้ว่าเป็นแหล่งที่มีการทำเครื่องเบญจรงค์ไทยมากที่สุดอีกแห่งหนึ่งในประเทศไทย เนื่องจากมีโรงงานอุตสาหกรรมเซรามิกส์เกิดขึ้นจำนวนมากนั่นเอง ผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ไทยสมุทรสาคร นับว่ามีความประณีตสวยงามเชิงศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ แม้ว่าจะมีการผลิตในหลายๆชุมชนในจังหวัดแต่เอกลักษณ์ของความสวยงามก็จะแตกต่างกันไปแต่ละชุมชนด้วยความสวยงามของเครื่องเบญจรงค์ไทย และเป็นงานศิลปหัตถกรรมไทยจังหวัดสมุทรสาคร จึงมีผู้นิยมซื้อเป็นของฝากและของที่ระลึกเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นสินค้าประจำจังหวัดสมุทรสาครมาโดยตลอด หรืออาจเรียกได้ว่า ไม่ว่าใครก็ตามที่เดินทางไปจังหวัดสมุทรสาครแล้วไม่หาซื้อเครื่องเบญจรงค์ติดมือกลับมา ก็ถือว่าไปไม่ถึงสมุทรสาครกันเลยทีเดียว ในปัจจุบันนี้ การผลิตงานศิลปหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ไทยของจังหวัดสมุทรสาคร มีการพัฒนารูปแบบการผลิตให้มีขนาดเล็กลงโดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์การใช้สอยให้มากที่สุด เช่น ชุดภาชนะใส่อาหาร ของตกแต่งบ้าน ของฝากที่ระลึก ตลอดจนอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ที่มีขนาดเล็กและราคาไม่สูงเกินไป จึงทำให้ผลิตเครื่องเบญจรงค์เป็นที่นิยมโดยทั่วไป และกลายเป็นสินค้าเอกลักษณ์ของชุมชนในจังหวัดสมุทรสาคร

รัฐบาลในสมัยนั้นได้มีนโยบาย “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นสร้างชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างรายได้ด้วยการนำทรัพยากร ภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ และบริการที่มีคุณภาพนี้ จุดเด่นและมูลค่าเพิ่มเป็นที่ต้องการของตลาด ทั้งในและต่างประเทศ และได้มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าเป็นคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ.2544 ประกาศ ณ วันที่ 7 กันยายน 2544 ซึ่งระเบียบดังกล่าวได้มีคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ (กอ.นตผ.) ประกอบด้วย นายกรัฐมนตรี หรือรองนายกรัฐมนตรี ที่นายกรัฐมนตรีมอบหมายเป็นประธานกรรมการ รัฐมนตรี ปลัดกระทรวง แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นกรรมการมีปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นกรรมการและเลขานุการ อธิบดีการพัฒนาชุมชน และผู้แทนสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เป็นกรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ โดย กอ.นตผ. มีอำนาจหน้าที่หลักในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์และแผนแม่บทการดำเนินงาน “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” กำหนดมาตรฐานและหลักเกณฑ์การคัดเลือก และขึ้นบัญชีผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบล รวมทั้งดำเนินการให้มีการสนับสนุนเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามนโยบาย ยุทธศาสตร์และแผนแม่บทอย่างมีประสิทธิภาพ

นับเป็นนิมิตหมายที่ดีที่สินค้าชุมชน หรือผลิตภัณฑ์และบริการที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนในทุกจังหวัดทั่วประเทศได้มีโอกาสจำหน่ายยังตลาดในประเทศและตลาดในต่างประเทศได้

กว้างขวางขึ้น ประชาชนจะได้มีรายได้และอาชีพที่มั่นคง โดยเฉพาะการตลาดเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยระบายสินค้าในชุมชนได้มากขึ้น โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์โดยภาครัฐแล้วสามารถหาตลาดได้กว้างขวางขึ้นโดยช่องทางพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ โดยผู้ประกอบการส่งซื้อสินค้า หรือผลิตภัณฑ์ได้ทางคอมพิวเตอร์อย่างเสรี และมีสินค้าให้เลือกอย่างหลากหลาย อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้คนไทยหันมานิยมใช้สินค้าไทยที่ผลิตในประเทศโดยคนไทย เงินทองไม่รั่วไหลไปต่างประเทศอีกด้วย

การคัดเลือกผลิตภัณฑ์ตามโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (ผดผ.) ได้มีการคัดเลือกและจัดกลุ่มประเภทผลิตภัณฑ์ จำแนกประเภทได้ดังนี้

1. กลุ่มสินค้า

- 1.1 อาหาร รายการอาหารสำเร็จรูป อาหารแปรรูป ผลผลิตทางการเกษตรและเครื่องดื่ม
- 1.2 ผ้า รายการผ้าและสิ่งทอทุกชนิด ทุกประเภท
- 1.3 จักรสาน รายการเครื่องจักสานทุกชนิด ทุกประเภท หัตถกรรมประเภทจักสาน
- 1.4 ศิลปะประดิษฐ์ รายการที่ใช้ศิลปะทุกประเภท อาทิ งานแกะสลัก เครื่องประดับเครื่องตกแต่ง หัตถกรรมที่ไม่ใช่จักสาน
- 1.5 เครื่องใช้ทั่วไป รายการที่ผลิตเพื่อเป็นของใช้ทั่วไป เครื่องใช้ทั่วไป เครื่องเงิน เครื่องเงิน เครื่องปั้นดินเผา

2. กลุ่มวัฒนธรรม สถานที่ และบริการ

- 2.1 ศิลปวัฒนธรรม รายการที่ใช้ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน และงานเทศกาลต่างๆ
- 2.2 แหล่งท่องเที่ยว รายการสถานที่ท่องเที่ยวธรรมชาติ สภาพแวดล้อม โบราณสถาน
- 2.3 การบริการ รายการที่ให้บริการแก่ผู้ใช้บริการที่เป็นผลผลิตขึ้นหรือการผลิตอาชีพช่างฝีมือสาขาต่างๆ ร้าน(ศูนย์) จำหน่ายสินค้า ร้านจำหน่ายอาหาร

3. อื่นๆ รายการที่ไม่สามารถจัดเข้าประเภท 1 และ 2 ได้อย่างชัดเจน

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ของรัฐบาลสมัย พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี ได้จุดประกายกระแสแห่งการรวมพลังชุมชนให้เข้าแข่งขันมาอีกครั้งในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ปัญหา เพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งขึ้นขึ้น เสริมสร้างให้สมาชิกในชุมชนมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง ต่อสู้กับปัญหาความยากจนได้ด้วยตนเอง สามารถสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน ร่วมกันพัฒนา สร้างเศรษฐกิจให้สังคมเข้มแข็ง และประเทศชาติก็จะเข้มแข็งตามลำดับ (คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ.2530-2534)

2. องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์

เบญจรงค์ หมายถึง เครื่องถ้วยที่เขียนลวดลายด้วยสีห้าสี วิวัฒนาการมาจากเครื่องถ้วยเขียนสีของจีนซึ่งนิยมกันในสมัยพระเจ้าวันลี แห่งราชวงศ์หมิงเครื่องถ้วยเบญจรงค์เป็นของที่ทำกันมานานแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาเพื่อความเข้าใจที่ดีจะขอล่าวไว้ย่อๆว่า นับตั้งแต่ชาวสยามรู้จักเครื่องถ้วยเขียนสี อย่างน้อยก็ในสมัยอยุธยา และเฟื่องฟูอยู่ในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ด้วยการติดต่อค้าขายทางทะเลและทางบกนั่นเอง

เครื่องถ้วยเบญจรงค์เป็นเครื่องถ้วยที่ใช้ควบคู่กับเครื่องลายครามแต่ความนิยมนั้นนิยมใช้กันในชีวิตประจำวันมากกว่าใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งนี้เนื่องจากสยามประเทศในสมัยโบราณนับถือพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์มาช้านาน เครื่องประกอบพิธีทางศาสนาหลายอย่างมาจากเครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยจีน ซึ่งนิยมกันว่าเป็นของชั้นสูง เหมาะสำหรับเทพเจ้าเท่านั้น

ส่วนเครื่องถ้วยเบญจรงค์ของไทยเข้าใจว่าสำจากเมืองจีนที่เตาเจิงเต๋ออันเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยหลวงของจีน โดยไทยส่งแบบและลวดลายให้ เครื่องถ้วยเบญจรงค์จึงเป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะไทย จีน ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง เป็นภาพสะท้อนความสัมพันธ์ทางการค้าที่มีอย่างยาวนานของทั้งสองประเทศผ่านภาชนะดินเผาเคลือบสีสังดงามเหล่านี้ (สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. 2551)

เบญจรงค์มีแม่สีสำคัญคือ สีเขียว ขาว ดำ แดง เหลือง เป็นสีในหมวดใหญ่ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการของสีหรือสีต่างๆ อาจเป็นสัญลักษณ์ของวันอันเกิดจากการเดินทางของดวงดาวในระบบสุริยจักรวาล ทำให้เกิดเป็นวันเดือนปีได้

สีต่างๆ ที่ใช้เขียนบนเครื่องถ้วยนั้นเป็นสีที่เกิดจากธรรมชาติและสนิมของแร่ เมื่อถูกความร้อนในอุณหภูมิที่เหมาะสมจะทำให้เกิดสีสวยสดงดงาม เรื่องความเชื่อของสีนี้มีอยู่ทั่วไปในชนทั่วโลก สีเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งต่างๆ และสะท้อนถึงจิตใจ อารมณ์ของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี เช่น สีดำ สีแดง สีขาว สีเขียวนั้น ย่อมทำให้ผู้ได้เห็นมีมิติแห่งจิตวิญญาณและความคิดแตกต่างกันออกไป

เครื่องถ้วยเบญจรงค์แต่ละสมัย

1. เครื่องถ้วยเบญจรงค์สมัยอยุธยา เป็นชามทรงมะนาวตัดและทรงบัวลวดลายที่นิยมใช้ในสมัยอยุธยา ได้แก่ ลายเทพนมหรือสิงห์ มีลายกระหนกเปลวประกอบภายในชามเคลือบสีเขียว ชามเบญจรงค์ที่เป็นลายเทพนมนี้ยังเป็นที่นิยมสืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จึงนิยมเรียกกันเป็นสามัญว่า “ชามเทพนม” ซึ่งจะใช้ลายเทพนมเป็นหลักสลับกับลายอื่น เช่น ลายราชสีห์ หน้าสิงห์ ยักษ์ครุฑ กิณี เป็นต้น ขอบชามจะเคลือบสีแดงแต่ไม่เคลือบตลอด

สีเคลือบลงยาในสมัยอยุธยาเกี่ยวข้องกับเครื่องถ้วยเขียนสีทองจีนในรัชการพระเจ้าคังซี (Kung-hesi) พ.ศ.2205-2265 สีส่วนใหญ่ออกไปทางสีเขียว หรือสีในตระกูลสีดำ และตระกูลสีเหลือง โดยทำที่เตาเผาจิงเตอเจิ้น (Ching-te-chen) แต่ในสมัยหลังนิยมสีตระกูลชมพู หรือเรียกว่า famille rose และคงเขียนสีลงยาที่เมืองกวางตุ้งซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยส่งต่างประเทศทั้งยุโรปและเอเชียที่มีชื่อเสียงของจีน

2. เครื่องถ้วยเบญจรงค์สมัยกรุงธนบุรี สมัยนี้ยังคงส่งเครื่องถ้วยชามต่างๆ มาจากเมืองจีน สืบต่อจากสมัยอยุธยา รวมทั้งเครื่องถ้วยเบญจรงค์ด้วย สันนิษฐานว่าถ้วยชามเบญจรงค์สมัยนี้ยังคงใช้สีและลวดลายตามแบบสมัยอยุธยา แต่รูปทรงอาจจะเพี้ยนไปบ้าง เช่นชามนิยมชามทรงบัว ภายในเคลือบขาวหรือเคลือบเขียวน้ำทะเล ไม่มีลวดลาย ซึ่งสืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 1

3. เครื่องถ้วยเบญจรงค์สมัยรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ 1 (พ.ศ.2325-2352) ศิลปะไทยยังสืบทอดมาจากสมัยอยุธยา โดยสังเกตได้ทีลวดลายและการใช้สีดังนี้

สีที่ใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มมาใช้ในทาง สีชมพู หรือ famille rose มากขึ้น สมัยนี้ยังคงนิยมใช้ลายเทพพนม แต่ชามลายเทพพนมในสมัยรัชกาลที่ 1 มักจะใช้พื้นในสีขาวมากกว่าพื้นในสีเขียว ส่วนพื้นนอกสมัยอยุธยาที่ใช้สีดำ ในสมัยนี้นิยมใช้สีแดงสนิมเหล็ก (iron-red) ซึ่งตรงกับเครื่องถ้วยจีนสมัยเซียงหลงที่ทำส่งขายต่างประเทศเป็นสินค้าออกลายเทพพนมมักสลับด้วยรูปอื่นแทน เช่น นรสิงห์ เทพนม-ครุฑ เทพนม-ราชสีห์ เทพนม-หน้าสิงห์ ประกอบกับลายกนกเปลว ลายก้านขดสีเขียวก็เปลี่ยนเป็นสีฟ้า หรือเขียวฝรั่งแทน

ชามเบญจรงค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่เป็นชามทรงบัวปากผายมีลายที่ปากชามเล็กน้อย แต่ก็มีชามอีกจำพวกหนึ่งซึ่งมีฝีมือไม่ประณีตนัก ลักษณะคล้ายของเลียนแบบลายไทย มักเรียกกันเป็นสามัญว่า “ชามเทพนมจีน” หรือเทวดาท้องพลุ้ย หรือเทวดาจีน บนสีพื้นสีต่างๆ เช่น เหลือง ชมพู และม่วงอ่อน เข้าใจว่าจีนคงจะทำมาจำหน่าย ซึ่งอาจจะมีอายุอยู่สมัยปลายรัชกาลพระเจ้าเจียจิง ซึ่งเป็นปลายรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 2 แต่นักสะสมเชื่อว่ามีอายุในปลายอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ 2 (พ.ศ.2352-2363) เป็นสมัยที่ศิลปะและวรรณกรรมรุ่งเรืองมาก สมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี พระบรมราชินี ทรงกำกับห้องเครื่องฝ่ายใน และทรงสั่งเครื่องถ้วยชามจากเมืองจีนสำหรับใช้ในราชสำนัก นอกจากเครื่องเบญจรงค์แล้ว ทรงสั่งเครื่องถ้วยลายน้ำทองเข้ามาใช้ มีกาประดิษฐ์ลายใหม่เพิ่มขึ้นนอกเหนือจากลายไทย เช่น ลายกุหลาบ และใช้ลายแบบจีน เช่น ลายดอกเบญจมาศ ดอกพุดตาน ลายกระหนกกับดอกไม้ เป็นต้น

เครื่องถ้วยลายน้ำทองที่ออกแบบสั่งทำในสมัยนี้ เป็นการเพิ่มสีขึ้นจากสีเบญจรงค์ที่นิยมใช้กันอยู่อีกสีหนึ่ง โดยใช้สีพื้นเป็นสีทองซึ่งทำจากทองคำ หรือใช้แบบแต้มสีระหว่างสีเบญจรงค์ หรือ ตัดเส้นสีทอง

การเขียนสีทองนั้นเขียนภายหลังสีเบญจรงค์ เพราะสีทองจะใช้อุณหภูมิต่ำกว่า โดยสีเบญจรงค์จะใช้อุณหภูมิระหว่าง 750-850 เซนติเกรด ในขณะที่สีทองจะใช้อุณหภูมิแค่ 700-800 เซนติเกรด เท่านั้น ฉะนั้นเครื่องถ้วยลายน้ำทองที่มีคุณภาพดี จะต้องมีสีทองติดชัด จึงควรลงสีทองภายหลังที่ลงสเคลือบลงยาเบญจรงค์ เพื่อป้องกันการหลุดลอกของสีทองและเบญจรงค์

ศิลปะการใช้ทองคำเป็นสีลงบนเครื่องถ้วยนั้น เดิมทีทำขึ้นในตะวันออกกลางก่อน แล้วจึงนำมาใช้ในประเทศจีนและนิยมใช้มากในรัชกาลพระเจ้าเฉียนหลงและพระเจ้าเจียจิง สมัยราชวงศ์ชิง โดยใช้สีทองเป็นสีพื้น เนื่องจากเป็นสีที่ประเทศจีนกำลังนิยมใช้ จึงทำให้ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการสั่งเครื่องถ้วยลายน้ำทองเข้ามาใช้ได้สะดวกสบาย

ลวดลายที่ใช้เขียนบนเครื่องถ้วยลายน้ำทองนั้นมีทั้งลายไทยและลายจีนที่เป็นลายไท ไม่ใช่ลายเทพนมอย่างเครื่องถ้วยเบญจรงค์ แต่เป็นลายไทยที่ไม่มีภาพ ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ก้านแย่ง ลายก้านต่อดอก ลายกุหลาบ ลายกลีบบัว ลายใบเทศ ลายดอกไม้ เป็นต้น ที่เป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งมักเรียกสามัญว่า “ลายผ้ายก” เพราะคล้ายผ้ายกทอด ส่วนที่เป็นลายจีน ได้แก่ ลายดอกไม้สี่ฤดู ฝั่เสื้อ ค้างคาว แมลงปอ ดอกพุดตาน เป็นต้น

เมื่อต้นสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งในประเทศจีนตรงกับรัชกาลพระเจ้าเต้ากวง (พ.ศ.2364-2393) เป็นสมัยที่คุณภาพการผลิตเครื่องถ้วยชาของจีนเสื่อมลง ทำให้ไทยสั่งเครื่องเบญจรงค์และลายน้ำทองน้อยลง

รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2367-2394) เป็นสมัยที่ไทยนิยมศิลปะแบบจีน ซึ่งปรากฏอิทธิพลศิลปะแบบจีนอยู่ตามสิ่งก่อสร้าง และศิลปะตกแต่งตามวัดวาอารามทั่วไป มีการใช้ถ้วยชาและเศษชิ้นส่วนถ้วยชามมาประดับตกแต่งอาคารศาสนสถานทั่วไปที่สร้างขึ้นในรัชกาลนี้

แม้ว่าเครื่องถ้วยที่ทำในประเทศจีนจะมีคุณค่าด้อยลง แต่ก็ยังมีการสั่งเข้ามาใช้ แต่จำนวนน้อยลง ปัจจุบันที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร มีการจัดแสดงชามฝาทะนอม ครุฑ พื้นขาว ที่มีเครื่องหมายรัชกาลพระเจ้าเต้ากวง อันเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่ช่วยในการศึกษารูปแบบเครื่องถ้วยเบญจรงค์ในรัชกาลนี้

เครื่องถ้วยเบญจรงค์ในสมัยนี้จัดว่ามีคุณภาพสูงและแปลกไปจากเดิมกล่าวคือ มีการลงยาลวดลายบนพื้นขาว แต่ไม่ลงยาสีพื้นทีหลัง ลวดลายเครื่องเบญจรงค์ในสมัยนี้ ได้แก่ ดอกไม้ กระบอก ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากจีน

รัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศตะวันตก จึงเป็นสมัยที่พ่อค้ายุโรปนำสินค้าเข้ามาจำหน่ายอย่างแพร่หลายในประเทศไทย รวมทั้งเครื่องถ้วยชามจากยุโรปก็เข้ามาในรัชสมัยนี้ด้วย

ถ้วยชามยุโรปจึงเป็นของแปลกใหม่ ประกอบกับเหตุการณ์ในประเทศจีนก็มีเรื่องการก่อกบฏ และเตาเผาเครื่องถ้วยชามที่จิงเต๋อจิ้น ได้ถูกเผาทำลาย จึงหยุดผลิตเครื่องถ้วยเบญจรงค์ ไทยจึงสั่งเครื่องลายครามลวดลายไทยซึ่งทำจากเตาหัวเมืองต่างๆ มาใช้ และปรากฏว่ามีชามลายครามที่เขียนทองทับลงไปใช้ในสมัยนี้ด้วย ลายที่นิยมใช้ในสมัยนี้คือ ลายบัวบานหรือลายกลีบบัว และลายพรรณพฤกษา

รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453) ในสมัยนี้ปรากฏว่าเตาเผาเครื่องถ้วยชามส่งต่างประเทศของจีนได้เปิดขึ้นใหม่อีกในสมัยพระเจ้ากวางสู (พ.ศ.2418-2451) ไทยจึงสั่งทำเครื่องเบญจรงค์จากจีนอีกครั้ง ในสมัยนี้มักเป็นชามเบญจรงค์พื้นดำและสีลงยาอ่อนๆ เช่น ชมพูอมม่วงอ่อน ลวดลายจะใหญ่ไม่ละเอียดและประณีตอย่างสมัยต้นรัตนโกสินทร์ นอกจากนั้นในรัชกาลนี้ยังมีการสั่งเครื่องถ้วยลายนี้ทองเข้ามาใช้ด้วย ส่วนการทับสีทองบนลายครามก็ยังมีอยู่

นับแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เครื่องถ้วยยุโรปและเครื่องถ้วยที่ผลิตในประเทศไทยกลายเป็นภาชนะใช้สอยแทนเครื่องถ้วยจีนกันอย่างแพร่หลาย ในสมัยนี้ยังมีการจัดการประกวดเครื่องถ้วยลายครามหลายครั้ง และเริ่มมีการสะสมกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เพราะถือกันว่าเครื่องถ้วยโบราณเป็นศิลปะโบราณวัตถุที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ ถึงแม้ว่าเครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทองจะเป็นเครื่องถ้วยศิลปะจีน-ไทย แต่ก็มีใช้ในประเทศไทยเท่านั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถือว่าเป็นยุคสุดท้ายของเครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทอง และในยุคนี้นเองปรากฏว่า มีการตั้งเตาเผาในพระราชวังบวรสถานมงคล กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ (วังหน้า) ทั้งนี้ เพราะกรมพระราชวังบวรฯ ทรงสนพระทัยงานศิลปะ และทรงประดิษฐ์สร้างสรรค์งานศิลปะหลายอย่าง เช่น หุ่นไทย หุ่นจีน รวมทั้งทรงทำเครื่องถ้วยเขียนขึ้นในพระราชวังบวรด้วย โดยสั่งเครื่องถ้วยขาวจากต่างประเทศมาเขียนสีและเผาเอง ซึ่งส่วนใหญ่จะเขียนภาพสีเป็นเรื่องราวในวรรณคดีไทย ลงบนชามและฝา อาทิ รามเกียรติ์ พระอภัยมณี ส่วนกระเบื้องคอมมักจะเขียนภาพเรื่องรามเกียรติ์ตอนต่างๆ เป็นภาพสีสดเส้นทอง ซึ่งทรงทำไว้สำหรับประทานเจ้านายเท่านั้น จึงมีจำนวนไม่มากนัก

เครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทองเป็นเครื่องถ้วยชั้นสูงที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ผู้มีเครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทองต่างเก็บรักษาดังโบราณวัตถุมีค่า จะพบว่าส่วนใหญ่มีการเหลี่ยขอบทองเหลืองกันแตก ปัจจุบันยังเก็บรักษาไว้ตามบ้านทั่วไป สถานสะสมศิลปะโบราณวัตถุเอกชน ร้านค้าศิลปวัตถุ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และในพระราชสำนักพระบรมมหาราชวัง และพระตำหนักต่างๆ หลายแห่ง

ในปัจจุบันมีพระราชบัญญัติควบคุมศิลปะโบราณวัตถุ ซึ่งรวมทั้งเครื่องเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทอง ให้อยู่ในความคุ้มครองดูแลห้ามนำออกนอกประเทศทั้งนี้เพื่อให้เครื่องถ้วยที่มคุณค่าของไทยอยู่เป็นมรดกวัฒนธรรมคู่แผ่นดินตลอดไป (โครงการสืบสานมรดกไทย. 2542)

3. ศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา

ความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผา (เปี่ยมสุข เจริญรุ่งเรือง. 2536)

ตำนานแห่งเรื่องราวของเครื่องปั้นดินเผาไทยมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน นับเนื่องตั้งแต่มนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ได้เรียนรู้ในการประดิษฐ์คิดค้นอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตเพื่อเอาชนะธรรมชาติและสภาพแวดล้อมโดยสร้างสมวัฒนธรรมก่อเกิดเป็นอารยธรรมของชนชาติมาอย่างยาวนาน งานประดิษฐ์คิดค้นที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นจากฝีมือ และภูมิปัญญา ของมนุษย์ที่เรียกว่างานหัตถกรรมนั้น ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ต่อมาได้พัฒนางานหัตถกรรมให้สวยงามน่าใช้และมีคุณค่าทางสุนทรียภาพ ควบคู่ไปกับประโยชน์ใช้สอย ที่เรียกว่า งานศิลปหัตถกรรมวัฒนธรรมของการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ไทย ซึ่งจัดอยู่ในประเภทเครื่องปั้นดินเผาไทย นั้นได้มีการปรับปรุงยกระดับกระบวนการผลิตมาโดยตลอด จนกลายมาเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนไทย ตามยุคสมัย

งานศิลปะที่ถูกสร้างขึ้นจากวัสดุที่เป็นดินเผานี้ไม่ว่าจะสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยหรือเพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีพ ด้วยสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์จนถึงความเชื่อ ศาสนา และประเพณีก็ตาม สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์ได้ใช้ความคิด สังเกต และรวบรวมเอาประสบการณ์ความคิดสร้างสรรค์ถ่ายทอดออกมาเป็นงานศิลปะในรูปของดินเผาอย่างที่ปรากฏให้เห็นอยู่ทุกวันนี้

การทำเครื่องปั้นดินเผาในสมัยแรก ตามข้อสันนิษฐานประมาณกันว่าอยู่ในราว 1500 B.C. ก่อนคริสตกาล จากการศึกษาค้นคว้าได้พบหลักฐานผลิตภัณฑ์ประเภทอิฐ ซึ่งมีใช้ในการก่อสร้างในสมัยโบราณขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศบาบิโลเนีย (Babylonia) และประเทศเอชชีเรีย อียิปต์ ประเทศแถบเอเชีย ซึ่งพอเป็นหลักฐานยืนยันให้เห็นความเจริญทางอารยธรรมวัฒนธรรมของชนชาติต่างๆ ในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี ผลิตภัณฑ์ทางเครื่องปั้นดินเผาที่นำมาใช้ในการก่อสร้าง เรียกกันว่า เทราคอตต้า (Tera-cotta) มีลักษณะเนื้อหยาบ มีความแข็งแรงทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่าจีนซึ่งเริ่มต้นตรงกับสมัยของราชวงศ์ฮั่น (Hun dynasty 206 BC.-200 AD) เชื่อกันว่าเป็นสมัยแรกเริ่มของชนชาติจีน ปรากฏว่ามีความเจริญก้าวหน้ามากในวิธีการและความรู้ทางด้านเทคนิคต่างๆ ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในสมัยต้นของจีนยังไม่มีเคลือบสี แต่ในระยะ

ต่อมาได้มีการเคลือบเกิดขึ้น ชนิดเคลือบตะกั่ว (Lead glazed) เคลือบด่าง (Alkaline glaze) เป็นเคลือบประเภทที่เผาอุณหภูมิไม่ได้สูงมากนัก

ต่อมาในสมัยราชวงศ์ถัง (Tang dynasty. n.d.: 618-906 AD) ปรากฏว่าชาวจีนมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นไปอีกได้มีการทำเคลือบสีได้หลายสี โดยเฉพาะงานฝีมือทางศิลปะในช่วงนี้ได้เจริญถึงขีดสุด พอมาในสมัยซ่ง (Song dynasty 960-1279) และหมิง (Ming. 1368-1644 AD) ปรากฏว่าได้มีการทำเคลือบแบบกังไฮ (Kang His. n.d.: 1662-1722 AD) เกิดขึ้นอีกด้วย ซึ่งหมายถึงเคลือบปอร์สเลนที่เผาอุณหภูมิสูง และต่อมาปรากฏว่าชาวจีนได้ค้นพบการทำเคลือบสีแดงขึ้นอีก (Red copper glazed) เป็นครั้งแรกแห่งเดียวในโลก โดยเฉพาะในสมัยซ่งนี้เองผลิตภัณฑ์ที่จัดว่าชั้นเยี่ยมของโลก เรียกว่า การทำผลิตภัณฑ์ชนิด ปอร์สเลน (Porcelain) และในโอกาสเดียวกันนั้นจีนได้ประสบความสำเร็จในการทำเคลือบสีต่างๆ ด้วยสีที่ค้นพบและมีชื่อเสียงในสมัยนั้น มีอยู่ 3 สีด้วยกัน คือ สีแดง สีน้ำเงิน และสีเขียว

ในสมัยราชวงศ์หมิงได้ค้นพบวิธีเคลือบบนโลหะอีก ปรากฏจากหลักฐานที่ได้พบ แจกันที่ทำด้วยโลหะ มีการเคลือบสีไว้อย่างสวยงามมาก ตัวอย่างเหล่านี้จะหาได้ในพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ของสหรัฐและยุโรป

ส่วนยุโรปได้ทำเครื่องปั้นดินเผามานานแล้วเช่นกัน แต่เริ่มสนใจเครื่องปั้นดินเผาอย่างจริงจังในสมัยตอนต้น ซึ่งตรงกับศิลปะแบบฟื้นฟู (Renaissance) ประเทศแรกที่ทำให้ความสนใจมากได้แก่ประเทศอิตาลี ปรากฏว่าทำเครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อหยาบ และมีความพรุนตัวสูง เรียกผลิตภัณฑ์ชนิดนี้ว่า เมจิริกา (Majolica) มีการเคลือบชนิด Tin glazed ผลิตภัณฑ์มีการตกแต่งลวดลายสวยงาม แต่คุณภาพยังไม่สู้ดีนักเท่าที่ควร ในเวลาต่อมาประเทศฝรั่งเศสได้มีการทำเครื่องปั้นดินเผา มีลักษณะเดียวกันกับอิตาลี แต่เรียกผลิตภัณฑ์ชนิดนี้ว่าแฟร็อง (Faience) ประมาณว่าอยู่ราวประมาณศตวรรษที่ 17 ซึ่งตรงกับในระหว่างนั้น ปรากฏว่าอิทธิพลของจีนเกี่ยวกับการทำเครื่องปั้นดินเผาได้แพร่หลายในยุโรปเป็นอันมาก

ในระยะต่อมาเครื่องปั้นดินเผาได้แพร่กระจายไปสู่ประเทศต่างๆ เช่น สเปน เนเธอร์แลนด์ และอังกฤษ อิทธิพลของจีนเกี่ยวกับการทำปอร์สเลนที่เข้ามาในยุโรปในขณะนั้นประเทศอิตาลีและฝรั่งเศสได้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการทำปอร์สเลน แต่ปรากฏว่าไม่ประสบความสำเร็จในระยะแรก

ชาวยุโรปได้พยายามทำปอร์สเลนเลียนแบบจีน แต่ปรากฏว่าในสมัยแรกๆ ใช้ดินแดง (Surface clay) ทำ จึงไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งในขณะนั้นชาวยุโรปยังไม่รู้จักดินเกาลิน (Kaolin) เลย แต่ต่อมาชาวอังกฤษได้มีการค้นพบแหล่งดินขาวชนิด Kaolin ขึ้น ชาวอังกฤษได้ตั้งชื่อดินนี้ว่า China

stone หรือ China clay โดยนำมาผสมกับหินฟันม้า (Feldspar) หินแก้ว (Quartz) ทำการทดลองขึ้นเป็นครั้งแรก

ชาวยุโรปได้มีการทำเครื่องปั้นดินเผาใช้เอง ที่มีชื่อเสียงได้แก่เครื่องเคลือบ “ควีนส์แวร์” (Queen's wares) ของประเทศอังกฤษ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2263 ช่างทำเครื่องเคลือบ ชื่อ แอสต์บิวรี่ (Ast Bury) ได้ค้นพบวิธีทำเครื่องเคลือบขาวขึ้น โดยวิธีการปั้นหินให้เป็นผงละเอียดนำไปผสมกับดินทำเครื่องเคลือบให้เป็นสีขาว เครื่องเคลือบขาวก็ได้เริ่มยุคใหม่ขึ้นเรียกว่า “ยุคเคลือบหิน” (stone ware) ตั้งแต่นั้นมา

เครื่องเคลือบควีนส์แวร์ (Queen's ware) เป็นศิลปวัตถุที่สวยงามมาก และเลื่องลือมากในยุโรป ช่างทำชื่อ โจเซีย เวดส์วูดส์ (Josiah Wedg Woods) เวดส์วูดส์ เกิดใน พ.ศ. 2279 ได้ทำการค้นคว้าผสมทำเครื่องเคลือบสีครีม หาช่างฝีมือประณีต และศิลปินมีชื่อให้ลวดลายสวยงาม และมีศิลปะสูงส่งมากจนกระทั่งเลื่องลือไปถึงยุโรป

ควีนส์แวร์นี้ชุดแรกได้นำไปถวายพระราชินีอังกฤษและทรงเป็นที่โปรดปรานมาก ทรงใช้เฉพาะเวลารับแขกที่มีเกียรติเท่านั้น เมื่อเสร็จสิ้นการรับรองแล้วก็นำไปตั้งตกแต่งไว้ในที่อันควร ทรงประทานชื่อเครื่องเคลือบถ้วยชามชุดนี้ว่า “ควีนส์แวร์” ต่อมาเวดส์วูดส์ก็ได้ขยายกิจการกว้างขวางขึ้น โดยส่งออกจำหน่ายถึงทุกมุมโลกทีเดียว ชุดควีนส์แวร์นี้ ปัจจุบันถือเป็นโบราณวัตถุที่มีคุณค่าสูงมาก คำว่า Kaolin ความจริงคำนี้มาจากภาษาจีน หมายถึง ดินที่ขุดได้มาจากที่ราบสูง (High hill) มีลักษณะสีขาว เนื้อหยาบ มีความทนไฟในอุณหภูมิสูง

โจแฮนเฟรดตริก โบสเจอร์ (Joham Friedrich Bottger) ซึ่งเป็นชาวเยอรมันและเป็นบุคคลแรกที่ศึกษาค้นพบความลึกลับเกี่ยวกับการทำเครื่องปั้นดินเผาชนิดปอร์สเลนจนเป็นผลสำเร็จ ได้ศึกษาค้นคว้าเป็นเวลาหลายปี และได้ตั้งโรงงานขึ้นในประเทศเยอรมัน Meissen ในปี ค.ศ. 1715 เป็นครั้งแรก นับว่าโจแฮนได้ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม และได้วางรากฐานเกี่ยวกับอุตสาหกรรมประเภทนี้ตั้งแต่นั้นมา ต่อมาประเทศฝรั่งเศสได้มีโรงงานเกิดขึ้นอีก เรียกว่า Sevres ในปี ค.ศ. 1756 ภายหลังที่เยอรมันได้ดำเนินกิจการไปแล้วประมาณ 42 ปี อังกฤษก็เช่นเดียวกันได้ตั้งโรงงานขึ้นโดยบริษัทเว็ดวูดและสแตฟฟอร์ดไชร์ (Wedgwood and Staffordshire) อังกฤษได้ค้นพบการทำโบนไชน่า (Bone china) เป็นครั้งแรกของโลก ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะบางและโปร่งแสงมาก

สำหรับประเทศสหรัฐ ขณะที่ชาวยุโรปกำลังเคลื่อนไหวก้าวทางสหรัฐยังให้ความสนใจน้อยมาก มีโรงงานเล็กๆ ทำผลิตภัณฑ์ประเภทหม้อต้ม (Crock) เหยือกน้ำ จาน ของเล่นเด็ก แต่ทำด้วยดินชนิดสีแดงธรรมดา มีการเคลือบชนิดไฟต่ำ (Lead glazed)

ในราวต้นปี ค.ศ.1641 นายจอห์น ไพรด์ (John Pride) ได้ตั้งโรงงานขึ้นที่ซาเล็ม (Salem) ในรัฐแมสซาชูเซตส์ (Massachusetts) ขึ้น และต่อมาในปี ค.ศ.1650 ได้เกิดโรงงานขึ้นตามมลรัฐต่างๆอีก เช่น รัฐเวอร์จิเนีย (Virginia) นิวยอร์ก (New York) เบอริงตัน (Burlington) นิวเจอร์ซีย์ (New Jersey) เพนซิลวาเนีย (Pennsylvania) ในปี ค.ศ.1750 ปรากฏว่าได้มีโรงงานเครื่องปั้นดินเผาเกิดขึ้นหลายแห่ง ประมาณ 115 โรงงาน แต่ยังเป็นโรงงานขนาดเล็ก ทำกันภายในครอบครัว และต่อมาปรากฏว่าได้มีการทำเครื่องปั้นดินเผาชนิดปอร์สเลนขึ้นเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ.1826 โดยบริษัทเจอร์ซีย์ปอร์สเลน (Jersey Porcelain) และเอิธเทนแวร์ (Earthen ware company) และในขณะเดียวกันก็ได้มีการตั้งสถาบันเครื่องปั้นดินเผาขึ้น ได้มีการค้นพบแหล่งวัตถุดิบชนิดดินขาว Kaolin ขึ้นในสหรัฐอีกด้วย

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา นอกจากเป็นภาชนะเครื่องใช้แล้วยังเป็นเครื่องแสดงความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งด้วยซึ่งนับว่ามีความสำคัญไม่น้อย ปรากฏว่าโรงงานบางแห่งได้ทำการติดต่อกันมานานหลายชั่วอายุคนจึงประสบความสำเร็จ ความยุ่งยากและปัญหาต่างๆ ได้ถูกแก้ไขดัดแปลง ปรับปรุงเรื่อยๆ มาจนกระทั่งนายเอ็ดเวิร์ดอตัน (Edward Orton) ได้เป็นบุคคลหนึ่งที่ทำให้ความสนใจเกี่ยวกับวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ดังนั้นโฉมหน้าอุตสาหกรรมการทำเครื่องปั้นดินเผาได้เปลี่ยนไปทั้งด้านเทคนิคและคุณภาพ ตั้งแต่ปี ค.ศ.1894 เป็นต้นมา ปัจจุบันปรากฏว่ามหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกา เปิดสอนวิชาที่ว่า Ceramic Science หรือ Ceramic Engineering ในระดับปริญญาหลายแห่ง นายอตันยังเป็นผู้ก่อตั้งสมาคมเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาในปี ค.ศ.1898 เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในด้านความรู้และเทคนิคต่างๆ อันเกี่ยวกับวิธีการในการผลิต (เปี่ยมสุข เจริญรุ่งเรือง. 2536)

เครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทย (สาโรช มิ่งษ์สม. 2541)

ในดินแดนประเทศไทยมีหลักฐานปรากฏให้เชื่อได้ว่าการประดิษฐ์ศิลปะในรูปไทยมานานกว่า 10,000 ปี ได้ปรากฏหลักฐานว่ามีกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมสูง ตั้งหลักแหล่งส่วนใหญ่อยู่ตามบริเวณลุ่มน้ำตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบันหลักฐานที่สามารถยืนยันได้อย่างดีก็คือการขุดพบเครื่องปั้นหรือภาชนะดินเผาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน หรือใช้ในพิธีการอยู่ตามบริเวณแหล่งเมือง หรือชุมชนโบราณต่างๆ โดยสามารถแบ่งและกำหนดอายุความเก่าแก่ในแหล่งนั้นๆ ได้เป็นยุคสมัยดังนี้

1. สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หมายถึงยุคที่มนุษย์ยังไม่รู้จักการประดิษฐ์ตัวอักษรในการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้น อยู่ระหว่างประมาณ 1,000-2,500 ปีมาแล้ว เครื่องปั้นดินเผาสมัยนี้เป็นดินเผาชนิดเนื้อดินธรรมดาไม่เขียนสี (Earthen ware) ทำขึ้นอย่างง่าย มีทั้งปั้นด้วยมือ และใช้แป้นหมุน และให้รูปแบบต่างๆ บางแห่งเจริญมากถึงกับมีการเขียนลวดลายด้วยสีที่ทำจากดิน เช่น ภาชนะลายขีดขีดเขียนสีจากวัฒนธรรมบ้านเชียง เป็นต้น เครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อเสียงของประเทศไทยและทั่ว

โลก ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาลายเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี มีการขุดค้นทางโบราณคดีขึ้นพบเศษภาชนะดินเผามีลายเขียนสีจำนวนมากซึ่งไม่เคยพบที่ไหนมาก่อน (สาโรช ม่วงษ์สม. 2541)

2. สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หมายถึง ยุคที่มนุษย์เริ่มรู้จักประดิษฐ์ตัวอักษรในประเทศไทย สมัยนี้ในประเทศไทยหมายถึงวัฒนธรรมแบบทวารวดี แบบศรีวิชัย แบบลพบุรีและแบบเชียงแสน เริ่มมีการติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้ากับจีน เริ่มมีสินค้าจากจีนเข้ามาในดินแดนทวารวดีเป็นครั้งแรก และเริ่มมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในประเทศไทยอีกหลายแห่งมีการตั้งชื่อเครื่องปั้นดินเผาตามแหล่งเตาเผาที่ผลิต และการได้รับอิทธิพลจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ (สาโรช ม่วงษ์สม. 2541)

เครื่องปั้นดินเผาแบบทวารวดี มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 ลักษณะเป็นภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา แต่การตกแต่งลวดลายมีความประณีตวิจิตรบรรจงยิ่งขึ้น ลวดลายบางอย่างได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียที่ได้แพร่วัฒนธรรมเข้ามาเวลานั้น เช่นการประดับลายขางรอบๆ ไหล่ภาชนะ เป็นต้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา มีนักเดินเรือซึ่งเป็นพระภิกษุจีน ชื่อ ฟาเหียน ได้นำบันทึกเรื่องราวของอาณาจักรทวารวดี ซึ่งตรงกับราชวงศ์ถังของจีนจดหมายเหตุไว้ว่า ทางทิศตะวันออกของอาณาจักรศรีเกษตร (พม่า) และทิศตะวันตกของอาณาจักรอิสานปุระ (เขมร) มีอาณาจักร โล-โล-โป-ตี ซึ่งนักโบราณคดีเชื่อว่าจะตรงกับชื่อ “ทวารวดี” และต่อมาเมื่อมีการขุดค้นพบเหรียญเงินที่จังหวัดนครปฐม และที่อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรีปรากฏว่ามีจารึก “ศรีทวารวดี ศวรปุณย” แปลว่า บุญกุศลแห่งพระราชแห่งอาณาจักรทวารวดีจึงเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าน่าจะมี อาณาจักรทวารวดี บนผืนแผ่นดินไทย เป็นอาณาจักรแรกที่ปรากฏชื่ออาณาจักรจริง วัฒนธรรม ทวารวดีปรากฏมากในภาคกลาง บริเวณอำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี, จังหวัดนครปฐม, อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นต้น จากบันทึกของจีนทำให้ทราบว่า สมัยอาณาจักรทวารวดีได้มีการติดต่อค้าขายกับจีนแล้ว ด้วยจีนต้องการสินค้าประเภทของป่า เช่น ไม้หอม ขี้ผึ้ง หนังสัตว์ เขาสัตว์ และขณะเดียวกันก็นำสินค้าผ้าไหม ผ้าแพร และเครื่องถ้วย มาขายให้กับคนพื้นเมืองทั้งยังมีการติดต่อทางการทูตกับจีนอย่างเป็นทางการด้วย (สาโรช ม่วงษ์สม. 2541)

เครื่องปั้นดินเผาแบบศรีวิชัย หรือเรียกว่าภาชนะดินเผาทางภาคใต้อายุประมาณ พุทธศตวรรษที่ 14-16 อาณาจักรศรีวิชัยเชื่อกันว่ามีอาณาเขตตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี นราธิวาส อันมีศูนย์กลางอยู่ที่เกาะสุมาตรา จากการขุดค้นทางโบราณคดีของเจนิซ สตาร์การ์ด (Janice M. Stargard) ในปี พ.ศ. 2514 กับการขุดค้นของนักโบราณคดี กรมศิลปากร ที่จังหวัดสงขลา ปรากฏหลักฐานว่า เครื่องปั้นดินเผา พื้นเมืองภาคใต้นั้นมีเนื้อดินเป็นสีขาว เนื้อดินละเอียดมากมักไม่เคลือบ และภาชนะที่นิยมทำมากคือ หม้อน้ำแบบคนตี (kendi) ซึ่งได้ขุดพบร่วมกับเครื่องปั้นดินเผาเคลือบของจีนในสมัยราชวงศ์ซ่งคือพวกเครื่องถ้วยแบบจิงไปหรือหยิงชิ่ง กับเครื่องถ้วย

แบบเถียน หรือเถียนหมู่ ในสมัยราชวงศ์ซ่งและราชวงศ์หยวน ตลอดจนเครื่องลายครามสมัยราชวงศ์หมิงเป็นจำนวนมาก จึงทำให้สามารถกำหนดอายุของภาชนะดินเผา ภาควัตถุที่มีอายุระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 14-16 และที่น่าสนใจคือพบชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผาจีนสมัยราชวงศ์ถัง ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 ตั้งแต่อาณาจักรทวารวดี เป็นต้นมา จะเห็นได้จากการที่จีนมีความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจกับบ้านเมืองและดินแดนในประเทศไทยอย่างเห็นได้ชัดในปลายสมัยราชวงศ์ซ่งเพราะเป็นระยะเวลาที่จีนขยายกิจการการค้า แต่งเรือสำเภาออกค้าขายและตั้งหลักแหล่งการค้าตามเมืองต่างๆ มากมาย (สาโรช ม่วงษ์สม. 2541)

เครื่องปั้นดินเผาแบบลพบุรี หรือเครื่องถ้วยชอม ส่วนมากเคลือบด้วยน้ำเคลือบสีดำ พากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะผลิตในไทย มากกว่าที่จะผลิตในกัมพูชา เนื่องจากได้พบแหล่งเตาเผาบริเวณบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์และจากการขุดแต่งปราสาทบ้านพลวงที่จังหวัดสุรินทร์ก็ได้พบเครื่องถ้วยลพบุรีจำนวนมาก (สาโรช ม่วงษ์สม. 2541)

เครื่องปั้นดินเผาแบบเชียงแสน ราวพุทธศตวรรษที่ 16-21 ในยุคนี้การทำเครื่องปั้นดินเผาของไทยเจริญรุ่งเรืองมากสามารถเคลือบได้หลายชนิดเช่นเดียวกับช่างไทยที่ทำอยู่ในเมืองจีน ดังจะเห็นได้จากถ้วยชามที่ทำขึ้น ณ เตาเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ (สาโรช ม่วงษ์สม. 2541)

3. สมัยประวัติศาสตร์ เริ่มต้นจากอาณาจักรสุโขทัยเป็นราชธานี (พ.ศ. 1800-1921) ตรงกับราชวงศ์ซ่งตอนปลาย-หยวน-หมิง ตอนต้นของจีน เครื่องปั้นดินเผาในสมัยนี้ได้รวมเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่ผลิตได้ในประเทศไทยหรือที่จัดได้ว่าเป็นเครื่องถ้วยไทย เครื่องถ้วยในสมัยนี้ได้แก่ เครื่องถ้วยสังคโลก เครื่องถ้วยล้านนา เครื่องถ้วยเบญจรงค์และเครื่องถ้วยลายน้ำทอง เครื่องถ้วยจีนและเครื่องถ้วยอันหนาน ซึ่งตรงกับสมัยสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองมีความมั่นคงเข้มแข็ง ในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ถึงปี พ.ศ.1866 รัชกาลพระยาเลอไทย ได้เจริญสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตกับจีนหลายครั้งด้วยกัน สุโขทัยจึงเป็นศูนย์การค้าการผลิตเครื่องปั้นดินเผาไทย เครื่องปั้นดินเผาอีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่าสังคโลก ส่งไปขายยังญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย จนถึงเกาะบอร์เนียว ในสมัยสุโขทัยนี้เริ่มมีการมุงหลังคาด้วยกระเบื้องเคลือบ เครื่องมุงใช้กระเบื้องดินเผาและเคลือบสีชาวม่นๆ นิยมกระเบื้องมน และหางตัด พ่อขุนรามได้นำเอาช่างเคลือบจีนมายังสุโขทัย แล้วถ่ายทอดการทำกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ มีสีเหลือง สีส้มให้กับคนไทยเป็นต้น

สมัยอาณาจักรสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 18-20 ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งถือว่าเป็นยุคสมัยที่อาณาจักรสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองสูงสุดมีการติดต่อค้าขายกับจีน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้นำช่างปั้นชาวจีนเข้ามาถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำเครื่องปั้นดินเผา ประกอบกับในขณะนั้นชาวจีนกำลังถูกรุกรานจากพวกตาด ในราวปี พ.ศ.1670 โดยอพยพเข้ามายังดินแดนประเทศไทยและ

เวียดนามในปัจจุบัน เครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นในสมัยอาณาจักรสุโขทัยที่มีชื่อเสียงที่มุดที่ทั่วโลกรู้จักดีได้แก่ เครื่องสังคโลก ดั้งเดิมทำที่เมืองชะเลียง หรือเมืองสวรรคโลกซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดพระศรีมหาธาตุ สันนิษฐานชื่อสังคโลก มาจากคำว่าเมือง “สวรรคโลก” นั่นเอง เครื่องถ้วยสังคโลกไทยจึงมีลักษณะเหมือนเครื่องถ้วยชามของจีนในสมัย ปลายแผ่นดินซ่ง (ซ่ง) ส่วนไปปรากฏมีเตาทำเครื่องถ้วยชามที่ เวียงกาหลงหรือเตาเวียงกาหลง จังหวัดเชียงราย สันนิษฐานว่าช่างปั้นที่เมืองสวรรคโลกได้ถูกกวาด ด้อนขึ้นไปทางเหนือ เครื่องสังคโลกของไทยมีลักษณะชนิดเคลือบทึบ (Opaque glaze) ไม่ใช่เคลือบใส แบบเซลาดอน (Celadon)

เครื่องถ้วยในสมัยนี้แบ่งเป็น 4 ประเภท ดังนี้

เครื่องถ้วยสังคโลก เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นในจังหวัดสุโขทัยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 มีเตาเผาทั้งที่ตัวเมืองสุโขทัยเก่าซึ่งเรียกว่า เตาทุเรียง เข้าใจว่ามาจากคำจีนว่า พูเหลียง ซึ่งเป็นแหล่งที่มีเตาเผาที่ใหญ่ที่สุดในบริเวณ จังเต๋อเจิ้น ในมณฑลเจียงซี ที่สำคัญของจีนในสมัยราชวงศ์ฮั่น การนำชื่อนี้เข้ามาอาจเป็นไปได้ว่าได้มีชาวจีนจากแหล่งผลิตพูเหลียงได้อพยพหนีการรุกรานเข้ามาในประเทศไทย พ.ศ.1837 ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชโดยเฉพาะช่างปั้นชาวจีนได้เข้ามาเป็นจำนวนมาก โดยเข้ามาตั้งเตาเผาที่สุโขทัยและแพร่กระจายขึ้นไปถึงเมืองเชียงราย โด่งดังมากคือเครื่องปั้นดินเผาที่เวียงกาหลง หรือเตาเวียงกาหลง นอกจากนี้เตาทุเรียงสุโขทัยซึ่งผลิตชามลายปลา แล้วยังมีเตาทุเรียงที่อำเภอศรีสัชนาลัย คือ เตาป่ายาง และเตาเกาะน้อย ส่วนมากจะผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีขาวแบบเซลาดอน ซึ่งมีลักษณะคล้ายเครื่องถ้วยเตาหลงฉวนของจีนในสมัยราชวงศ์ซ่ง และราชวงศ์หยวน เครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีขาวสีเขียวหรือเคลือบขาวแล้วเขียนด้วยลายน้ำตาลทอง กับพื้นสีนวลเขียนลายได้เคลือบสีดำซึ่งแสดงอิทธิพลเครื่องถ้วยสีอู๋โจว แห่งราชวงศ์ซ่งของจีน สันนิษฐานว่าจุดเริ่มต้นของการทำเครื่องสังคโลกอยู่ที่เมืองสวรรคโลก และเมืองชะเลียง จังหวัดสุโขทัย ในบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัยได้มีการทำตั้งแต่ก่อน สมัยราชวงศ์พระร่วง เข้าใจว่าชาวจีนได้ถ่ายทอดวิธีการใช้กับคนไทย โดยสังเกตได้จากลวดลายสีสันทันจะเป็นแบบศิลปะจีนตอนปลายราชวงศ์ซ่ง

เครื่องสังคโลกของสุโขทัยได้แบ่งได้เป็น 3 แหล่งใหญ่ ที่สำคัญ คือ

เครื่องถ้วยเมืองชะเลียง มีลักษณะรูปแบบเนื้อดิน และการเคลือบมีลักษณะเหมือนเครื่องปั้นดินเผาแบบวัฒนธรรมลพบุรีมาก และมีลักษณะคล้ายเครื่องปั้นดินเผาที่พบในเมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งเป็นแหล่งใหญ่ ซึ่งเดิมเมืองศรีสัชนาลัยมีชื่อเรียกว่า เมืองชะเลียง จึงตั้งชื่อเรียกเครื่องปั้นดินเผาชุดนี้ว่า “เครื่องถ้วยชามชะเลียง” ลักษณะเด่นคือจะมีเนื้อหยาบเห็นน้ำตาลเคลือบเป็นสีน้ำตาลไหม้เคลือบไม่ตลอดไม่ติดถึงกัน ผลิตภัณฑ์ที่ปั้นส่วนใหญ่เป็นประเภทกระปุก ขวด ตลอดจนรูปคนและสัตว์ เนื้อภาชนะจึงจัดอยู่ในประเภท สโตนแวร์ (stone ware)

เครื่องถ้วยเมืองสุโขทัย ส่วนมากเป็นฝีมือของช่างชาวจีนเป็นผู้ผลิต ได้แก่ เครื่องถ้วยชาม โถ และภาชนะใช้สอยอื่นๆ การเขียนลวดลายนิยมใช้ลายสีดำหรือสีน้ำตาลเขียนบนพื้นขาว ลาย ที่ใช้ได้แก่ลายสังข์ ลายจักร ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการผลิตวัตถุที่ทำจากดินเผาซึ่งใช้เป็นเครื่องประกอบตกแต่ง ศิลปะสถาปัตยกรรม เช่น กระเบื้อง เhingชาย ตัวสิงห์ ตัวนาค ตัวปักษี และหัวนาค ฯลฯ

เครื่องถ้วยสวรรค์โลก มีการผลิตขึ้นที่เมืองสวรรค์โลก บริเวณบ้านเกาะน้อย เป็นแหล่งใหญ่ เมืองสวรรค์โลกนี้ คือ เมืองศรีสัตนาแลย และเป็นแหล่งเดียวกับที่ใช้ผลิตเครื่องถ้วยชะเลียงเดิม เครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่มีชื่อเสียงมากที่สุด ของเครื่องถ้วยสวรรค์โลกคือ การผลิตแบบเซลาดอน (Celadon) ซึ่งเป็นแหล่งผลิตภักณ์ที่มีเนื้อเคลือบด้วยไฟสูงที่ให้สิ่งงดงามมาก เช่น สีเขียว สีเขียวปนเทา สีเขียวปนน้ำตาล สีเทาปนเหลือง และสีฟ้าปนเขียว เป็นต้น เนื้อละเอียดใส จัดอยู่ในประเภท ปอร์สเล (Porcelain) เครื่องสังคโลกที่สวรรค์โลกนี้สามารถแบ่งสีและการเคลือบออกได้อีกดังนี้

- เซลาดอน (Celadon) นิยมเรียกว่า เครื่องเคลือบเขียวใช้ภาส่วนมากทำเป็นภาชนะ เช่น ถ้วย จาน ชาม โดยเทคนิคการชุดล่าย แล้วเคลือบทับ

- แบบผลิตภักณ์ที่ใช้ในการเขียนลวดลาย (Painted Ware) ได้แก่ ภาชนะจำพวกตลับตลิ่ง มีฝาปิด จานชามขนาดใหญ่โตทรงกลมบัวตูมเป็นต้น (สาโรช มิวงษ์สม. 2541)

ในสมัยสุโขทัยนี้เครื่องถ้วยจีน นับว่ามีอิทธิพลต่อการทำเครื่องปั้นดินเผาของไทยอย่างมาก ทั้งรูปทรง ลวดลาย และน้ำเคลือบ เครื่องถ้วยจีนที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยมีดังนี้

ราชวงศ์หมิง ภาชนะเครื่องกระเบื้องถ้วยสมัยนี้ ได้ตั้งทำอยู่ที่จังหวัดเก็งเต็กตัน มณฑลเกียงสี หรือก้งไฮ เป็นอุตสาหกรรมที่มีชื่อเสียงของจีนปรากฏไปทั่วโลกทำเป็นลายคราม ลายสี ในปี พ.ศ. 1503-1822 เครื่องถ้วยสมัยนี้ส่วนมาก เป็นสีน้ำตาลเงินเงา ส่วนชนิดสีเขียนสีลงยาทับน้ำเคลือบซึ่งเรียกว่า “เบญจรงค์” หรือ “เหงาใช้” ได้ทำขึ้นในสมัยนี้และต่อมาจึงเข้าสู่ราชวงศ์ซ้อง

ราชวงศ์ซ้อง เครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ซ้อง เป็นลวดลายสีน้ำตาลเงินเงาเรื่อยมาจนถึงสมัยราชวงศ์เหม็ง (หมิง) จัดว่าเป็นยุคที่เครื่องถ้วยเจริญรุ่งเรืองมาก มีลวดลายงดงามดี อย่างไรก็ตามเมื่อถึงสมัยราชวงศ์เซ็ง (ชิง) เครื่องถ้วยกลับได้รับการทะนุบำรุงส่งเสริมจากจักรพรรดิจีนอย่างแข็งขัน เพราะจีนได้สืบทอดมาจากอิตาลีเป็นสืครามชั้นเยี่ยมมาใช้เขียนลาย แม้ต่อมาในสมัยจักรพรรดิเคียนหลงก็ยังอยู่ในระดับดีมาก หลังจากนั้นการทำเครื่องถ้วยของจีน จึงค่อยๆเสื่อมลงและขาดการบำรุงส่งเสริมในที่สุด เมื่อกรุงสุโขทัยตกเป็นเมืองประเทศราชของอยุธยาเมื่อปี พ.ศ.1921 ปรากฏว่าฝีมือการทำเครื่องปั้นดินเผาเครื่องสังคโลกเสื่อมลง เนื่องจากบ้านเมืองตกอยู่ในสภาวะสงคราม แต่ยังคงเป็นเพียงการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบหยาบๆ ชนิด (Earthen ware) เช่น โถง ไห หม้อข้าว หม้อแกง ผลิตภักณ์ชนิดเคลือบเกือบจะไม่มีเลย ปรากฏว่าสมัยนี้ได้ชื่อผลิตภักณ์ของจีนเป็นส่วนใหญ่ จะเห็นได้จากการขุดพบของสมัยหยวน หมิง และชิง มีอยู่ทั่วไป นอกจากนี้ยังสั่งซื้อจากญี่ปุ่น และจากฝรั่งเศส โดยนำเข้าเป็น

ของกำนัล เครื่องราชบรรณาการตลอดจนสิ่งทำมาค้าขาย อาทิ สิ่งของจำพวก ชาม จาน ชิง โถ ถ้วย กระโถน ส่วนลวดลายบนภาชนะจะเป็นลวดลายแบบไทยๆ เช่น ลายก้านขด ลายเทพพนม ก้านแย่ง ความนิยมได้มีการเพิ่มขึ้นจนแพร่หลายถึงขนาดมีการขายทั่วไปในท้องตลาด ซึ่งเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่สั่งทำจากจีนทั้งสิ้น

เครื่องถ้วยภาคเหนือหรือล้านนา มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 จะพบว่ามีแหล่งเตาเผาเครื่องปั้นดินเผามากมายทางภาคเหนือทั้งที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงรายและลำปาง ที่สำคัญคือ เตาเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า เตาที่บ้านโป่งแกง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย เตาเผาที่อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เตาเผาที่อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เครื่องปั้นดินเผาเคลือบทางภาคเหนือส่วนมากมักทำด้วยเนื้อดินละเอียดและบางไม่หนักหนาเทอะทะอย่างเครื่องสังคโลกแต่น้ำเคลือบนั้นส่วนใหญ่แล้วสวยงามสู้เครื่องเคลือบสังคโลกไม่ได้ การทำเครื่องถ้วยภาคเหนือหรือล้านนาได้รับอิทธิพลแบบอย่างมาจากช่างปั้นชาวจีนที่อพยพเข้ามาในกรุงสุโขทัย รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แล้วกระจายการตั้งถิ่นฐานไปยังอาณาจักรล้านนาไทยภาคเหนือซึ่งทั้งสองอาณาจักรมีความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรม คือความเป็นไทยด้วยกันจึงมีการถ่ายทอดศิลปะการทำเครื่องถ้วยสุคนธ์ไทยในภาคเหนือ ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดคือ เครื่องปั้นดินเผาเตาเวียงกาหลง จังหวัดเชียงราย และเครื่องถ้วยสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปลายดอกไม้ กอบัว รูปปลา ซึ่งคงจะสืบเนื่องมาจาก เครื่องหมาย “หยิน” และ “หยาง” ของจีนอันเป็นเครื่องหมายของการเริ่มต้น ลวดลายส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับลวดลายของจีนสมัยต้นราชวงศ์หมิง นอกจากลายแล้วยังพบถ้วยลายครามของราชวงศ์ต้าหมิงปรากฏอยู่ทั่วไป (สาโรช มีวงศ์สม. 2541)

เครื่องถ้วยจีนสมัยสุโขทัย

จากหลักฐานต่างๆ ที่ค้นพบได้ว่าการทำเครื่องปั้นดินเผาในสมัยสุโขทัย นั้นว่าเป็นยุคสมัยที่รุ่งเรืองที่สุด เนื่องจากไทยได้รับอิทธิพลการทำเครื่องปั้นดินเผาจากจีนเป็นอย่างมาก ทั้งรูปทรงลวดลายสีสันทัน และน้ำเคลือบ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนได้มีการติดต่อกันอย่างเป็ทางการโดยมีการส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีซึ่งกันและกัน ดังปรากฏในจดหมายเหตุจีน สมัยราชวงศ์หยวน แล้วว่าทั้งสองประเทศมีการติดต่อสัมพันธ์ไมตรีในช่วงระหว่างปี พ.ศ.1825-1843

จากการศึกษาแหล่งโบราณคดีของไทยส่วนใหญ่พบว่าเครื่องถ้วยจีนที่ปรากฏจะมีอายุระหว่าง 2309 ปีก่อน พ.ศ. ถึง พ.ศ.2454 และมักจะพบเครื่องปั้นดินเผาของจีนในแหล่งโบราณคดีไทยอยู่ด้วยเสมอ บางแห่งก็พบศิลปวัตถุอื่นๆ เช่น คันชั่งสำริดสมัยราชวงศ์ฮั่น ด้วยเหตุนี้พอจะอนุมานได้ว่าประเทศไทยเราได้มีการติดต่อกับจีนมานานไม่ต่ำกว่าสมัยราชวงศ์ฮั่นและราชวงศ์ถังแล้ว สำหรับเครื่องปั้นดินเผาจีนเราพบทั่วไป ถ้าเป็นแหล่งโบราณคดีที่จัดอยู่ในแบบทวาราวดีแล้ว จะพบ

เครื่องปั้นดินเผาจีนแบบจิงไป๋ เซลาดอนของเตาหลงฉวนและเครื่องถ้วยหยวเป็นต้น และถ้ามีชุมชนหนาแน่น ตลอดมาก็จะพบเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หยวน และเครื่องลวดลายครามกับเครื่องห้าสี สมัยราชวงศ์หมิง เป็นจำนวนมากด้วย สำหรับแหล่งโบราณคดีแบบลพบุรี ก็จะมีพบเครื่องถ้วยจิงไป๋ เครื่องถ้วยหลงฉวนและเครื่องถ้วยเคียนหย่งหรือเทียนมู่โดยพบร่วมกับเครื่องปั้นดินเผาแบบลือเตอแวง และเครื่องปั้นดินเผาเคลือบของลพบุรีในแหล่งโบราณคดีหรือแหล่งโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ของล้านนาและสุโขทัยก็จะพบเครื่องปั้นดินเผาเคลือบสมัยราชวงศ์หยวน เครื่องลายครามและเครื่องห้าสีราชวงศ์หมิงด้วย ซึ่งมักจะพบทั้งบนดินและในกรุของพระเจดีย์ที่สำคัญบางแห่ง และตามคติความนิยมในการถวายของเป็นพุทธบูชาของไทยล้านนาแล้วจะลงรักปิดทองเครื่องถ้วยบางชนิด ดังดูได้จากเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงที่ได้จากเจดีย์ที่อำเภอฮอด และจากเจดีย์บริเวณเขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก แม้แต่โบราณสถานในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ตาม ก็จะมีพบเศษเครื่องถ้วยของจีนพวกลายคราม หรือเครื่องห้าสีเช่น พบหม้อมัน้ำลายคราม และเซลาดอนของสมัยราชวงศ์หยวนในกรุวัดมหาธาตุ

เครื่องถ้วยอันหนาน มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6-22 มีลักษณะคล้ายเครื่องถ้วยจีนมาก เราได้พบเครื่องถ้วยอันหนาน ที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 1-20 บรรจุอยู่ในเจดีย์ทางภาคเหนือเป็นจำนวนมาก ที่สำคัญคือที่ได้จากบริเวณเขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก และที่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ที่สำคัญถือเป็นการค้นพบเครื่องถ้วยได้ทะเลบริเวณเกาะคราม สัตหีบ จังหวัดชลบุรีก็ได้พบเครื่องถ้วยอันหนาน เป็นจำนวนมากด้วยแต่ยังไม่อาจทราบได้ว่าเครื่องถ้วยอันหนานนี้เข้ามาทางใด และเริ่มเข้ามาตั้งแต่เมื่อไร

สมัยกรุงศรีอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 19-23 ระหว่าง พ.ศ.1893-2310 ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์หมิงและชิงยุคต้น เป็นระยะที่ลายครามและเบญจรงค์กำลังเจริญรุ่งเรืองที่สุดยุคหนึ่งของจีน อยุธยายุคต้นตรงกับสมัยราชวงศ์หมิง (หมิง) คือตั้งแต่ พ.ศ.1911-2187 อยุธยายุคหลังตั้งแต่ พ.ศ. 2188-2310 ตรงกับราชวงศ์ชิง ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงเฉียนลิ่ง สำหรับประเทศไทยเริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี ตั้งแต่ พ.ศ.1893 เป็นต้นมานั้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ไม่ปรากฏว่ามีการตั้งเตาเผาทำเครื่องถ้วยในเมืองไทย เครื่องถ้วยกรุงศรีอยุธยาที่ยังเห็นได้ก็มีของจีน ญี่ปุ่น และของฝรั่งเศส ที่ไทยเราเริ่มสั่งซื้อและสั่งทำจากจีน หลังจากการทำเครื่องสังคโลกในสุโขทัยเลิกกันไปหมดแล้ว สำหรับของจีนเข้าใจว่าคงจะมีการเข้ามาขายตั้งแต่ก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยา ส่วนของญี่ปุ่นนั้นปรากฏว่า ญี่ปุ่นเริ่มเข้ามาค้าขายเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นปรากฏในจดหมายเหตุว่าได้ใช้เครื่องถ้วยจีนและของญี่ปุ่นเป็นเครื่องราชบรรณาการ และเป็นของเสนาบดีไทยส่งไปกำนัลเสนาบดีต่างประเทศถึงยุโรป นอกจากนั้นยังใช้เครื่องถ้วยของจีนและญี่ปุ่นตกแต่งเป็นเครื่องประดับเรือนต้อนรับทูตานุทูตที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในครั้งนั้นด้วย

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เชื่อได้ว่า เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีผู้ขุดได้ชั้นคลุสึเนตญี่ปุ่น ทำด้วยทองคำ เป็นของครั้งกรุงศรีอยุธยาได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเชื่อได้ว่าเครื่องถ้วยที่เป็นของดี ทั้งของจีนและของญี่ปุ่นมี เข้ามาถึงเมืองไทย ส่วนมากเข้ามาโดยเป็นเครื่องราชบรรณาการ จากพระเจ้ากรุงจีน และโชกุนญี่ปุ่น ส่งเข้ามาถวายเป็นของกำนัล เสนาบดีและพ่อค้าทั้งจีนจะมีบ้างก็ต่อเมื่อไทย ยังได้ส่งไปสั่งทำจากจีน และญี่ปุ่นบ้าง อย่างไรก็ตามความนิยมเครื่องถ้วยจีนและญี่ปุ่นในสมัยนี้เป็นที่แพร่หลายสู่ประชาชน ถึงกับมีบรรดาพ่อค้าที่หาเข้ามาขายในท้องตลาดเป็นจำนวนมาก ด้วยกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น เป็น เมืองท่าศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าทางภาคตะวันออกที่ดีที่สุด (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2532)

เครื่องถ้วยจีนและญี่ปุ่นที่ใช้สอยกันในครั้งกรุงศรีอยุธยานั้นจะมีลักษณะอย่างไรนั้นยังไม่มี หลักฐานปรากฏ เนื่องจากสิ่งของเหล่านี้สูญหาย เมื่อครั้งเสียกรุงเก่า พ.ศ.2310 แต่อย่างไรก็ตาม จาก หลักฐานที่ยังพอเหลือพอที่จะจำแนก เครื่องถ้วยชาที่ส่งเข้ามาค้าขายจากจีนเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นยุคทองของการปฏิสังขรณ์พระอารามมากมายนั้น มี การประดับประดาเครื่องถ้วยจากจีน ตามพระอารามวิหารเป็นจำนวนมากซึ่งสันนิษฐานได้ว่า เครื่อง ถ้วยจีนที่มีขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่เข้ามาในไทยอีกทางหนึ่ง นอกจากเครื่องราชบรรณาการที่จีน นำมาถวายพระมหากษัตริย์ไทยและนำมาเป็นของกำนัลเสนาบดีไทยแล้ว เข้าใจว่าจีนคงทำขายและ พ่อค้าได้นำเข้ามาขายในไทยทั้งรูปแบบและลวดลายส่วนใหญ่เป็นศิลปะแบบจีน สมัยราชวงศ์หมิง ที่ตั้งยุคหลังก็เป็นศิลปะราชวงศ์เฉิง ลวดลายจากศิลปะจีน เช่นลายกนก ก้านแย่ง ก้านขด เทพนม ส่วน อีกทางหนึ่งก็ให้เข้าใจว่า ไทยให้ตัวอย่างส่งออกไปทำที่เมืองจีนตามความคิดของไทยส่วนมากได้แก่ ถ้วย จาน ชาม เชิง โถ กระโถน เป็นต้น ถ้วยเบญจรงค์ที่สั่งทำจากจีนก็มีถ้วยชามมีฝา ชามรูปดอกบัว มี ฝา โถ กระถาง จาน เชิง ฯลฯ เบญจรงค์ลาย 5 สี และ 3 สี และมีทั้งพื้นดำลาย 5 สี พื้นขาวลายสี พื้น เขียวลายสี ส่วนลวดลายบนภาชนะเหล่านี้ก็เป็นลวดลายแบบไทยๆ เช่น ลายก้านขด ลายเทพนมร สิ้นห์ ลายก้านแย่ง และเครื่องเบญจรงค์ เป็นต้น ความนิยมได้มีการเพิ่มขึ้นจนแพร่หลายถึงขนาดมีการ ลอกเลียนแบบสั่งเป็นตัวอย่างไปยังจีนให้พ่อค้านำมาขายในไทย ขายทั่วไปในท้องตลาดซึ่งเป็น เครื่องปั้นดินเผาที่ล้นส่งมาจากจีนทั้งสิ้น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวไว้ว่า ‘ลวดลายเขียนเครื่องถ้วย ครั้งกรุงเก่า นั้น คงเป็นฝีมือช่างหลวงให้อย่างส่งออกไปทำเพื่อนำมาใช้ในของหลวงเข้ามาใช้ในราชการ หรือมิฉะนั้น เป็นผู้มีบรรดาศักดิ์สูง สั่งเครื่องถ้วยเข้ามาใช้สอยในราชการ ของนั้น สิ่งใดมีคนชอบจึงมีผู้ เอาถ้วยชามปูนแรกเป็นตัวอย่างส่งให้พ่อค้าส่งออกไปทำเข้ามาอีก พ่อค้าเลยสั่งเข้ามาขายอีกใน ท้องตลาดเป็นจำนวนมากทำให้ลวดลายเปลี่ยนไปจากเดิมจนเกือบไม่เห็นลายไทย ลายไทยที่นิยมมาก

ในครั้งกรุงเก่าคือ ลายเทพนมรสิงห์เพราะชามเทพนมรสิงห์สามารถพบได้ในหัวเมืองไกลๆ เวลาเจ้านายผู้มีบรรดาศักดิ์ไปถึงที่นั่น สำหรับที่ชาวบ้านหามาเลี้ยงเขายังมีชามเบญจรงค์เทพนมรสิงห์ครั้งกรุงเก่าแห่งละหลายๆ เนื่องจากเป็นของที่สั่งเข้ามาขายกันอย่างแพร่หลาย” (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. 2514)

เครื่องเคลือบลายครามและเครื่องเคลือบเบญจรงค์ที่พบเห็นในไทย เริ่มตั้งแต่ไทยได้ติดต่อกับจีนสมัยก่อนตั้งเมืองสุโขทัยโดยสั่งซื้อเข้ามา และส่งมาเป็นเครื่องราชบรรณาการเท่าที่พบเห็นแบ่งเป็น 3 สมัย คือ สมัยราชวงศ์ซ้อง เหมิงและเฉิง ดังนี้

1. สมัยราชวงศ์ซ้อง เครื่องเคลือบสีเขียวไข่กา เคลือบขาวและเคลือบสีข้าง
2. สมัยราชวงศ์เหมิง มีลายครามเป็นส่วนใหญ่ เป็นสมัยที่ลายครามเจริญรุ่งเรืองที่สุดของจีน ส่วนเบญจรงค์มีน้อย
3. สมัยราชวงศ์ ลายครามเบญจรงค์มีมากและแพร่หลายที่สุดมีสกุลสีเขียว สีชมพู โบราณวัตถุที่นักสะสมนิยมมากได้แก่จำพวก โถ แจกัน ภาชนะสำหรับเผาเครื่องหอม ชาวจีนเรียก “ชวนโล่” รูปปั้นเบญจรงค์และลายคราม

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 แล้ว ในระหว่างนั้นบ้านเมื่อกำลังทำศึกสงครามกับพม่าและการก่อกบฏ การค้าขายกับต่างประเทศจึงหยุดชะงักอยู่หลายปี สมบัติมีค่าของไทยนอกจากถูกทำลายในระหว่างสงคราม แล้วถูกเก็บรวบรวมส่งไปเมืองพม่าอีกมากมาย ลายครามและเบญจรงค์ที่สั่งทำจากจีนและทำขึ้นเองในสมัยอยุธยา จึงมีเหลืออยู่น้อยมาก ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง ต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงกู้อิสรภาพและตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีได้เป็นที่มั่นคงแล้วจึงเริ่มทำการทะนุบำรุงการติดต่อค้าขายกับจีนในเวลานั้น คงต้องสั่งซื้อเครื่องถ้วยจากจีนเข้ามาทั้งเป็นของจีนทำมาขายและของไทยให้อย่างส่งออกไปทำตามแบบช่างหลวงไทย สันนิษฐานว่าแบบอย่างที่ทำให้ช่างจีนทำนั้นคงเป็นเครื่องถ้วยครั้งกรุงเก่าส่งออกไปเป็นตัวอย่าง เครื่องถ้วยลงยาชนิดหนึ่งที่จัดเป็นแบบไทยผสมจีนซึ่งทั้งแบบและลวดลายนั้นเป็นแบบไทยแต่ส่งไปทำในจีนเครื่องถ้วยชนิดนี้เรียกว่า เครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทอง เครื่องถ้วยมีชามเบญจรงค์ ลายเทพนมรสิงห์ ลักษณะและวิธีการเขียนลายและเคลือบจะใช้วิธีการเคลือบขาวไม่เคลือบเขียวเหมือนครั้งของกรุงเก่าจึงเข้าใจว่าวิธีการเคลือบเครื่องถ้วยชาวนี้อาจจะสั่งจากจีน ครั้งกรุงธนบุรีอันแสดงถึงฝีมือของชาวจีนที่มีความละเอียดอ่อนมาก แรกทีเดียวสั่งทำมาเพื่อใช้ในราชสำนักเท่านั้น ต่อมาบรรดาขุนนางและคหบดีที่มีเงินก็สามารถหาซื้อ หรือสั่งทำพิเศษจากโรงงานจีนได้ ในยุคนี้นี้เครื่องลายครามจีนยังเป็นที่นิยมมาก และส่งเข้ามาขายในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. 2514)

สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325-ปัจจุบัน)

ในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนาพระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อเสด็จกลับจากราชการเมืองเขมร เพื่อมาปราบปรามการจลาจลที่กรุงธนบุรี สำหรับการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีใหม่ของชาติ เป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งซึ่งสนับสนุนให้พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมจักรีวงศ์ ทรงมีพระราชดำริในการสร้างปฏิสังขรณ์ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุขึ้นทั่วราชอาณาจักร

ในสมัยรัชกาล 1 (พ.ศ. 2325-2352) ทรงสร้างราชธานีใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้วเมื่อ พ.ศ. 2328 เรียกว่ากรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ ระยะเวลาตรงกับรัชสมัย “เคียงลิ่ง” ราชวงศ์ฉิงในเมืองจีน เครื่องลายครามและเครื่องเบญจรงค์ไทยส่วนมากสั่งทำจากเมืองจีนจึงเป็นฝีมือของช่างจีนตั้งแต่รัชสมัย “เคียงลิ่ง” ส่งมา แต่แบบอย่างโดยมากทำตามความนิยมแตกต่างกันตามรัชกาล ในครั้งนี้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ทำนองเดียวกับกรุงศรีอยุธยา มีวัดพระศรีสรรเพชญ์อยู่ในเขตพระราชวัง ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าเครื่องปั้นดินเผาที่เริ่มมีในสมัยรัชกาลที่ 1 ส่วนมากเป็นกระเบื้องที่ใช้กันนั้นส่วนใหญ่จะมีการเผาแล้วเคลือบสี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงทำนุบำรุงช่างไทย ที่ทูลดโถมมาตั้งแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะช่างฝีมือกลับดีขึ้น ได้มีแบบอย่างงามๆ และตัวอย่างดีๆ เทียบเท่าสมัยกรุงศรีอยุธยา ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างหลวงเขียนลายตัวอย่างขึ้นใหม่ แต่ยึดแบบอย่างลวดลายและวิธีการเขียนสีครั้งกรุงเก่า เป็นพื้นแล้วส่งไปทำที่เมืองจีนลวดลายส่วนใหญ่เป็นลายไทย เขียนสีบนพื้นด้วยขาวบ้าง เขียนเบญจรงค์บ้าง เช่นชามลายก้านขด เขียนสีบนพื้นด้วยมีรูปครุฑ ราชสิงห์ นรสิงห์ สิงห์ กิณี หนุมาน ประกอบลายกนกเปลวและก้านขด ส่วนใหญ่เครื่องถ้วยเบญจรงค์ในยุคนี้จะมีใช้เฉพาะในราชสำนักเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีเครื่องเบญจรงค์ด้วยเขียนเป็นลายไทย เทียบแบบอย่างครั้งกรุงเก่า แต่ฝีมือกลับดีขึ้น เครื่องถ้วยเบญจรงค์ที่สั่งทำครั้งรัชกาลที่ 1 ที่พบเห็นในเวลานี้ได้แก่ จาน ชาม โถ 3 อย่างเหมือนของกรุงเก่า จะเห็นว่าเครื่องถ้วยเบญจรงค์ในสมัยรัชกาลที่ 1 จะมีเฉพาะก็แค่ช่างหลวงไทยออกแบบลวดลายไทยแล้วส่งไปทำในจีนแล้วนำกลับเข้ามา ซึ่งเครื่องถ้วยที่นำกลับเข้ามาจะมีลวดลายสวยงามประณีตเพราะเป็นของสั่งทำส่วนใหญ่จะมีใช้ในราชสำนักมีจำนวนน้อย สำหรับเครื่องถ้วยเบญจรงค์อีกประเภทที่ช่างจีนทำเลียนแบบอย่างของหลวงไทย แล้วขายให้พ่อค้าจากเมืองจีนนำกลับเข้ามาขายในไทยหรือแม้แต่พ่อค้าจะสั่งทำเลียนแบบเช่นเดียวกัน ถึงแม้จะเลียนแบบลวดลายไทยแต่ฝีมือยังหยาบไม่ประณีตเทียบไม่ติดกับฝีมือช่างหลวงไทย เครื่องถ้วยพวกนี้จะมีราคาถูกและมีจำนวนมากในท้องตลาด (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2532)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในบทพระนิพนธ์ เรื่อง “ตำนานเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น” (2514) ไว้ว่า “ เครื่องถ้วยที่ไทยสั่งมาจากเมืองจีนในชั้นกรุง

รัตนโกสินทร์นี้ ของสิ่งใดสิ่งครั้งรัชกาลไหน ถึงไม่มีจดหมายเหตุ ถ้าจะตรวจดูให้รู้ก็ได้ด้วยตัวอย่าง สิ่งของยังมีอีกมาก ของเหล่านี้นั้นลวดลายที่เขียนให้แบบอย่างผิดกันทุกรัฐกาล เช่นลายที่เขียนตามวัด เป็นต้น เทียบชี้ได้ แต่ถ้าตรวจให้แน่นอน จำต้องตั้งพิพิธภัณฑ์สถานรวบรวมเครื่องเก่าไว้ทุกอย่างจึงตรวจได้”

รัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2352-2367) เป็นช่วงที่ว่างจากศึกสงคราม การพัฒนาตรงกับรัชสมัย “เกี่ยวเนื่อง” ของจีนฝีมือช่างไทยได้เจริญขึ้นมาก ด้วยขามที่สั่งทำจากเมืองจีนจึงมีความก้าวหน้ามาก ทั้งในด้านการเขียนและแกะลวดลายตลอดจนรูปทรง มีการประดิษฐ์ลวดลายขึ้นมาใหม่ และรูปทรงแปลก เช่นลายดอกกุหลาบ มีการผสมผสานลายจีนกับความนิยมของไทยแล้วส่งไปสั่งทำในจีน สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 2 ทรงกำชับห้องเครื่องฝ่ายใน และทรงสั่งเครื่องถ้วยสำหรับใช้ในราชสำนัก จึงสั่งเครื่องถ้วยลายน้ำทองเข้ามาใช้ มีลวดลายประดิษฐ์ใหม่ เช่น ลากุหลาบ ลายดอกไม้จีน เครื่องถ้วยลายน้ำทองที่ผลิตขึ้นใหม่นี้ เป็นการเพิ่มสีทองขึ้นจากสีเบญจรงค์ที่นิยมใช้อยู่ซึ่งเข้าใจว่าสีทองที่ใช้นั้นมีทั้งเขียนก่อนสีเคลือบเบญจรงค์ และภายหลังสีเบญจรงค์ หากเขียนสีทอง เป็นพื้นก่อนแล้วเขียนสีเคลือบเบญจรงค์ภายหลัง จะมีปัญหาเรื่องอุณหภูมิในการเผา สีเบญจรงค์ใช้ความร้อน 450-850 องศา ส่วนทองใช้ 700-800 องศา ถ้าเขียนสีทองก่อนแล้วเขียนสีเบญจรงค์ทับ การเผาจะใช้ไฟสูงมากไม่ได้เพราะจะทำให้สีทองละลาย และเมื่อใช้ไฟเผาสูงไม่พอสีเคลือบเบญจรงค์ไม่ติดแน่นด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่าเครื่องถ้วยลายน้ำทองที่มีสีทองเป็นสีพื้นเขียนสีเบญจรงค์ทับสีจะหลุดง่ายและบางส่วนสีเบญจรงค์ติดแน่นแต่สีทองถูกหลอมหลุดไป เพราะการเผาไฟสูงเกินขนาดของสีทองการที่สีทองติดดีคงจะเป็นการลงทองภายหลังสีเคลือบเบญจรงค์ แต่ผู้รู้ทางเทคนิคบางท่านเชื่อว่าอาจจะเผาพร้อมกันก็ได้ เพราะผลิตภัณฑ์ในปัจจุบันเผาพร้อมกันได้ นอกจากนั้นยังปรากฏว่าในสมัยหลังๆ มีการเขียนลายน้ำทองทับไปบนเครื่องถ้วยลายน้ำทองที่นิยมมากโดยเฉพาะ ได้แก่ ลพุมข้าวบิณฑ์ ลายก้านแย่ง ลายก้านต่อดอก ลายก้านขด ลายกุหลาบ ลายดอกไม้มลายกลีบบัว และลายที่เป็นลายจีนได้แก่ลายดอกไม้มี่ฤดู ผีเสื้อ ค้างคาว แมลงปอ ดอกพุดตาน สิงโต หรือสุนัขจีน นอกจากนั้นของจีนที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้นนอกจากถ้วย จาน ขาม โถ แล้วยังได้แก่ กระถางต้นไม้สำหรับปลูกไม้ตัด และปั้นชงชา ซึ่งมีทั้งเขียนสีและลายคราม ลวดลายและรูปทรงส่วนมากจะเป็นลายจีน สำหรับปั้นชงน้ำชาอันเป็นที่นิยมมากในสมัยนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงคิดหุ้มน้ำขึ้นใหม่ ส่งไปทำในจีน เรียกว่า “ปั้นอย่าง” นอกจากความนิยมเรื่องเครื่องถ้วยแบบจีน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้นำช่างจีนเข้ามาแต่งเรือน เมื่อครั้งสร้างพระตำหนักสวนขวา ในพระบรมมหาราชวังเมื่อปี พ.ศ. 2361 เครื่องถ้วยจีนจึงเป็นที่นิยมในการนำมาตกแต่งเรือนอย่างแพร่หลายมากในสมัยนี้ทั้งแบบอย่างของไทยสั่งทำและแบบอย่างความคิดช่างจีน (ทองพันธ์ วรรณมาศ 2532)

สมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2367-2394) ตรงกับรัชสมัย “เต้ากวาง” ทรงนิยมลวดลายแบบจีน สิ่งซื้อจากเมืองจีนโดยไม่มีการออกแบบส่งไปให้ทำเลยของที่สั่งซื้อเข้ามาโดยมากเป็นเครื่องตกแต่งพระอารามทั้งสิ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทำนุบำรุงและฟื้นฟูพระศาสนา มีการสร้างวัดวาอารามจำนวนมาก การสั่งทำเครื่องเบญจรงค์และลายน้ำทองจากประเทศจีนยังมีอยู่ บางชิ้นมีเครื่องหมายอยู่ที่ก้นชามทำให้ทราบว่าเป็นของที่สั่งมาสมัยรัชกาลที่ 3 นิยมลวดลายแบบจีน แต่การสั่งทำเริ่มลดลง จะมีการใช้บ้างเฉพาะในราชสำนักเท่านั้น ลวดลายที่พบจะเป็นดอกไม้จีนมีรูปนกเล็ก ๆ และกระรอกประกอบ การสั่งเครื่องเบญจรงค์และลายน้ำทองในสมัยนี้เริ่มลดลงโดยหันไปสั่งเครื่องทำเป็นแผ่นกระเบื้องเคลือบสีต่างๆประดับ มุงหลังคามาใช้ตกแต่งพระอารามแทน อย่างไรก็ตามแบบอย่างลวดลายของไทยยังคงนิยมแบบจีน เช่น แบบอย่างลวดลายบานประตูพระอุโบสถวัดราชโอรสที่เป็น ลายมังกร ผสมผสานลวดลายแบบไทยอย่างสวยงาม พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อพระตำหนักสวนขวาที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 และนำเครื่องถ้วยทั้งที่ดีและแตกหักไปตกแต่งวัดพระเชตุพนทรงแสดงให้ช่างหลวงไทยลอกเลียนแบบลวดลายเครื่องเรือนและเครื่องบูชาของจีนจากพระตำหนักสวนขวาในสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นลายประดับฝาผนังพระอุโบสถ วิหาร วัดราชโอรสและวัดกัลยาณมิตร ในปัจจุบันและยังโปรดฯ ให้นำเครื่องถ้วยจีนที่แตกหักชำรุดติดตั้งไว้ตามวัดวาอารามต่างๆ ในพระนครอย่างมากมาย ที่ยังหาได้จนถึงทุกวันนี้

นอกจากนี้ ยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอารามหลวงต่างๆ มากมายเป็นจำนวนมาก ถึงกับเรียกได้ว่าเป็นยุคทองของพระศาสนา ในการก่อสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ นั้น มีการสั่งกระเบื้องเคลือบสีจากจีนเข้ามาเป็นจำนวนมาก ซึ่งทำให้สิ้นเปลืองพระราชทรัพย์เป็นอย่างยิ่งพระองค์จึงทรงมีพระราชดำริให้ตั้งเตาเผากระเบื้องเคลือบขึ้นใช้เอง โดยให้นำทางช่างชาวจีน เข้ามาเป็นครูตั้งเตาเคลือบที่วัดสระเกศทำในกรุงเทพฯ ฝึกหัดให้คนไทยทำได้ และโปรดฯ ให้บรรดาพราหมณ์เข้าฝึกหัดด้วย พระราชดำริที่ว่า พวกพราหมณ์นี้เป็นพวกนักพรตมิต้องรับราชการอื่น ทั้งยังเป็นการสร้างกุศลเนื่องจากกระเบื้องเคลือบเหล่านี้นำไปมุงหลังคาพระอุโบสถที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นมากมาย นับว่าเป็นกระเบื้องชั้นดีเยี่ยมที่สุดเพียงรัชกาลเดียว (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2532)

สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411) เป็นสมัยที่พ่อค้ายุโรป เริ่มนำสินค้าเข้ามาแพร่หลายเป็น ที่นิยม รวมทั้งเครื่องถ้วยจากยุโรปด้วยความนิยมเครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทองจึงเริ่มลดลง สมัยนี้นิยมมีการสั่งเครื่องลายครามจากจีนมากกว่าเบญจรงค์ รวมทั้งเครื่องลายครามที่เขียนเป็นลายไทยด้วย ลายน้ำทองในสมัยนี้ปรากฏว่ามีลายน้ำทองเขียนทับไปบนลายคราม ลวดลายที่นิยมมี ลายบัวบา หรือลิลีบัว และพรรณพฤกษา นับเป็นการริเริ่มเขียนเครื่องถ้วยขึ้นครั้งแรกในเมืองไทยโดยการสั่งเครื่องถ้วยขาวของจีน ที่เคลือบแล้วมาเขียนสีครามทับนอกเคลือบแล้วเอาเข้าไฟอ่อนๆ ให้สีสุก เช่นเดียวกับเขียนนอกเคลือบ “ไฮ่งฟา” ของจีน แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการสร้างเตาเผา “สังคโลก” ขึ้นเองใน

กรุงรัตนโกสินทร์ด้วยจุดหมายที่จะทำกระเบื้องเคลือบมุงหลังคาพระอุโบสถขึ้นเอง และจะทำลวดลายเคลือบสีต่างๆ ใช้เป็นลายประดับส่วนในการทำเครื่องปั้นดินเผาเคลือบต่างๆ ยังไม่มีการทำคงเป็นเพราะภาชนะดินเผาเครื่องถ้วยของจีน ยังคงซื้อหาง่ายจากบรรดาพ่อค้าที่นำมาขายและมีราคาถูก การทำเครื่องปั้นดินเผาในยุคนี้ จึงเริ่มลดลงและการสั่งทำในจีนก็เริ่มลดลงด้วย (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2532)

สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453) เป็นเวลาที่บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดจึงโปรดเกล้าฯ ให้เลิกทำกระเบื้องเคลือบ เนื่องจากสั่งมาจากจีน มีราคาถูกกว่า แม้จะมีผู้ทำเครื่องถ้วยชามในกรุงเทพฯ หลายรายก็ตาม แต่เป็นเพียงการนำมาเขียนลายเท่านั้น ทั้งนี้โดยเอาหุ่นที่หล่อแบบแล้วมาจากจีนมาเขียนลายไทยเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเครื่องปอชเลนมากกว่า มีการสั่งทำจากจีน ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และจัดให้มีการประกวดแพร่หลาย จนอยู่ในความนิยมจนถึงปัจจุบัน ยุคนี้จึงจัดว่าเป็นยุคสุดท้ายของเครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทอง เป็นสมัยที่นิยมเครื่องถ้วยยุโรป เครื่องถ้วยจีนและญี่ปุ่นสมัยนี้มีการเขียนสีเผาในกรุงเทพฯ ดังเช่น เตาเผาของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ในพระบวรราชเจ้าและมีการเขียนลายไทยน้ำทองทับบนเครื่องลายครามอีกด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นสมัยที่นิยมเครื่องลายครามกันมาก มีการจัดประกวดกันหลายครั้ง ความนิยมเครื่องถ้วยเริ่มลดลงเนื่องจากมีราคาแพง เพราะต้องใช้มือเขียน จะมีใช้บ้างในเฉพาะชั้นขุนนางฝ่ายใน จำพวกลายครามเครื่องเบญจรงค์ มีบ้างแต่ไม่มากนัก ลวดลายเขียนเป็นลายจีน ใช้เป็นเครื่องเรือน จำนวนมากเช่นกัน กระถาง แจกัน เครื่องโต๊ะบูชา เหตุผลที่ความนิยมเริ่มลดลงเนื่องจากมีเครื่องถ้วยญี่ปุ่นทำเลียนแบบจีนได้แก่ จาน ชาม โถ กระโถน ถ้วยชา นอกจากนี้มีเครื่องถ้วยและเครื่องเคลือบเป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ทรงกล่าวไว้ในบทพระนิพนธ์เรื่อง “ตำนานเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น” (2514) ไว้ว่า “ที่จริงเมืองไทยมีหินหลายอย่าง ซึ่งอาจจะผสมทำเครื่องถ้วยได้ ข้าพเจ้าได้เคยส่งตัวอย่างหินให้ไปลองทำที่เมืองญี่ปุ่นก็ทำให้และว่าหินที่แหลมสิงห์ เมืองจันทบุรี ดีกว่าที่อื่น ได้ส่งตัวอย่างของทำด้วยหินไทย เข้ามาให้ดูก็เห็นว่าดีจริง แต่ความขัดข้องข้อสำคัญมีอยู่ ด้วยค่าแรงในเมืองเราแพงกว่าจีนและญี่ปุ่น ถ้าจะตั้งโรงขึ้นทำเครื่องถ้วยในไทยในเวลานี้ เชื่อได้ว่าคงทำได้ดีกว่า ครั้งสมเด็จพระร่วง แต่ของนั้นจะขายยากด้วยคิดทุนแล้วราคาจะแพงกว่าของจีนทำ แม้ของจีนที่ว่าราคาถูกอยู่แล้ว ในตอนหลังเมื่อญี่ปุ่นคิดทำลายลวดลายด้วยพิมพ์แทนเขียนด้วยมือ ก็อาจจะทำของลายครามขายลดราคาต่ำกว่าของจีน ทั้งเมื่อถ้วยและสีครามสู้ของจีนไม่ได้จนมีของญี่ปุ่นใช้กันในตลาดอย่างแพร่หลาย เข้ามาในเมืองไทยเป็นอันมากในทุกวันนี้ นัยว่าขายเข้าไปจนในเมืองจีนเอง จนของกังไสที่จีนทำขายเดี๋ยวนี้ ขายได้น้อยลงกว่าแต่ก่อนมาก เพราะไม่อาจจะขายได้ถูกเท่าญี่ปุ่น”

มีเครื่องชุดลายครามพิเศษแบบหนึ่งที่สั่งผลิตในเมืองจีนพิเศษ เมื่อ พ.ศ. 2430 ลายชุดชาชุดนี้ ตกแต่งด้วยพระปรมาภิไธยย่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนำมาประดิษฐ์เป็นลายให้คล้ายตัวหนังสือจีนและประกอบเงา กับลายที่มีความหมายเป็นมงคลของจีน เช่น ผลทับทิม ต้นสน ลูกท้อ เป็นต้น นอกจากนี้พระองค์ยังทรงพระนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับแบบและลวดลายของเครื่องถ้วยจีนที่มีความหมายเป็นมงคลต่างๆด้วย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถือว่าเป็นยุคทองของการสะสมเครื่องถ้วยจีนในประเทศไทย

สมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการนิยมเครื่องปั้นประเภทของเก่าเพิ่มมากขึ้นและได้มีการทำเครื่องปั้นดินเผากันอย่างแพร่หลายขยายวงกว้างออกไป ทั่วทุกภาคของประเทศไทย (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2532)

สมัยรัชกาลที่ 7-8 เครื่องปั้นดินเผาและเครื่องลายครามโดยเฉพาะที่เป็นฝีมือของจีนแท้ๆ จะมีราคาสูงมากขึ้นจนมีบางชิ้นหาตัวไม่ได้เลยก็มี จะเห็นได้จากพระตำหนักวังสุโขทัย ในรัชกาลที่ 7 มีกระถางลายครามฝีมือชาวจีนแท้ที่ประเมินค่ามิได้ตั้งประดับเรียงรายตามสองข้างทางเดินที่ทอดจากประตูวัง และภายในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม ด้านหน้าประดับลายปูนปั้น เถาไม้ดอกประดับด้วย ชามกระเบื้องเคลือบแบบจีน ในสมัยหลังนี้ แม้เครื่องปั้นดินเผาแบบพื้นบ้านของท้องถิ่นเองก็ได้มีการทำกันอย่างแพร่หลาย ทั้งเป็นอุตสาหกรรมและทำกันเป็นการใช้สอยกันตามหมู่บ้านก็ตามเช่น เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เครื่องปั้นดินเผาที่ราชบุรี เครื่องปั้นดินเผาที่เชียงใหม่ เป็นต้น (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2532)

สมัยรัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2477-2489) ในระหว่างรัชกาลนี้ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น เครื่องถ้วยชามก็ขึ้นราคาสูงมากและหายากขึ้นทุกที เมื่อของเก่าแตกชำรุดร่อยหรอลงหนักเข้าไทยจึงต้องหันมาทำถ้วยชามดินเผาใช้ หลังจากสงครามโลกยุติลงได้หลายปีแล้วไทยก็สั่งเครื่องถ้วยจากจีนเข้ามาตามปกติ แต่เนื่องจากอุตสาหกรรมถ้วยชามของจีนกำลังตกอยู่ในภาวะทุรคโศรมากด้วยเหตุผลที่ได้ทำสงครามกับญี่ปุ่นเป็นเวลานานถึง 8 ปี และต่อเนื่องมาถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 จนกว่าสงครามจะสงบลงแต่ยังไม่ทันได้มีโอกาสฟื้นฟูอุตสาหกรรมก็ต้องสู้รบกัน ระหว่างรัฐบาลกับจีนแดงอีก เครื่องถ้วยชามจึงทำได้แต่ของหยาบๆ เช่นพวก ชามตราไก่ เป็นต้น (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2532)

บทบาทสำคัญของญี่ปุ่น

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นมุ่งฟื้นฟูเศรษฐกิจของบ้านเมืองอุตสาหกรรมทุกด้าน ได้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ด้วยการปรับปรุงคุณภาพให้ดีขึ้น และราคาสินค้าให้ถูกลง ญี่ปุ่นสามารถตีตลาดโลกได้กว้างขวาง จนกลายเป็นประเทศที่ร่ำรวยที่สุดในโลกรองลงมาจากเยอรมัน (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2532)

ในด้านอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบลายครามเบญจรงค์ และถ้วยชามญี่ปุ่นได้เลียนแบบกังไสของจีนถึงกับมีการจารึกที่ก้นภาชนะและถ้วยชามว่า “ทำในกังไส” และก่อนหน้านี้ยังได้จำลองแบบลายคราม “คังฮี้” โดยจารึกว่า “ทำในสมัยคังฮี้” แต่ลายกลายนั้นเป็นลายพิมพ์และรูปลอกไม่ใช่ลายเขียนด้วยมือ ทั้งเนื้อดิน และน้ำยาเคลือบก็ไม่เหมือนกัน ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ระยะเวลาที่จีนกำลังสู้รบกันเองระหว่างรัฐบาลกับจีนแดง ซึ่งขณะนั้นอุตสาหกรรมถ้วยชามกำลังทรุดหนัก ญี่ปุ่นได้มุ่งหน้าทุ่มเทแก้ไขคุณภาพให้ดีขึ้นโดยลำดับ จนสามารถผลิตถ้วยชามชุดใหญ่ได้อย่างวิจิตรสวยงาม เนื้อดินขาวละเอียด อีกทั้งยังราคาถูกลงอีกด้วย

สมัยรัชกาลที่ 9 การทำเครื่องปั้นดินเผาในยุคนี้มีการทำกันเกือบทุกภาคในประเทศไทย ทั้งที่ทำเป็นอุตสาหกรรมและทำกันเพื่อใช้สอยในหมู่บ้านแต่ละท้องถิ่น ภาคเหนือได้แก่เตาเผาที่จังหวัดเชียงใหม่ และลำปาง ภาคอีสานที่ด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนโดยทั่วไปทำหม้อน้ำ แจกัน กระถางต้นไม้ ดอกไม้ จนได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง เพราะกาออกแบบที่พัฒนาประยุกต์รูปแบบให้เข้ากับยุคสมัย เป็นรูปแบบที่มีความงดงามและคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย แทนที่จะทำกันตามแบบของท้องถิ่นในภาคกลางที่มีการทำเครื่องปั้นดินเผากันมาจนถึงขั้นอุตสาหกรรมส่งขายเกือบทุกจังหวัด คือ จังหวัดราชบุรี ส่วนใหญ่จะทำโถ่งน้ำหรือตุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “โถ่งมังกร” กระถางลายมังกร การทำเครื่องปั้นดินเผาตามโรงงานเหล่านี้มักทำตามแบบโบราณที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ทั้งทางด้านรูปแบบของภาชนะที่ทำ กรรมวิธีและขั้นตอนการเผาเคลือบ

เตาเผาในเมืองมหาชัย มหาชัยมีเตาเผาที่สร้างเป็นโรงงานขนาดใหญ่แต่ผลิตของหายาบ มีการจ้างช่างญี่ปุ่นเข้ามาควบคุมกิจการ นอกจากทำถ้วยชามและเครื่องใช้ประจำวันได้ดีแล้ว ยังได้ค้นคว้าแก้ไขอีกโดยใช้เวลานานหลายปี จนถึงปัจจุบัน สามารถผลิตสินค้ามาตรฐานสากลได้อย่างดี เครื่องถ้วยชามของไทย ได้ก้าวหน้า เนื่องจากมีคุณภาพดี ราคาถูกกว่าญี่ปุ่น และจำหน่ายได้อีกเป็นที่นิยมของคนไทยทั่วไป เนื่องจากมีราคาถูก ในด้านวัตถุดิบมีการใช้สติกเกอร์ปิดถ้วยชามแทนการเขียนด้วยฝีมือคือต้องสั่งซื้อจากญี่ปุ่นสีทองซื้อจากเยอรมันตะวันตก ส่วนดินที่ใช้ส่งมาจากภูเขาดินเหนียวในเมืองลำปาง หินส่งมาจากราชบุรี (สาโรช มีวงษ์สม. 2541)

ความหมายของคำว่าเครื่องเคลือบดินเผา (ceramics)

งานเครื่องปั้นดินเผา เป็นวิธีการทางศิลปะอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับการที่มนุษย์รู้จักการสร้างสรรค์ศิลปะอื่นๆ วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมที่ถูกเพาะขึ้นตามแหล่งต่างๆ ทั่วไป ยังผลให้เกิดความเจริญงอกงามของกลุ่มชนตามยุคสมัย

งานเครื่องเคลือบดินเผา ซึ่งเรานิยมเรียกทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า เซรามิก (ceramics) นั้นเริ่มใช้เป็นศัพท์เฉพาะ (technical term) ในประเทศอังกฤษ เมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความหมาย

เดิมมาจากเครื่องปั้นดินเผาของกรีกโบราณ ซึ่งในภาษากรีกเรียกว่า Keramos, Keramikos, เยอรมันเรียก Keramik, ฝรั่งเศสเรียก Ceramique, อิตาลีเรียก Ceramica ความหมายของคำนี้จากหนังสือ Dictionary of world Pottery and Porcelain ของ Louise Ade Boger อธิบายว่า คือ ศิลปะของช่างเคลือบดินเผา งานเครื่องดินเผา หรือเกี่ยวเนื่องการศึกษาในศิลปะเครื่องเคลือบดินเผา (เปี่ยมสุข เจริญรุ่งเรือง: 2536: 1-2)

เมื่อกล่าวถึงเครื่องปั้นดินเผา คนทั่วไปมักจะเข้าใจและมองแค่เพียงว่าการทำภาชนะเครื่องถ้วยชาม (Pottery) รูปปั้น (figurines) แจกัน โอ่ง ไห กันเพียงเท่านั้น บางคนก็มองในแง่ผลิตภัณฑ์ทางศิลปะ ซึ่งมีไว้สำหรับตกแต่งให้สวยงาม หรือโบราณวัตถุที่มีค่าทางประวัติศาสตร์ที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น ตามความเป็นจริงแล้วเครื่องปั้นดินเผาไม่ได้หมายความว่าตามทีกล่าวนั้นแล้ว แต่ได้รวมไปถึงผลิตภัณฑ์นานาชนิดที่ทำจากดิน หิน และแร่ธาตุ ที่ถูกเลือกให้เหมาะสมกับการผลิต ผลิตภัณฑ์นั้นๆ ทำให้มีความแข็งแรง (Strength) มีความคงทนถาวร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากอนินทรีย์สาร อินทรีย์ (Inorganic Non Metallic Materials) ซึ่งได้แก่ แร่ธาตุดินต่างๆ นั้นเอง ในสมัยโบราณกรีกเรียก Keramos แปลว่าสิ่งที่ถูกเผา (Burnt-shuff) ซึ่งมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า เซรามิกส์ (Ceramics) จากความหมายและคุณสมบัติดังกล่าวมาแล้ว ผลิตภัณฑ์ทางเซรามิกส์ จึงมีความหมายรวมไปถึงผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้แก่ อุตสาหกรรมทำแก้ว (Glass) ซึ่งได้จากการเผาหลอมทรายกับโซเดียมคาร์บอเนต และโซเดียมไนเตรด, อุตสาหกรรมโลหะเคลือบ (Enamel) ซึ่งได้นำยาเคลือบและสีจากการหลอมละลายของหินฟันม้า โบแรกซ์ โซเดียมคาร์บอเนต และโลหะออกไซด์ที่ให้สีต่างๆ เคลือบบนเนื้อโลหะ, อุตสาหกรรมการทำซีเมนต์ปูนขาว ปูนพลาสเตอร์ (Cement, Lime, Plaster) ซึ่งได้จากการเผาหินโคลน, ทราย แร่ยิปซัม, อุตสาหกรรมวัตถุทนไฟ (Refractories) เครื่องฉนวนไฟฟ้า (Insulators) กระเบื้อง (Tiles) วัสดุก่อสร้าง (Structural Products) และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมสิ่งขัดถู (Abrasive) เป็นต้น ซึ่งนับว่ามีความสำคัญและคุณประโยชน์อย่างยิ่ง

ฉะนั้น ถ้ากล่าวให้ลึกลงไปอีก เครื่องปั้นดินเผา (Pottery) จึงเป็นสาขาวิชาหนึ่งของ Ceramics ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. เนื้อดินปั้น (Body) เป็นดินธรรมชาติ หรืออาจผสมกัยทรายหรือหิน
2. น้ำยาเคลือบ (Glaze) มีส่วนผสมของตัวช่วยหลอมละลาย (Flux) อย่างหนึ่งส่วนที่ทำให้แข็ง (Silica, ทราย) อย่างหนึ่ง และส่วนที่ช่วยไม่ให้น้ำยาเคลือบไหล (Atumina) อีกอย่างหนึ่ง
3. สี (Colour) สีจากโลหะออกไซด์มีทั้งสีได้เคลือบและสีบนเคลือบจากการเตรียมถ้าจะกล่าวถึงเนื้อแท้ตามความหมายของศัพท์เฉพาะทางเครื่องปั้นดินเผา Pottery นั้น

ความหมายถึงเครื่องปั้นที่ทำด้วยดินทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นเนื้อดินประเภทเครื่องดิน (Earthenware Clay) เนื้อเครื่องหิน (Stoneware Clay) หรือแม้แต่เนื้อเครื่องถ้วย (Porcelain) แต่ในปัจจุบัน Pottery มีความหมายเฉพาะงานดินเผาที่ทำจากเนื้อเครื่องดินเท่านั้น มิได้มีความหมายใช้กับเนื้อเครื่องหิน หรือเนื้อเครื่องถ้วยแต่อย่างใด เพราะทั้ง 2 ชนิดหลังนี้ จะถูกเผาจนหลอมแกร่งประดุจแก้ว ซึ่งเนื้อเครื่องดินมิได้ถูกเผาจนหลอม อุณหภูมิในการเผาค่อนข้างต่ำ เนื้อดินมีความพรุนตัวสูงแลทึบแสงตามความหมายของ Pottery โดยทั่วไป นอกจากจะมีความหมายถึงงานทางเครื่องปั้นดินเผา สถานที่หรือโรงงานทำเครื่องปั้นดินเผาแล้ว เบอร์นาร์ดลีช (Bernard Leach) ศิลปินทางเครื่องเคลือบดินเผาที่มีชื่อเสียงของอังกฤษ ได้ให้นิยามไว้ในหนังสือ A Pottery's Book อย่างเข้าใจง่ายว่า

“Pottery คือ สิ่งที่ทำด้วยดิน หินปน และน้ำ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางเคมีโดยผ่านการเผา อุณหภูมิความร้อนอย่างน้อย 600 องศา หมายความว่า เมื่อนำดินที่เผาแล้วตามอุณหภูมิดังกล่าวไปแช่น้ำ เนื้อกระเบื้องจะไม่กลับคืนสภาพเป็นดินอีก แต่จะกลายเป็นของแข็งอย่างถาวร

ไมเคิลคาร์ดิว (Michael Cardew) ศิลปินชาวอังกฤษผู้มีชื่อเสียงทางสาขานี้อีกท่านหนึ่ง ได้กล่าวว่า “ผู้ทำงาน Ceramics เรียกว่า Ceramist จะต้องมีความรู้ทางเคมี สามารถคำนวณสูตรน้ำยาเคลือบ และวิเคราะห์คุณสมบัติของวัตถุดิบต่างๆ สำหรับผู้ทำงานเป็นช่างเรียก Potter เป็นผู้ทำงานเครื่องปั้นดินเผา (Pottery) หากช่างเป็นผู้มีความรู้ทางคุณสมบัติของวัตถุดิบต่างๆ บ้าง จะเป็นสิ่งที่ดีในการแก้ปัญหาความบกพร่องของเนื้อดินและน้ำยาเคลือบฉะนั้น งานเครื่องปั้นดินเผาที่มีคุณภาพสูง โดยเฉพาะในเชิงอุตสาหกรรมจะต้องเกิดจากความร่วมมือกันของทั้ง Ceramist และ Potter หรือจะกล่าวอีกทีหนึ่งก็คือ นำเอาวิทยาศาสตร์เข้ามาประสมประสานกับศิลปะนั่นเอง (จิรพันธ์ สมประสงค์. 2535)

ประเภทของเครื่องปั้นดินเผา

การแบ่งผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาโดยทั่วไปมีหลายชนิด แต่ที่สำคัญพอจะแบ่งได้เป็น 3 ชนิด โดยแบ่งตามลักษณะของเนื้อดิน และอุณหภูมิที่ใช้เผาผลิต คือ

1. ผลิตภัณฑ์ชนิด เอิร์ทเทนแวร์ (Earthen ware)
2. ผลิตภัณฑ์ชนิด สโตนแวร์ (Stone ware)
3. ผลิตภัณฑ์ชนิด ปอร์สเลน (Porcelain)

ผลิตภัณฑ์ประเภทเอิร์ทเทนแวร์ (Earthen ware)

นับว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่นิยมทำกันโดยทั่วไปเป็นส่วนใหญ่และส่วนมากเผาในอุณหภูมิตั้งแต่ 1020-1100 องศา ลักษณะทั่วไปเป็นผลิตภัณฑ์ที่ค่อนข้างหนา เนื้อหยาบ มีความพรุนตัวค่อนข้างมาก

มาก (Porous) สีของเนื้อผลิตภัณฑ์ส่วนมากสีน้ำตาลอ่อน สีเทาอ่อน สีเหลืองอ่อน เป็นผลิตภัณฑ์ชนิดที่เคลือบและไม่เคลือบ เวลาเคาะเสียงทึบๆ ไม่กังวานเหมือนผลิตภัณฑ์ชนิดอื่น

เนื้อดินปั้นส่วนมากเตรียมจากดินเหนียวธรรมชาติโดยทั่วไป ส่วนมากนิยมใช้ดินในท้องถิ่น ดินเมื่อยังไม่ได้เผา มักจะเป็นสีน้ำตาลเข้ม สีเทาแก่ ดินเหนียวที่กล่าวเมื่อนำไปปั้นผสมกับดินเชื้อ (Grog) ช่วยทำให้มีความพรุนตัว ช่วยไม่ให้ผลิตภัณฑ์แตกเสียหายได้ง่ายดินเหนียวที่ว่ามีอยู่ทั่วไป เรียกว่า ดินแดง (Red Clay) หรือ Surface clay ลักษณะที่สำคัญส่วนมากเนื้อดินละเอียด แข็งช้า แต่มีความเหนียวดี (Plasticity) เมื่อนำไปเผาแล้วจะให้สีน้ำตาลอ่อน เหมาะแก่การที่จะไปขึ้นรูปร่างต่างๆ ได้ดี เช่น การขึ้นรูปแบบอิสระ แบบขด แบบแผ่น แบบวิธีขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน แบบวิธีกดพิมพ์ และวิธีรีดดินเป็นอิฐไปร้อมก็มี เป็นต้น ส่วนมากดินที่กล่าวถึงมีเปอร์เซ็นต์ของเหล็ก (Iron) สูง ไม่นิยมนำไปผสมทำผลิตภัณฑ์ชนิดสีขาว

เนื้อดินชนิดเอิร์ทแวร์ที่ใช้ปั้นผลิตภัณฑ์ขนาดใหญ่ๆ นิยมใช้ผสมทราย หรือดินเชื้อ (Grog) ช่วยทำให้การขึ้นรูปร่างตัวได้ดี เมื่อนำไปเผาเนื้อดินมีความแข็งแรง และช่วยควบคุมการหดตัวของดินได้ดีพอสมควร มีประโยชน์ช่วยให้ผลิตภัณฑ์ไม่แตกและบิดเบี้ยวได้ง่าย

ปัจจุบันความคิดเกี่ยวกับการทำผลิตภัณฑ์ชนิดเอิร์ทเทนแวร์ชนิดสีขาว (White ware) นิยมให้มีส่วนผสมของหินควอตซ์ (Flint) ช่วยให้ความแข็งแรงในเนื้อดินของผลิตภัณฑ์ และประเภทของหินฟันม้า (Feldspar) ช่วยผสมทำให้ลดจุดสุกตัวต่ำลง ผสมในสัดส่วนที่เหมาะสมและข้อสำคัญจะต้องมีความเหนียวพอในการขึ้นรูป

ผลิตภัณฑ์เอิร์ทเทนแวร์ชนิดสีขาว เตรียมได้จากวัตถุดิบที่เป็นดินขาว มีลักษณะที่สำคัญ เนื้อดินแน่น ทึบแสง มีความพรุนตัวพอประมาณ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ประเภทจาน ชาม ภาชนะ เครื่องใช้เครื่องประดับต่างๆ มีการเคลือบสีขาว สีต่างๆ มากมาย ส่วนผลิตภัณฑ์เอิร์ทเทนแวร์ชนิดที่ใช้วัตถุดิบดินแดงทั่วไป ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ประเภท พวกหม้อดิน กระถางกล้วยไม้ โถงน้ำดื่ม คนโทน้ำ และประติมากรรมที่ใช้ในการก่อสร้าง (Terracotta) เป็นต้น

ผลิตภัณฑ์ประเภทสโตนแวร์ (Stone ware)

ผลิตภัณฑ์ประเภทสโตนแวร์ หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่เผาถึงจุดสุกตัว (Vitreous ware) ส่วนมากสีเนื้อดินเกิดจากสีธรรมชาติของดิน เช่น สีเทา สีน้ำตาล เผาในอุณหภูมิค่อนข้างสูง (1190-1390 องศา) การที่เรียกว่า สโตนแวร์ เนื่องจากผลิตภัณฑ์ชนิดนี้เนื้อหยาบเนื้อแน่นและมีความแข็งแรงมาก น้ำและของเหลวไม่สามารถซึมผ่านได้

เนื้อดินปั้นแบบสโตนแวร์ มีลักษณะคล้ายเอิร์ทแวร์ แต่ว่าเผาในอุณหภูมิสูง เคาะเสียงกังวานกว่า วัตถุดิบที่ใช้ต้องมีความทนไฟสูง และมีความเหนียว สีของวัตถุดิบเมื่อเผาแล้วจะเป็นสีอะไรก็ได้ไม่

สำคัญ แต่มีความแข็งแกร่ง ผลิตภัณฑ์สโตนแวร์ชนิดที่เตรียมดินจากธรรมชาตินำมาปั้นโดยตรงก็มี เช่น ผลิตภัณฑ์โอ่งราชบุรี ศิลาดอนเชียง เป็นต้น และชนิดที่เตรียมในห้องปฏิบัติการเองก็มี

ผลิตภัณฑ์สโตนแวร์ นิยมทำภาชนะใส่อาหาร จาน ชาม ถ้วยกาแฟ เขี่ยอกน้ำ แจกัน ที่เขี่ยบุหรี่ เครื่องประดับ นอกจากนี้ยังนิยมทำภาชนะบรรจุประเภทพวก กรด ต่าง เป็นภาชนะค่อนข้างหนา เนื้อแน่น ทึบแสง มีลักษณะเนื้อหยาบ (Texture) มีความแข็งแรงทนทานได้ดีมาก

ผลิตภัณฑ์ประเภทปอร์สเลน (Porcelain ware)

ผลิตภัณฑ์ประเภทปอร์สเลน เป็นผลิตภัณฑ์เตรียมขึ้นเป็นพิเศษ เนื้อดินสีขาวเผาจจนถึงจุดสุกตัว (Vitreous ware) สิ่งสำคัญคือ โปร่งแสง (Translucent) เผาในอุณหภูมิตั้งแต่ 1250 องศา ขึ้นไป ส่วนผสมของเนื้อดินประกอบไปด้วยหินควอตซ์ หินฟันม้า กินเกาลิน (Kaolin) ดินเหนียวขาว (Ball clay) และวัตถุอื่นๆ อีกตามสัดส่วนที่เหมาะสม เมื่อนำไปเผาไฟแล้วมีความแข็งแกร่ง น้ำและของเหลวไม่สามารถไหลซึมผ่านได้ เนื้อดินละเอียดแข็งแกร่งมีลักษณะเหมือนแก้ว (Glass)

เนื่องจากเนื้อดินปั้นประเภทปอร์สเลน มีความเหนียวน้อยจึงนำไปขึ้นรูปด้วยวิธีหล่อ (Casting) และวิธีขึ้นรูปด้วยใบมีด (Jigger) เป็นส่วนใหญ่ ส่วนวิธีขึ้นรูปแบบปั้นหมุนไม่นิยมทำกัน เนื่องจากความเหนียวน้อย โดยเฉพาะการเตรียมเนื้อดิน (Body) มีกระบวนการหลายขั้นตอน นับตั้งแต่การล้างดิน การผสม การบด การแยกเหล็กออกจากดิน จนกระทั่งเป็นเนื้อดินที่ใช้การได้ ผลิตภัณฑ์ชนิดปอร์สเลนสีขาว เนื้อละเอียดเมื่อเผาไฟแล้วมีความแข็งแกร่ง โปร่งแสงและไม่หนามากนัก ชาวจีนเป็นชาติแรกที่ค้นพบการทำปอร์สเลนขึ้นบนโลก

ผลิตภัณฑ์ชนิดปอร์สเลน แบ่งตามอุณหภูมิในการเผา คือแบบ soft porcelain เผาในอุณหภูมิประมาณ 1210-1235 องศา นิยมนำไปทำภาชนะใส่อาหาร (Table ware) และงานประเภททางด้านศิลปะ (Art ware) ส่วนประเภท Hard porcelain เผาในอุณหภูมิสูงกว่าประมาณ 1310-1413 องศา มีความแข็งแกร่งเป็นพิเศษ นิยมนำไปทำผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องมือ เครื่องฉนวนไฟฟ้า อุปกรณ์ไฟฟ้า เช่น หัวเทียนเครื่องยนต์ ภาชนะทดลองทางเคมี เช่น ถ้วยควัชชีเบิลเบซิน (Basin) เป็นต้น

ผลิตภัณฑ์ปอร์สเลนที่มีชื่อเสียงของโลก และอยู่ในความนิยมของประชาชนทั่วโลกคือ

1. ของญี่ปุ่นได้แก่ ทริซัทนอริตาเก้ (Noritake) และโอกุระแวร์ (Okura ware)
2. ของฝรั่งเศส แซฟแวร์ (Sevre ware)
3. ของเยอรมัน ไมเซินแวร์ (Meissem ware) และโรเซินเติล (Rosenthal)
4. ของอังกฤษ เว็ดวูด (Wedgwood)
5. ของอเมริกา ลัน็อกแวร์ (Lenox ware)

ผลิตภัณฑ์ที่เรียกว่า โบนไชนา (Bone China) จัดอยู่ในประเภทปอร์สเลนชนิดหนึ่ง เป็นผลิตภัณฑ์ปอร์สเลนที่เนื้อดินมีความละเอียดและมีความโปร่งแสงมากทำจากวัตถุดิบประเภทเดียวกับผลิตภัณฑ์ประเภทปอร์สเลน แต่ต้องมีเถ้ากระดูกผสมอยู่ด้วย ถ้ามองอย่างผิวเผินจะรู้สึกว่โบนไชนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความบอบบางมาก แต่ความจริงผลิตภัณฑ์ประเภทนี้มีความแข็งแกร่งดี ทั้งๆที่เผาที่อุณหภูมิต่ำกว่าผลิตภัณฑ์ปอร์สเลน (porcelain)

โบนไชนา ทำขึ้นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ โดย Josiah Spode ในปี ค.ศ.1794 เป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไป ในปัจจุบันโรงงานหลายแห่งทั้งในอังกฤษ สวีเดน รัสเซีย และอเมริกา ผลิตเครื่องถ้วยชาม และชุดน้ำชา โดยใช้เนื้อดินปั้นโบนไชนา สำหรับประเทศทางตะวันออก เช่น ญี่ปุ่น จีน ได้ทำการผลิตโบนไชนาเช่นกัน นอกจากทำผลิตภัณฑ์ดังกล่าวแล้วยังทำเป็นพวกเครื่องประดับ และเครื่องตกแต่ง สินค้าพวกนี้เป็นผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นสีขาวชั้นสูงราคาจึงค่อนข้างแพงเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์ชนิดอื่นๆ วัตถุดิบที่ใช้ทำเครื่องปั้นดินเผาชนิดโบนไชนาที่สำคัญคือ เถ้ากระดูกมากที่สุด ช่วยให้เกิดการโปร่งแสง (จิรพันธ์ สมประสงค์. 2535)

4. ภูมิปัญญาและความหมายของภูมิปัญญา

ประเทศไทยเริ่มให้ความสำคัญและสนใจในเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ประมาณ 20 ปีมาแล้ว เป็นความสนใจที่มีต่อการพัฒนาชนบทเริ่มจากการทำงานกับชาวไทยภูเขา โดยเฉพาะเผ่ากระเหรี่ยงหรือปะกาเกอญอที่ภาคเหนือโดยการฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของชาวไทยภูเขาให้พวกเขาสืบทอดประวัติความเป็นมาสืบค้นและฟื้นฟูระบบคุณค่าต่างๆ ปรับประยุกต์คุณค่าเหล่านั้นกับการพัฒนา สิ่งที่เกิดขึ้นคือการค้นพบ “ตัวตน” ของเขาเหล่านั้นที่ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่หลบหนีผู้คนที่จะไม่แสดงตนเอง กล้าที่จะดำเนินงานเพื่อให้ชีวิตและชุมชนของตนเอง (สุนทร ดอนอินทร์, 2546: 25)

คำว่า ภูมิปัญญา ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ มีคำที่เกี่ยวข้องกันอยู่หลายคำคือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom) และภูมิปัญญาไทย (Thai wisdom)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2539:398) ให้ความหมายของคำว่าภูมิปัญญาว่า หมายถึงพื้นความรู้ความสามารถ เมื่อนำคำว่าท้องถิ่นหรือชาวบ้านมาขยายแล้ว นักวิชาการให้ความหมายเดียวกันมีเพียงคำว่าภูมิปัญญาไทยเท่านั้นที่มีความหมายแตกต่างออกไปคือเป็นภูมิปัญญาของคนเชื้อชาติไทย

เสรี พงศ์พิศ (2529:145) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง รากฐานความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ ส่วนที่เป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ ปรัชญาการดำเนินชีวิต คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตร่วมประจำวันกับส่วนที่เป็น รูปธรรม เช่น การทำมาหากิน หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านคือ วิธีการจัดการ วิธีการชี้นำ และการริเริ่มสร้างเสริมต่อของนักปราชญ์ ในท้องถิ่นหรือในชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากการรอบรู้ประสบการณ์ด้วย ญาณทัศนะ เป็นรากฐานภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมมีขึ้น เพื่อปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรหรือองค์ความรู้ ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่างๆ ของสังคมหรือชุมชนของตน ทั้งด้านระบบนิเวศน์ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรวัฒนธรรม รวมทั้งปัจเจกและ ข้อจำกัดทั้งมวลที่เผชิญอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมให้ผลสัมฤทธิ์ที่เกื้อประโยชน์ต่อกลุ่มชนมากกว่า ปัจเจกชน สามารถขยายผลสืบส่งอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง คนส่วนใหญ่ของกลุ่มสามารถรับเอา ภูมิปัญญานั้นๆ เข้าสู่วิถีชีวิตได้อย่างมีระบบและพลัง ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงไม่ใช่อภิปรัชญาที่สงเหนือ วิสัยที่ชาวบ้านจะเอาประโยชน์ได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทรงคุณค่ายิ่ง และสืบทอดต่อกันยาวนานจะ ค่อยๆ ซึมซับเข้าสู่นิสัยการคิด และการกระทำจนกลายเป็นวิสัยสามัญลักษณะเป็นขนบนิยม หรือจริยวัตร ปกติของคนรุ่นหลัง

ภูมิปัญญาไทยเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยตีความหมายอย่างลึกซึ้งให้เข้าใจถึงมูลเหตุ แห่งการสร้างสรรค์อันชาญฉลาด แสดงถึงการมีภูมิปัญญาของคนไทยในยุคสมัยหนึ่งที่สามารถคิดค้น สิ่งที่เป็นระเบียบแบบแผนและมีรูปแบบที่กลมกลืนกันภายในสังคม เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอยู่ ร่วมกันในสังคมนั้นๆ ทั้งยังคงคุณค่างดงามในรูปแบบของงานศิลปะ ผลงานของภูมิปัญญาของไทย โบราณ จะปรากฏคุณค่าเด่นชัด และน่าทึ่งเสมอเมื่อเราได้ประจักษ์ถึงความสัมพันธ์สอดคล้องระหว่าง ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีกับสภาพความเป็นอยู่ และวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมแต่ละยุคสมัย

สามารถ จันทรสุรีย์ (2535:146) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้ง กว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาในท้องถิ่นได้อย่างสม สมัย และได้ให้แนวคิดในเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์ จากอดีตถึงปัจจุบันไปอย่างต่อเนื่อง อย่างไม่ขาดสายเป็นธรรมชาติ ของชาวบ้านที่เชื่อมโยง ประวัติศาสตร์ต่อกันมามิได้ขาด เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง การถ่ายทอด ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเรื่องของชาวบ้านรุ่นหนึ่งสู่ชาวบ้านอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการหลายลักษณะ นับว่า เป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป ตามธรรมชาติของแต่ละชุมชน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2543:1) ได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญา ไว้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิต ที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมาภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้

กฤษณา วงษาสันต์ (2542:253) ได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญา คือ ความรู้และประสบการณ์ที่ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือถ่ายทอดต่อจากสถาบันต่างๆในชุมชน เช่นจากสถาบันครอบครัว ความเชื่อ ศาสนา การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสถาบันทางสังคม

รัตน์ บัวสนธ์ (2535: 33) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า การบบานทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการทัศน์ ดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จริตประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอด สืบสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบทในสังคมที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนการทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

ลักษณะที่ 2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ลักษณะที่ 3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

รุ่ง แก้วแดง (2542: 204) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งใช้คำกลางๆว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึงองค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ปรับแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของคนไทยให้สมดุลกันสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตคนไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหามาการจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญามีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และด้านหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ

4.1 ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญา

เยี่ยม ทองดี (2542: 5-6) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา มีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างน้อยต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบต่างๆดังนี้

1. ความคิด เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ที่เรียกว่า (Cognitive System) ซึ่งประกอบด้วยระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่างๆ ทำหน้าที่คิดให้แก่ร่างกายและนักมนุษยวิทยาเชื่อว่าทำงานอยู่นอกเหนือการทำงานของร่างกาย หมายถึง ทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

2. ความรู้มีการนำมาใช้ในลักษณะต่างๆ เชื้อ องค์ความรู้ ภูมิรู้ ปรากฏอยู่ในแนวคิด ทฤษฎี ญาณวิทยาที่ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ การสืบค้นกำเนิดแห่งความรู้ และธรรมชาติของความรู้ การหาคำตอบว่าตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าความรู้เป็นเพียงการพิจารณาเทียบเคียง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงและยังสืบค้นความรู้เรื่องกาล (Time) อวกาศ (Space) เนื้อสาร (Substance) สัมพันธภาพ (Relation) และความเป็นเหตุเป็นผล (Causality) องค์ความรู้เป็นหมวดๆ (Category) ความรู้หรือองค์ความรู้เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาที่กล่าวข้างต้น

3. ความเชื่อเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์ มนุษย์แต่ละกลุ่มมีความเชื่อแตกต่างกันไป ซึ่งความเชื่อก็คือความศรัทธาหรือความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็นแกนสำคัญในการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม ความเชื่อมีอยู่หลายระดับทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันอันเป็นความเชื่อโดยทั่วไป และความเชื่อเกี่ยวกับจิตวิญญาณ โลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ บาป บุญคุณโทษ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในภูมิปัญญา

4. ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ ความปรารถนาอยากจะมี อยากจะเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ หรือเป็นสิ่งที่บังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ มีความรักหรือความสุขเมื่อได้เห็นหรือได้สิ่งเหล่านั้นมา ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ภายใน และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่างๆ ทางกาย วาจา และความคิด โดยสรุปค่านิยม คือ สิ่งในกลุ่มสังคมหนึ่งๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีมีค่าควรแก่การกระทำ นำยกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้องดีงาม ค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญา เป็นบ่อเกิดพฤติกรรมของบุคคลแต่ละสังคม

5. ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชน ได้พิจารณาและใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้วจึงลงมติตัดสินใจ ว่าควรจะแสดงออกในลักษณะอย่างไร เช่น เห็นด้วย ทำตาม ยอมรับ ปฏิเสธ ร่วมมือ กระทำหรือดำเนินการ เป็นต้น ด้วยเห็นว่า ดีชั่ว เหมาะสม ไม่เหมาะสม เป็นบาป เป็นบุญ เป็นต้น ซึ่งความคิดเห็นในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งกาย วาจา และจิตใจ

6. ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคล เช่น ในชุมชน การที่จะจัดการเรื่องใดเรื่องหนึ่งในลักษณะเดียวกับที่เรียกว่า “พรสวรรค์” ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกายและจิตใจรวมกัน โดยแต่ละคนหรือแต่ละชุมชนย่อมจะต้องมีแตกต่างกัน เช่น การที่บางคนสามารถปาสูกตาได้ดี ลำดับเนื้อหาและการแสดงออกทุกอย่างเป็นที่น่าชื่นชม ซึ่งถือว่าเป็นผลมาจากความสามารถของชุมชนนั้นๆ ฉะนั้น ความสามารถจึงเป็นภูมิปัญญาอีกประการหนึ่ง

7. ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ในจิตใจ หรือจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไขป้องกันควบคุมเหตุการณ์ไม่ให้เกิดปัญหาขึ้น หรือให้เป็นไปตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

ดังนั้นองค์ประกอบของภูมิปัญญาจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่เกิดคุณค่า ควรแก่ความภาคภูมิใจซึ่งได้แก่ ความคิดที่เกิดจากจินตนาการจากสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในสังคม ความรู้ที่เกิดจากภูมิความรู้ที่ได้จากการทดสอบหลายครั้งจนได้ความรู้ที่แท้จริง ความเชื่ออันเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตที่มีบาปบุญคุณโทษ และจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้องกับค่านิยมที่คนในสังคมให้การยกย่องเชิดชูว่าเป็นสิ่งดีงาม ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้มีการสืบทอดแก่ลูกหลาน ความคิดเห็นที่เกิดจากการพิจารณาอย่างรอบคอบของชุมชนเกิดการยอมรับด้วยความจริงใจ ความสามารถอันเกิดจากพรสวรรค์หรือการฝึกฝนจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ ความฉลาดไหวพริบการแก้ไข เช่นกัน ย่อมเกิดจากจินตนาการความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ และค่านิยม การสั่งสมประสบการณ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จนสามารถสร้างองค์ความรู้และสังเคราะห์ใหม่ให้มีความก้าวหน้าและนำมาใช้งานได้ดีมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ภูมิปัญญาเหล่านี้จะสะท้อนออกมาเป็น 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันคือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ

2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน

3. ความสัมพันธ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2535: 130) สรุปลักษณะของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญา เป็น “ความรู้” เกี่ยวกับเรื่องใดๆหรือหน่วยสังคมใดๆ เมื่อเป็นความรู้ภูมิปัญญาก็จะมีลักษณะเป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เป็นต้น

2. ภูมิปัญญา เป็น “ความเชื่อ” เกี่ยวกับเรื่องใดๆหรือหน่วยสังคมใดๆ ความเชื่อดังกล่าวอาจไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากพิสูจน์แล้วความเชื่อก็จะกลายเป็นความรู้

3. ภูมิปัญญา เป็น “ความสามารถ” หรือแนวทางในการแก้ปัญหา ป้องกันปัญหาเกี่ยวกับสังคมใดๆ

4. ภูมิปัญญาทางวัตถุ ในหน่วยสังคมใดๆ ได้แก่ เครื่องใช้ไม้สอย
5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรมในหน่วยสังคมใดๆ เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่างๆ

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ (2540: 54) ทำการวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ภูมิภาค: กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย” ได้กำหนดหัวข้อในการวิจัยภูมิปัญญา 4 ลักษณะ คือ

1. ความเชื่อโลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
2. วิธีการดำเนินชีวิต การแก้ปัญหา และปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

3. ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม ในรูปแบบเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่มีหลากหลายระหว่างภูมิภาค

4. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์การให้การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

นิคม ชมพูหลง (2542: 131) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการ เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ถ่ายทอดกันมา
2. ศิลปะ วัฒนธรรมและขนบทำเนียมประเพณี ที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา

3. การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

4. แนวคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน เป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

สถาบันราชภัฏนครปฐม (2545: ฉ-ช) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 10 กลุ่ม ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก การขยายพันธุ์ การเลี้ยงสัตว์ การเกษตรผสมผสาน การทำไร่นาสวนผสม การปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม เช่น การจักสานทอ絲/สานกระดัง/กระดืบข้าว/แห/อวน , การช่าง ช่างตีมีด/เหล็ก/ขวาน/บันได , การทอผ้า ผ้าไหม/ผ้าลายซิด/การทอผ้า/มัดหมี่ การแกะสลัก เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย เช่น หมอสมุนไพร หมอยากลางบ้านหมอนวดแผนโบราณ หมอยาหม้อ เป็นต้น

4. ด้านการจัดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน เช่น ผู้นำในการจัดกองทุนของชุมชน ผู้นำในการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาล ผู้นำในการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน เป็นต้น

6. ด้านศิลปกรรม เช่น งานจิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี การแสดง การละเล่นพื้นบ้าน นันทนาการ เป็นต้น

7. ด้านภาษาและวรรณกรรม เช่น ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างผลงานด้านภาษา (คือภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่างๆ) วรรณกรรมท้องถิ่น การจัดทำสารานุกรมภาษาหนังสือโบราณ การฟื้นฟู การเรียนการสอนภาษาถิ่นต่างๆ เป็นต้น

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี เช่น ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อ ประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การประยุกต์ประเพณีบุญ เป็นต้น

9. ด้านโภชนาการ เช่น ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหารและยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสถานการณ์ต่างๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าบริการส่งออก ได้รับความนิยมนำไปใช้มากขึ้น เป็นต้น

10. ด้านองค์กรชุมชน เช่น ร้านค้าชุมชน ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มออมทรัพย์ องค์กรด้านการตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มจักสาน กลุ่มทอผ้า กลุ่มทอเสื่อ กลุ่มตีมีด ดีชวาน เครื่องมือที่ทำจากเหล็ก กองทุนสวัสดิการชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

กองวิจัยการศึกษา (2540: 3-4) กล่าวถึง ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติความคิด ความเชื่อ และค่านิยมต่างๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ยาสมุนไพร การให้ขวัญ การบวงสรวง เป็นต้น

2. ความรู้ ความคิดในการสร้างสรรค์แบบแผนในการดำรงชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา หมายถึง สิ่งที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้หรือความคิดลงไปในวรรณกรรมต่างๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี โบราณอูบาย เป็นต้น

3. การประกอบอาชีพยึดหลักการช่วยตัวเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพที่อาศัยหลักธรรมชาติไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ หมายถึง การนำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์

และเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแก้ไขปัญหาในหมู่บ้านหรือชุมชน เช่น เทคโนโลยีการหล่อโลหะ ทองเหลือง การนวดข้าว การก่อสร้าง เป็นต้น

การแบ่งลักษณะของภูมิปัญญาจากการสืบค้นข้อมูลเอกสาร สรุปได้ว่า ภูมิปัญญานั้นเกิดจากการสังสมประสบการณ์ การทดลอง แก้ไข พัฒนาสืบต่อกันมาแล้วจึงเกิดเป็นองค์ความรู้ที่ใช้ในการดำรงชีวิต การอยู่ร่วมกันระหว่างสังคมมนุษย์ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความเชื่อ อย่างลงตัว ก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาและสามารถประยุกต์ใช้ร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย จะเห็นได้ว่าความรู้ที่สังสมพัฒนาจนเป็นภูมิปัญญานั้นสามารถต่อยอด สืบทอดพัฒนาต่อกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งที่ผู้วิจัยได้จำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาที่เป็นวัตถุจับต้องได้ และการกระทำในด้านต่างๆ ที่สามารถมองเห็นผลได้ เช่น หัตถกรรม การทำการเกษตร ศิลปะ เป็นต้น
2. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตหรือคติความเชื่อ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

4.2 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือได้ว่าเป็นปัจจัยหลักและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตเป็นภูมิปัญญาที่สังสมประสบการณ์ที่มีคุณค่า สามารถใช้เป็นฐานในการสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้นในชุมชนนั้นๆ ได้ ดังมีบุคคลที่กล่าวไว้ดังนี้

อเนก นาคะบุตร (2536) มีความคิดเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบดังนี้

1. มีความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำและเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่น และเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงภายนอกที่มีผลกระทบ
2. ประเด็นสำคัญ ความรู้ภูมิปัญญาตลอดจนระบบคุณค่าเหล่านี้ได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และการสืบสานต่อเนื่องโดยคนในชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบผ่านประเพณี พิธีกรรม ตัวบุคคล และการปฏิบัติซ้ำ ตลอดจนการเลือกผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามากระทบจากภายนอก
3. ผู้นำปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน และเครือข่ายของกลุ่มบุคคลตลอดจนองค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ คือสถาบันสำคัญของกระบวนการปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ยิ่งกว่านั้น เครือข่ายขององค์กรชุมชนในหลายกรณีได้มีส่วนร่วมต่อบทบาทใน 3 ด้าน คือ

3.1 ด้านพัฒนา

3.2 ด้านพิทักษ์ปกป้อง

3.3 ด้านขยายแนวร่วมสู่ญาติมิตร ลูกหลาน เพื่อนบ้าน

องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านเปรียบเสมือน “ระบบภูมิคุ้มกันที่ยั่งยืนของชุมชน” ภูมิคุ้มกันดังกล่าวจะเป็นขีดความสามารถ และหลักประกันในการจัดการแก้ปัญหา พัฒนาตนเองของชาวบ้าน และชุมชนในท้องถิ่นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วและซับซ้อนของสังคมใหญ่

สุวิรงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2539: 108-109) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้อย่างสรุป ดังนี้

ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงวิธีการจัดการ วิธีการชี้นำ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในกลุ่มชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ จากประสบการณ์ และจากความเจ็บปวดในการหยั่งเห็นความเป็นมา ความเป็นอยู่ และความเป็นไปของสรรพสิ่ง

ภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมมีขึ้นเพื่อการปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม ให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องประสานและเหมาะสมกับบริบทต่างๆ ของสังคมและชุมชนของตน ทั้งด้านระบบนิเวศน์ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาชาวบ้านมิใช่ทรัพย์สินเงินทอง แต่เป็นทุนปัจจัยทางสังคม มีประโยชน์ต่อกลุ่มชนมากกว่าคนใดคนหนึ่ง และสามารถขยายผลกว้างขวางอย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านช่วยให้เราหุงหาอาหาร สามารถทอผ้าตัดเย็บเครื่องนุ่งห่ม สามารถสร้างที่อยู่อาศัยและสามารถทำยารักษาโรคได้ สารพัดชนิด ด้วยได้อาศัยภูมิปัญญาของบรรพชน เราทุกคนจึงได้รู้จักคิด ฟัง พูด อ่าน และเขียน ด้วยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้าน เราจึงสามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคม ได้ศึกษาเรียนรู้สรรพวิทยาการ จนสามารถร่างรัฐธรรมนูญออกมาเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ

ประกอบ ใจมั่น (2539) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คือ

1. ช่วยให้สมาชิกในชุมชน หมู่บ้านดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข
2. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม
3. ช่วยให้คนดำรงตน และปรับเปลี่ยนได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง และผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก

4. เป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ เพื่อที่จะกำหนดท่าทีการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากขึ้น

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541: 141-142) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีคุณค่าและความสำคัญนานัปการต่อการพัฒนาท้องถิ่นไทย ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้าน นับเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดกันมา เป็นเวลายาวนานและมรดกไทยที่คนไทยทุกคนภูมิใจ

2. ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และเปลี่ยนแปลงในทางที่เสื่อมโทรม “ภูมิปัญญาชาวบ้านของไทย” ได้ช่วยให้คนไทยใช้สติปัญญา ความสามารถและภาวะสร้างสรรค์มาใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ให้ลุล่วงมาโดยตลอด

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้ที่มีขอบเขตกว้างขวาง และลึกซึ้งมาก ซึ่งครอบคลุมคตินิยม ความรู้ ความสันทัด การรู้เท่าเทียมธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัว และการเลือกเฟ้นความคิด วิธีการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน

4. การเชื่อมโยงความรู้ประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และจากชุมชนหนึ่งสู่อีกชุมชนหนึ่งอย่างไม่ขาดสาย

5. ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนแต่เป็นการศึกษาค้นคว้า และเรียนรู้แบบเชิงประจักษ์จากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเสมอๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน มีการทดสอบจากประสบการณ์จริงจนกว่าจะหาข้อสรุปที่ชัดเจนและสืบทอดต่อกันไป

6. การถ่ายทอดความรู้ความสามารถประสบการณ์ และปฏิสัมพันธ์รูปแบบต่างๆ ในหลายสาขามาสผสมผสานกัน “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ซึ่งนับเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวมที่ปัจจุบันนี้เรียกว่าการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated)

7. วิธีการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยการทำให้ดูลงมือทำ และเลียนแบบอย่างที่ดีของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยึดถือปฏิบัติกันมา

4.3 ฐานคิดในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

สุนทร อมรวิวัฒน์ (2537: 22) กล่าวว่า การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาต้องนำมิติทางวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเพราะการศึกษาด้านวัฒนธรรมมีลักษณะบูรณาการผสมผสานทั้งด้านปรัชญา ความคิด ความเชื่อ ศีลธรรม คุณทริยภาพ ศิลปะ พฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ การศึกษาด้านวัฒนธรรมมีลักษณะที่ยืดหยุ่นหลายหลายแต่ต้องมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่มั่นคง

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงนำมิติทางวัฒนธรรมมาเป็นฐานการคิดโดยแยกเป็นประเด็นดังนี้

วิถีการดำเนินชีวิตในสังคมไทย

วิถีการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นต่างๆ เป็นสิ่งที่มีการสืบทอดกันมายาวนานท่ามกลางสภาพภูมิศาสตร์และโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่มีการพัฒนาการเรื่องมาอย่างสอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติของไทยล้วนมีองค์ประกอบที่เอื้อต่อวิถีของคนในชุมชน

เมื่อสิ่งแวดล้อมมีคนในชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานตามส่วนต่างๆ จึงเรียนรู้ที่จะปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติอย่างเหลือเฟือมาใช้ในการใช้ตามความสามารถ และมีฝีมืออย่างรู้เท่าทันธรรมชาติ สิ่งที่เป็นรูปธรรมทางปัญญาที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคืองานประดิษฐ์กรรม และหัตถกรรมที่บ่งบอกหรือสะท้อนถึงคุณค่าแห่งวิถีชีวิตที่เรียบง่าย

การรู้จักเอาทรัพยากรตามสภาพแวดล้อมมาใช้ประโยชน์นำมาประดิษฐ์เป็นอาหารสิ่งของ รวมไปถึงสิ่งประเทืองความงามและความพึงพอใจต่างๆ เช่น การปลูกบ้านสร้างเรือน การต่อเรือนแพ การทำเครื่องเกษตรกรรม การจับสัตว์น้ำสัตว์บก การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำและถนอมอาหาร การใช้สมุนไพรเป็นตัวยา การประดิษฐ์ของเล่น เครื่องดนตรี ศิลปวัตถุ การทำกระบุงตะกร้า ภาชนะใช้สอยต่างๆ รวมไปถึงอาวุธ เครื่องรางของขลัง เครื่องประดับ รวมความว่า มนุษย์ใช้สติปัญญาประดิษฐ์สิ่งของขึ้นใช้ในการดำรงชีวิตอย่างหลากหลาย ซึ่งสะท้อนถึงระดับเชาว์ปัญญาและความสามารถ และจินตนาการของมนุษย์ที่เป็นส่วนสำคัญอย่างเป็นรูปธรรมของอารยธรรม ตลอดจนเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความร่ำรวยทางความคิดและอุปายในการใช้ทรัพยากรแวดล้อมในท้องถิ่นมาสร้างสรรค์อย่างรู้ค่า (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2544: 129-130)

แสดงให้เห็นได้ว่าวิถีชีวิตของคนไทยมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายอาศัยและพึ่งพิงธรรมชาติ ทำให้เป็นอยู่อย่างสุขสบาย ไม่ต้องดิ้นรนยื้อแย่งแข่งขันกัน จึงกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตภายใต้สังคมไทยให้ความสำคัญด้านชีวิตจิตใจ และวัฒนธรรมจริยธรรมคุณงามความดีโดยยึดถือสิ่งที่ยอมรับนับถือเป็นเกณฑ์หลักและยึดการทำอยู่ทำกินเป็นหลักมากกว่าเรื่องวัตถุ จึงก่อให้เกิดความประสานกลมกลืนและความเป็นเอกภาพแห่งชุมชนซึ่งมีรากฐานมาจากสายรากทางวัฒนธรรมที่ยาวนานและสมดุลในวิถีชีวิต (สุนทร ดอนอินทรัพย์. 2546: 37)

ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม

อมรา พงพาพิชญ์ (2541: 7) ได้ให้ความหมายของ ขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ว่า เป็นแนวปฏิบัติที่ยึดถือกันมาในสังคมโดยคนรุ่นหลังเรียนรู้จากคนรุ่นก่อนแล้วยึดถือปฏิบัติต่อกันมา อาจมีการปรับปรุงแก้ไขบ้างแต่การเปลี่ยนแปลงก็เป็นไปอย่างช้าๆ ใช้เวลาเป็นปีๆ การประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมนี้มีทั้งการประพฤติปฏิบัติในระดับบุคคลและการประพฤติปฏิบัติในระดับสังคม คือการร่วมกิจกรรมพร้อมๆ กันในลักษณะพิธีกรรมเป็นการจัดงานประเพณี

อังกุล สมคะเนย์ (2534: 56) กล่าวว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีจะเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งก็คือผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเฉพาะกลุ่มชนหรือ

ท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญของงานและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ

เรื่องเกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้

สุนทร ดอนอินทร์พย์ (2546:38) กล่าวว่า คติความเชื่อที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ได้แก่การประกอบพิธีกรรมของแต่ละท้องถิ่นประกอบกับลัทธิทางศาสนา คือศาสนาพุทธ พราหมณ์ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยยิ่งก่อให้เกิดความเชื่อแบบผีพราหมณ์ พุทธขึ้นมาซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีส่วนไหนมากกว่ากันนั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานการพัฒนาของชุมชนแต่ละแห่งแต่ละบุคคล

ศาสนา

คนไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่นอกจากนี้ยังมีศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์และศาสนาอื่นๆ โดยได้นำหลักธรรมคำสอนทางศาสนา มาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประนีประนอม รักสงบใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิดดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายปกติสุขทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ถึงแม้จะอดอยากเพราะแห้งแล้งแต่ไม่มีใครอดตายเพราะเป็นที่พึ่งกันแบ่งปันแบบ “พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้” เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคนสอนของศาสนาที่คนไทยเคารพนับถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาในการประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนา มาใช้กับชีวิตประจำวัน (นันทสาร สีสลับและคณะ. 2542:10)

การถ่ายทอดและการรับวัฒนธรรม

เมื่อวัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีใช้ระบบที่เกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณ ก็ย่อมหมายความว่าวัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้และต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ การที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ การถ่ายทอดวัฒนธรรมก็คือการสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคม ซึ่งได้เคยมีการตกลงกันไว้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง หลักที่สมาชิกของสังคมให้ยึดถือเป็นแนวประกอบประพฤติปฏิบัติก็คือ ค่านิยม ค่านิยมคือข้อกำหนดที่สมาชิกของสังคมส่วนใหญ่ให้การยอมรับ เมื่อมีค่านิยมของสังคมเป็นแกนกลางให้สมาชิกยึดเป็นหลัก พฤติกรรม แนวความคิด วิธีการทำงาน ตลอดจนการประดิษฐ์เครื่องใช้ย่อมจะเป็นที่จะต้องสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมนั้นโดยอัตโนมัติและเมื่อทุกอย่างสอดคล้องกันการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมก็ดำเนินไปอย่างไม่มีปัญหา (สุนทร ดอนอินทร์พย์. 2546:39)

นอกจากมนุษย์เราจะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งแล้วมนุษย์เรายังจะรับวัฒนธรรมบางส่วนจากสังคมข้างเคียงได้ แต่ทั้งนี้ย่อมหมายความว่าส่วนของวัฒนธรรมที่รับมาจาก

สังคมข้างเคียงนั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคมส่วนของวัฒนธรรมที่รับมาจะต้องสอดคล้องกับของเดิมที่มีอยู่ และเมื่อสอดคล้องกันได้ก็จะค่อยๆรับกันไปและในที่สุดก็จะแยกไม่ออกว่าวัฒนธรรมส่วนใดเป็นของเดิมและวัฒนธรรมได้รับมาจากสังคมอื่น

(อมรา พงพาพิชญ์, 2541: 20-25)

4.4 ภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมพื้นบ้าน

งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาของมนุษย์ ที่แสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ประจำท้องถิ่น โดยมีวิถีชีวิตที่อยู่บนความพอเพียง และเรียบง่าย เกิดจากความต้องการใช้ในชีวิตประจำวันแล้วขยายตัวสู่ชุมชน และท้องถิ่น สามารถนำทรัพยากรที่เป็นธรรมชาติ และมีในท้องถิ่น ทำขึ้นด้วยวิธีการที่สอดคล้องกัน มาทำให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างตรงไปตรงมา มีการถ่ายทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนเกิดเป็นแบบฉบับที่ยึดถือ และสืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง (วิบูลย์ ลิ้มเจริญ. 2542: 6)

ประเทศไทยมีงานช่างฝีมือหลากหลายทั้งด้านรูปแบบและคุณค่าสาระยะ ซึ่งมีการรักษาและมีการสืบทอดกันมาช้านาน ก่อให้เกิดการสั่งสมพอกพูนทางปัญญาของชาวบ้านซึ่งงานฝีมือช่างชาวบ้านเหล่านั้นแฝงไว้ด้วยลักษณะทางสังคมชุมชนและลักษณะทางเชื้อชาติจนได้ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง อันถึงพร้อมด้วยคุณค่าในเชิงศิลปะและวัฒนธรรม ผู้ที่เป็นช่างฝีมือหรือช่างศิลปะ (artisan) ย่อมต้องเป็นผู้ที่มีลักษณะพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นความสามารถคิดได้เอง ทำได้เอง ศักยภาพในการคิดเองได้และทำได้ ได้รับการยอมรับว่าเป็นคุณค่าด้านภูมิปัญญาซึ่งเป็นคุณค่าที่เกิดจากรับรู้ และมีประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่สั่งสมกันมาช้านานโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาเพื่อจะได้มาซึ่งสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตได้ตามความเหมาะสมตามยุคสมัย ภูมิปัญญาจึงเป็นคุณค่าที่สั่งสมในตัวช่างฝีมือและเป็นคุณค่าที่สัมพันธ์กับคุณลักษณะ ซึ่งปรากฏในงานประดิษฐ์สร้างหรืองานฝีมือของเขา การศึกษาเพื่อรับรู้คุณค่าภูมิปัญญาจึงวิเคราะห์และประเมินได้จากงานช่างฝีมือที่ปรากฏเชื่อมโยงไปถึงตัวช่างฝีมือ การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาในงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจึงสามารถวิเคราะห์ได้จากคุณลักษณะ 4 ประการ คือ (มโน พิสุทธิรัตนานนท์; และศรีน มณีโชติ. 2539: 23-24)

1. คุณลักษณะด้านการใช้สอย
2. คุณลักษณะด้านการออกแบบและเทคนิควิธี
3. คุณลักษณะด้านความงาม
4. คุณลักษณะด้านความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2542: 121-125) ได้กล่าวไว้ว่าหัตถกรรมพื้นบ้านได้แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งสั่งสมกันมาเป็นเวลาช้านานนับร้อยปี ภูมิปัญญานี้มิใช่ความรู้แต่เป็นสิ่งที่สูงกว่า เพราะได้ผ่านการกลั่นกรอง ต้องสะสมมาแต่อดีตกาลจนได้ผลลัพธ์ที่สมบูรณ์กับการใช้สอย ดังนั้นภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมพื้นบ้านจึงพิจารณาได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาในการเลือกสรรวัตถุดิบที่จะนำมาใช้ให้สอดคล้องกับความต้องการในการใช้สอยโดยมีความรู้เรื่องคุณสมบัติและลักษณะพิเศษของวัตถุดิบนั้นๆ
2. ภูมิปัญญาในการสร้างรูปแบบของงานหัตถกรรม ที่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น
3. ภูมิปัญญาด้านกรรมวิธีการผลิตที่สามารถนำมาทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆได้อย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

4.5 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

อบเชย แก้วสุข (2543) ได้ให้ความหมายของการถ่ายทอดความรู้ว่า คือ การบอกวิชาความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมาย โดยวิธีบอกหรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง โดยผู้สอนไม่ได้เรียนการสอนจากสถาบันใดๆ แต่ใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิด คือ การเรียนการสอน ที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวและใช้การถ่ายทอดโดย

1. ใช้วิธีสาธิต คือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน ให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม
2. ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติซ้ำๆจนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่ใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริงนำเอาไปใช้ได้จริง

ศิริพงษ์ นวลแก้ว (2540: 44) ได้สรุปภูมิปัญญาท้องถิ่นคือการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่งซึ่งมีลักษณะที่เป็นแบบลายลักษณ์อักษรกับไม่เป็นลายลักษณ์อักษรโดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอดคือ

1. องค์คติ (Concepts) ได้แก่ความเชื่อความคิดความเข้าใจอุดมการณ์ต่างๆ
2. องค์พิธีการ (Usage) ได้แก่ขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งแสดงออกในรูปพิธีกรรมต่างๆเช่น พิธีแต่งงานพิธีการตั้งศพการแต่งกาย เป็นต้น
3. องค์วัตถุ (Instrument and Symbolic Objects) ได้แก่สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่างสามารถจับต้องได้เช่นผลผลิตทางศิลปกรรมงานฝีมือและองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่างแต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ความหมายต่างๆเช่นภาษา เป็นต้น

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2540:164) ให้ความหมายการถ่ายทอดความรู้ใน 2 ลักษณะคือ การที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนไปแล้วไปใช้กับความรู้ที่จะเรียนใหม่หรือที่เรียนว่าการถ่ายโยงความรู้ (Transfer of Learning) กับอีกความหมาย หมายถึงครูสามารถนำความรู้ที่ตนมาสู่ผู้เรียน

สามารถจันทร์สุรย์ (2534: 14) ได้จำแนกการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ 2 ประการดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กเด็กโดยทั่วไปจะมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งใกล้ตัวกิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อนสนุกสนานและดึงดูดใจเช่นการละเลยมการเล่นนิทานการลองทำการเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้นวิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนาซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆมาพอสมควรแล้วและเป็นวิทยากรวิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบเช่นวิธีบอกเล่าโดยตรงบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญพิธีทางศาสนาพิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่างๆเช่นการแต่งงานของท้องถิ่นจะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่คู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้งรวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523: 5-6) กล่าวว่า ความหมายของการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนว่า หมายถึง กระบวนการรวมกระบวนการหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งที่ปัจเจกบุคคลได้อาศัยพัฒนาบุคลิกภาพของตน และเป็นแหล่งที่เขาอาศัยเรียนหรือฝึกฝนเป็นสมาชิกของสังคม ที่กล่าวว่ากระบวนการเรียนรู้ภาษา ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคม ความเชื่อ อาชีพและเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น

4.6 รูปแบบและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา

สามารถ จันทร์สุรย์ (2534) ได้จำแนกวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 2 วิธี คือ

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัวซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่นนิทาน การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆมาพอสมควรแล้ว และเป็นวิทยากร วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือวิธีบอกเล่าผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ

ปฐม นิคมานนท์ (2535: 279-281) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การค้นหาคำรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชนบทไทย” พบว่า สามารถจำแนกการถ่ายทอดความรู้ได้ 5 รูปแบบที่สำคัญคือ

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำเหมือนกัน และเป็นอาชีพรองหรืออาชีพเสริมจากการทำนา ทำไร่ เช่น ตีเหล็ก การทำเครื่องปั้นดินเผา งานจักสาน งานเครื่องทองเหลือง ทอผ้า และงานหัตถกรรมทั่วไป อาชีพและความชำนาญเหล่านี้สมาชิกในชุมชนได้คลุกคลี และมีความคุ้นเคยมาตั้งแต่เด็ก ทุกคนจึงได้เรียนรู้และได้รับการถ่ายทอดมาเหมือนกัน เป็นไปโดยอัตโนมัติภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน มีการเรียนรู้และการสืบทอดความรู้สืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการถ่ายทอดที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคลเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ งานช่างฝีมือต่างๆ ความสามารถด้านดนตรี การขับร้อง การแสดง เป็นต้น ความรู้เหล่านี้จะมีการถ่ายทอดเฉพาะภายในครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะอย่าง เป็นการสอนที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากผู้รู้อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติหรืออาจเป็นผู้อยู่ในหรือนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งมีการถ่ายทอดโดย

3.1 ไปอยู่เป็นลูกมือฝึกงานอาจได้รับค่าแรงหรือไม่ได้ค่าแรงแต่ได้ความรู้ตอบแทน

3.2 ไปขอเรียนโดยเสียค่าเล่าเรียนภายในชุมชน

3.3 มีการรวมกลุ่มกันเรียนภายในชุมชน

3.4 เจ้าน้ำที่จากองค์กรภายนอกมาจัดสอนให้

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นด้วยการคิดค้น ดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานหรือผู้สนใจการเรียนด้วยตนเองนี้เกิดขึ้นจาก

4.1 ชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก

4.2 เห็นตัวอย่างคนอื่นทำแล้วสนใจ พยายามเลียนแบบและฝึกฝนจนชำนาญ

4.3 มีผู้ชี้แนะในเบื้องต้น แล้วมาฝึกฝนและคิดค้นด้วยตนเอง จนมีความชำนาญ

5. ความรู้ความชำนาญที่เกิดจากความบังเอิญ หรือสิ่งลึกลับมีความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คิดมาก่อน เป็นต้นว่า มีวิญญาณ หรืออำนาจลึกลับเข้ามาสิง มาบอกกล่าว ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ แม้ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ตามความหมายในทางวิชาการทั่วไป แต่ก็ป็นวิธีหนึ่งที่ประชาชนได้รับประสบการณ์ เกิดความรู้บางอย่างที่ยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

วิจิต นันทสุวรรณ (2528) ได้แบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 3 ลักษณะคือ

1. การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัย ในแต่ละชุมชนจะมีบุคคลที่ต่างวัยอย่างน้อยที่สุด 4 วัย คือ วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา ซึ่งแต่ละวัยจะมีความรู้และประสบการณ์ให้แก่กัน

2. การเกี่ยวข้องและความสัมพันธ์กับสถาบันต่างๆ ภายในหมู่บ้านถึงแม้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเกิดจากการสรุปประสบการณ์ของคน และสถาบันที่มีการสั่งสมถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญานั้น คือ สถาบันครอบครัวและวัด นอกจากนั้น ประเพณี พิธีกรรม มีส่วนเสริมสร้างและช่วยทำให้ภูมิปัญญาคงอยู่ทั้งสิ้น

3. การเรียนรู้เชิงประจักษ์ ภูมิปัญญานี้เกิดจากการรับรู้ได้ เห็น ได้เข้าใจ ได้สะสมการปฏิบัติได้ประสบการณ์จากการทำมาหากิน การบวชเรียน การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ประสบการณ์เช่นนี้นำไปสู่การก่อให้เกิดภูมิปัญญาชาวบ้านในตัวชาวบ้านทุกคน โดยใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพตลอด และถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่คนอื่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อผีสงต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สั่งสมต่อกันมา จากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

5. ทฤษฎีการเรียนรู้และทักษะปฏิบัติ

5.1 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural-Functional Theory)

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (สัจญา สัจญาวิวัฒน์. 2538: 34-50) มีหลักการสำคัญที่มองว่า สังคมเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตหนึ่งที่ประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ มากมาย ซึ่งระบบย่อยแต่ละระบบต่างมีหน้าที่เฉพาะที่ต้องปฏิบัติ และเมื่อรวมระบบย่อยต่างๆ เหล่านี้เข้าด้วยกันก็จะกลายเป็นโครงสร้างของสังคมหรือโครงสร้างของสิ่งมีชีวิตนั้นที่ดำรงอยู่ได้มิใช่เพียงเพราะระบบย่อยปฏิบัติหน้าที่เฉพาะอย่างเดียว แต่ระบบย่อยยังต้องปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องและสัมพันธ์กันอย่างสมดุล ซึ่งสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้นเมื่อนำทฤษฎีนี้มาเทียบเคียงกับการทำงานของร่างกายมนุษย์ กล่าวคือมนุษย์มี แขน ขา รูปร่าง หน้าตา เป็นโครงสร้าง แต่ภายในร่างกายประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ มากมาย เช่น หัวใจ ปอด ตับ สมอง เป็นต้น ซึ่งระบบย่อยต่างๆ เหล่านี้ล้วนมี หน้าที่ เฉพาะที่จะต้องปฏิบัติ ในขณะเดียวกันระบบย่อยต่างๆ เหล่านี้ก็ต้องทำงานสัมพันธ์กันเพื่อให้โครงสร้างของร่างกายดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งในการอธิบายรายละเอียดของทฤษฎีนี้จะใช้ระบบของร่างกายเป็นตัวแทนในการอธิบายให้เห็นอย่างชัดเจนต่อไป

ทาลคอตท์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระดับบุคคลขึ้นไปถึงระดับสังคม ซึ่งตามทฤษฎีพาร์สันมองว่าสังคมเป็นระบบของการกระทำระหว่างกัน (Act System) ประกอบด้วยโครงสร้างพื้นฐาน 4 ตัว คือ

1. การปรับตัว (Adaptation) ในระบบการกระทำระหว่างกันจะต้องมีการแสวงหาสิ่งต่างๆ จากสภาพแวดล้อมในระบบมาใช้เป็นแหล่งพลังงานให้กับบุคคลหรือกลุ่ม นำไปแจกจ่ายให้ทั่วระบบซึ่ง

การใช้ทรัพยากรจากสิ่งแวดล้อมนี้จะต้องมีการปรับตัวเพื่อรักษาความสมดุลของระบบการกระทำระหว่างกัน

2. การดำเนินไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ (Goal Attainment) ระบบการกระทำระหว่างกันจะต้องมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่จะระดมทรัพยากรของระบบมาใช้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของระบบการกระทำระหว่างกันนั้น

3. การบูรณาการรวมหน่วย (Integration) ระบบการกระทำระหว่างกันจะต้องมีการประสานงานและบำรุงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยหรือส่วนต่างๆ ภายในระบบ (Inter-Unit Relationship) เพื่อให้เกิดการพึ่งพาและประสานสอดคล้องกันระหว่างระบบย่อย

4. การรักษามาตรฐานตามแบบฉบับและการแก้ความตึงเครียด (Pattern Maintenance/Latency) ระบบทำงานระหว่างกันจะต้องดำรงความสามารถที่เป็นแบบฉบับมาตรฐานและจัดการกับความตึงเครียด ซึ่งการบำรุงรักษามาตรฐานเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีการ ที่จะทำให้สังคมมีลักษณะอันเหมาะสม ส่วนการจัดการกับความตึงเครียด (Tension Management) จะเกี่ยวข้องกับความตึงเครียดและแรงกดดันของลักษณะภายในสังคม

โครงสร้างทั้ง 4 ตัวนี้ มีลักษณะเป็นภาพนิ่งและเป็นสิ่งที่เป็นามธรรม ซึ่งการที่จะดำเนินการตามโครงการทั้ง 4 ตัว จะต้องมียระบบย่อยมาผลักดันโครงสร้างแต่ละตัวให้เกิดความเคลื่อนไหว อันจะทำให้โครงสร้างพื้นฐานดำรงอยู่ได้ ซึ่งพาร์สันได้กำหนดให้ระบบสังคม 4 ระบบ ทำหน้าที่เคลื่อนไหวโครงสร้างพื้นฐานแต่ละตัว ดังนี้

1. ระบบอินทรีย์ ทำหน้าที่ขับเคลื่อนการปรับตัว (Organismic System Control Adaptation)
2. ระบบบุคคล ทำหน้าที่ขับเคลื่อนการบรรลุวัตถุประสงค์ (Personality System Control-Goal Attainment)
3. ระบบสังคม ทำหน้าที่ขับเคลื่อนการบูรณาการรวมหน่วย (Social System Controlintegration)
4. ระบบวัฒนธรรม ทำหน้าที่ขับเคลื่อนรักษามาตรฐานตามแบบฉบับและการแก้ความตึงเครียด (Cultural System Control-Pattern Maintenance/Latency)

จากทฤษฎีพาร์สันนี้ สามารถใช้ร่างกานมนุษย์ซึ่งเปรียบได้กับ “สังคม” มาอธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์หรือระบบการกระทำระหว่างกันของโครงสร้างทั้ง 4 ตัว และระบบย่อยที่นำมาใช้ขับเคลื่อนโครงสร้างแต่ละตัวได้ดังนี้ คือ ร่างกายมนุษย์จะต้องอาศัยทรัพยากรพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็น น้ำ อาหาร อากาศ ความรัก การดูแลเอาใจใส่ เป็นต้น (Organismic System) โดยระบบอินทรีย์จะต้อง ปรับตัว (Adaptation) เพื่อให้เกิดความสมดุลในการใช้ทรัพยากรให้เพียงพอ

กับความต้องการของแต่ละบุคคล โดยมีจุดมุ่งหมาย (Goal Attainment) ของการใช้ทรัพยากรพื้นฐานเหล่านี้ คือ เพื่อให้ร่างกายดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสมดุล ซึ่งการบรรลุจุดมุ่งหมายนี้ได้จะต้องมี ระบบบุคคล (Personality System) มาเป็นผู้ดำเนินการ ในส่วนของร่างกายนั้นก็คือ การทำงานของระบบอวัยวะต่างๆ ที่ต่างก็ทำงานตามหน้าที่ของตน ซึ่งนอกจากต่างจะทำงานตามหน้าที่ของตนแล้ว ระบบอวัยวะเหล่านี้ยังต้อง ทำงานร่วมกัน (Integration) ซึ่งต้องใช้ ระบบสังคม (Social Network) หรือในกรณีของร่างกายนี้ ก็คือ ระบบหมุนเวียนของเส้นเลือดและเส้นประสาท มาเชื่อมต่อการทำงานของอวัยวะต่างๆ ซึ่งถ้าระบบต่างๆ ทำงานตามหน้าที่ของตนอย่างสอดคล้องและสัมพันธ์กัน ร่างกายซึ่งเป็นตัวโครงสร้างก็จะสามารถดำรงอยู่ได้ แต่ทั้งนี้จะต้องมี การดำรงมาตรฐาน (Pattern Maintenance) หรือคุณภาพของร่างกาย ซึ่งในที่นี้หมายถึงร่างกายดำรงอยู่ได้โดยไม่เจ็บป่วยจะต้องมี ระบบวัฒนธรรม (Cultural System) ซึ่งหมายถึง มาตรการหรือวิธีการที่จะทำให้ร่างกายดำรงสุขภาพที่ดีมาเป็นตัวควบคุม

มองย้อนในทางกลับกัน เมื่อร่างกายเกิดการเจ็บป่วย นั่นคือ การดำรงมาตรฐานเกิดปัญหา เช่น กรณีของไขมันอุดตันในเส้นเลือดหัวใจ เมื่อระบบเลือดไม่สามารถเข้าไปหล่อเลี้ยงหัวใจได้เต็มที่ ร่างกายก็จะเจ็บแสดงอาการให้เห็น เช่น หายใจไม่ทัน เหนื่อยง่าย อ่อนเพลีย เป็นต้น และเนื่องจากหัวใจเป็นอวัยวะที่สำคัญ ถ้าหัวใจไม่ทำงานระบบอื่นๆ ก็ไม่สามารถทำงานต่อไปได้ โครงสร้างหรือร่างกายของมนุษย์ก็จะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและระบบย่อยได้อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงต้องหา ระบบวัฒนธรรม นั่นคือวิธีที่จะรักษาซึ่งอาจจะมีหลายวิธี นอกจากจะอาศัยวิธีการรักษาจากภายนอกแล้ว ระบบประสานงานภายในร่างกาย เช่น ระบบเลือด ระบบประสาท และระบบอวัยวะต่างๆ ก็ต้องร่วมมือกันทำงานเช่นเดิม โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่เพื่อหัวใจและร่างกายจะได้กลับมามีสุขภาพดีเช่นเดิม ซึ่งก็ต้องอาศัยการปรับตัวของระบบอินทรีย์ เช่น รับอากาศที่บริสุทธิ์ รับประทานอาหารที่ไม่ก่อให้เกิดไขมันในเส้นเลือด เป็นต้น ซึ่งถ้าทุกส่วนกระทำหน้าที่อย่างสอดคล้องกัน โครงสร้างหรือร่างกายนั้นก็ดำรงอยู่ได้

มาลินนอฟสกี (ทรงคุณ จันทจร. 2549: 15) ได้เสนอแนวคิดหลักของทฤษฎีหน้าที่นิยมคือการเน้นที่วัฒนธรรมในการทำหน้าที่สนองความต้องการ ต่อความจำเป็นของปัจเจกบุคคล โดยวัฒนธรรมได้เติบโตมาจากความต้องการต่อความจำเป็น 3 ด้านของมนุษย์ คือ

1. ความต้องการด้านความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Biological and Psychological Needs) เป็นความต้องการเบื้องต้นของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการที่เกี่ยวข้องกับการดิ้นรนเพื่อให้มีชีวิตอยู่ เช่น ต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การพักผ่อน การเจริญเติบโต การสืบพันธุ์ เป็นต้น

2. ความต้องการด้านสังคม (Instrumental Needs) จะเกี่ยวกับเรื่องความร่วมมือกันทางสังคมเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานและทำให้ร่างกายได้รับการตอบสนองความต้องการเบื้องต้นได้ เช่น การแบ่งงานกันทำ การปกป้องภัย การผลิตสินค้า การบริการ และการควบคุมทางสังคม

3. ความต้องการทางด้านจิตใจ (Symbolic Needs) คือความต้องการของมนุษย์เพื่อความมั่นคงทางด้านจิตใจ เช่น ความต้องการสงบทางใจ ความกลมกลืนกันทางสังคมและเป้าหมายชีวิต ระบบสังคมที่สนองความต้องการเหล่านี้ได้แก่ ความรู้ กฎหมาย ศาสนา นิยายปรัมปรา ศิลปะ และเวทมนต์คาถา โดยทั่วไปเวทมนต์คาถาทำหน้าที่ที่ทำให้คนรู้สึกอบอุ่นใจเพราะงานบางอย่างที่มนุษย์ทำค่อนข้างยากลำบากและมนุษย์ไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดผลอย่างไรบ้าง ทำให้เกิดความไม่มั่นคง จึงต้องพึ่งเวทมนต์คาถาให้ช่วย เพื่อทำให้เกิดความมั่นใจมากขึ้น ส่วนนิยายปรัมปรามักให้อำนาจชนชั้นปกครองและให้ค่านิยมทางสังคม

มาลินีออสกี ได้ย้าว่า วัฒนธรรมทุกด้านมีหน้าที่ที่ต้องทำคือ การตอบสนองความต้องการของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้ง 3 อย่าง ดังกล่าวแล้ว ส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมมีหน้าที่เพื่อสนองความต้องการของปัจเจกชนในสังคมนั้น แนวคิดดังกล่าวจึงเป็นหลักสำคัญในการนำมาใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของคนในสังคมทั้งหมดของแต่ละวัฒนธรรม (งามพิศ สัตย์สงวน. 2539: 32-34)

5.2 ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์(Symbolic Interaction Theory)

Turner (สุกัญญา จันทะสุน. 2558: 30; อ้างอิงจาก Turner. 1970: 6-11) นักมานุษยวิทยา สัญลักษณ์สนใจศึกษาศาสนาและพิธีกรรม Turner วิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพิธีกรรมในสังคมแดนบู (Denbu) ว่าเป็นส่วนประกอบของกิจกรรมทางสังคม และเชื่อว่าการศึกษานี้จะต้องทำในสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง เพื่อให้เห็นว่าสัญลักษณ์มีความหมายต่อสมาชิกของสังคมนั้น พิธีกรรมของแดนบูมี 2 ประเภท คือ

1. Life crisis เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ดำเนินชีวิตซึ่งได้แก่พิธีกรรมการเกิด พิธีจากเด็กเข้าสู่หนุ่มสาว พิธีแต่งงาน พิธีการตาย เป็นต้น ตัวอย่างเกี่ยวกับพิธีกรรมนี้ เช่น เด็กชายหญิงที่เข้าสู่วัยหนุ่มสาว โดยฝ่ายชายจะทำพิธีลือปอวัยะเทศ พิธีกระทำเป็นเวลา 7 วัน ทำกันเป็นกลุ่มในป่า พิธีเหล่านี้กระทำเป็นเวลานานเพื่อให้เกิดความขลัง ตระหนักถึงความเป็นชายและสัญลักษณ์ทางเพศ ส่วนฝ่ายหญิงจะทำพิธีเข้าสู่วัยสาวที่ละคนเมื่อมีประจำเดือนก่อนแต่งงานจะสอนการบ้านการเรือนไปด้วย พิธีศพนั้นเผ่าแดนบูจัดทำพิธีอย่างใหญ่โต เพื่อเป็นการแสดงความสำคัญของผู้ตายและเน้นการจากไปของผู้ตาย

2. Rite of Affliction พิธีการสะเดาะเคราะห์หรือปรับสถานภาพตนให้ดีขึ้นพิธีกรรมจะถูกสร้างให้ยิ่งใหญ่อย่างน้อยทุกๆ 3 ปี

Turner (1970: 189-190) ได้กล่าวถึงเผ่าแควมบูว่า เป็นเผ่าชนในแอฟริกาและเป็นเผ่าที่กำลังจะสูญหายไปเนื่องจากเป็นเผ่าที่มีโครงสร้างหลวม ทั้งนี้เนื่องจากการสืบสายโลหิตกับการเลือกที่อยู่และสืบมรดกไม่สอดคล้องกัน กล่าวคือ เผ่าแควมบูจะสืบสายโลหิตฝ่ายชายแต่การให้มรดกให้ญาติฝ่ายหญิงและเมื่อแต่งงานแล้วไม่ได้ระบุแน่นอนว่าจะไปอยู่กับญาติฝ่ายชาย ดังนั้นผู้หญิงแควมบูที่แต่งงานแล้วก็ยังผูกพันอยู่กับพ่อแม่ การเคลื่อนไหวโยกย้าย (Mobility) จึงมีสูงมากแล้เป็นสังคมที่มีพิธีกรรมทางศาสนาค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตาม Turner วิเคราะห์ว่า เนื่องจากเผ่าแควมบูมีความสับสนในเรื่องการสืบมรดก การสืบสายเลือด และการเลือกที่อยู่หลังแต่งงานจึงจำเป็นต้องมีพิธีกรรมวุ่นวายและยิ่งใหญ่เพื่อเป็นการรวมสมาชิกของสังคมเข้าไว้ด้วยกัน อย่างน้อยในช่วงที่ประกอบพิธีกรรม โดยพิธีกรรมจะช่วยสร้างความมั่นคงทางสังคม เป็นการยืนยันโครงสร้างทางสังคมที่มีอยู่ พิธีกรรมจึงมีหน้าที่ในการช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับสังคม Turner เรียกพิธีกรรมนี้ว่า กลไกประสานรอยร้าว (Redressive Mechanism)

ทรงคุณ จันทจร (2549 “ 10-11) อธิบายทฤษฎีสัมพันธสัญลักษณ์นิยม (Symbolic Interactionism) เป็นทฤษฎีที่เน้นแนวคิดเครื่องความเข้าใจเกี่ยวกับสัญลักษณ์และกระบวนการตีความของการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสัญลักษณ์ต่างๆ อันเป็นพื้นฐานในการเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ แนวคิดนี้จะถามคำถามว่า “อะไรคือสัญลักษณ์พื้นฐานที่ทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจรู้ความหมายและเกิดปฏิกิริยาตอบโต้” ปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมเป็นแนวคิดพื้นฐานสำคัญยิ่งที่นักจิตวิทยาสังคมในกลุ่ม George Herbert Mead (1934) และ Herbert Blumer (1969) พัฒนาขึ้นเป็นแนวคิดที่เน้นให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับความหมายและการแปลความหมายของสัญลักษณ์ของแต่ละกลุ่มบุคคลซึ่งลึกซึ้งมากกว่า เป็นเรื่องปฏิกิริยาตอบสนองของมนุษย์ต่อสิ่งเร้าเท่านั้น ทฤษฎีนี้เน้นว่าบุคคลจะประพฤติปฏิบัติในเรื่องที่เขาตีความว่าสิ่งนั้น มีความหมายและความสำคัญต่อเขาเพียงใด การตีความว่าสิ่งใดมีความหมายและความสำคัญย่อมจะเกิดจากประสบการณ์ของปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ที่ผ่านมากระทบต่อเขา โดยตรง และนั่นคือโลกแห่งความเป็นจริงของเขา

5.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน

สังคมมนุษย์แต่ละสังคมมักมีความแตกต่างกันในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา และค่านิยมต่างๆ แต่ภายใต้ความแตกต่างเหล่านี้ สังคมทุกหนแห่งทั่วโลกมีลักษณะพื้นฐานที่เหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือ สังคมเป็นการรวมตัวกันเพื่อความอยู่รอดของสมาชิก การที่สังคมจะดำเนินไปได้ด้วยดีนั้น พฤติกรรมของสมาชิกแต่ละคนจะต้องเป็นสิ่งที่คาดคะเนได้ สมาชิกทุกคนจะต้องคาดคะเนพฤติกรรมของผู้อื่นได้อย่างถูกต้องเป็นผลมาจากการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ. 2537: 11)

เซอร์ เทเลอร์ (Sir Tylor. 1871: 16) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมคือ ผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจนความสามารถและ อุปนิสัยต่างๆ ซึ่งเป็นผลมาจากสมาชิกของสังคม

กาญจนา แก่งเทพ (2533: 7) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมและได้อธิบายถึงความ เชื่อมโยงของวัฒนธรรมในแต่ละด้านว่า วิถีทางในแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้สั่งสมมา รวมทั้งความคิดต่างๆที่คนได้กระทำ สร้าง ถ่ายทอด สะสม และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง อาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติและความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิด และการ กระทำของมนุษย์ เมื่อพิจารณาในแง่แล้ว วัฒนธรรม คือ ความรู้สึนึกคิด และการปฏิบัติของมนุษย์ เอง โดยจะต้องมีระบบคุณธรรมและจริยธรรมเป็นตัวกำกับความรู้และการกระทำของมนุษย์ในแต่ละ สังคม ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต

ด้วยความเชื่อพื้นฐานว่า วัฒนธรรมของชุมชนก่อตัวขึ้นจากการต่อสู้เพื่อให้ทุกคนมีที่อยู่กิน และมีความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของชุมชน การต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตที่ดีขึ้นนี้ต้องมีความสัมพันธ์กับ ธรรมชาติ ประกอบกับความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวความเป็นมาและความเป็นไป ของจักรวาล โลกและชีวิต พัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมและความเชื่อเกิดระบบคุณค่าและเกิดการรับ ศาสนาเข้ามาในชุมชน พร้อมกับพิธีกรรมต่างๆ

การที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน จำเป็นจะต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสันติ ก่อให้เกิดระบบวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เกิดเป็นจารีต ประเพณี ระบบกฎเกณฑ์ และพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกในชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบัน และรุ่น ต่อๆไป ได้ยึดถือปฏิบัติ และสั่งสมจนกลายเป็นผลึกทางความคิด ซึ่งในชุมชนที่มีกระบวนการผลิตเพื่อ ยังชีพเป็นหลัก ความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ จึงมีความจำเป็นที่สมาชิกของชุมชนจะต้องเรียนรู้และ ถ่ายทอดให้กันและกันในรูปแบบและวิธีที่แตกต่างกันซึ่งวัฒนธรรมชุมชนจะเป็นกระบวนการที่มี รากฐานจากวิถีชีวิตทางสังคม ความเชื่อ อันเป็นหลักการที่สมาชิกในสังคมยอมรับและปฏิบัติสืบต่อกัน มา โดยหลักการวัฒนธรรมชุมชนจะมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมด้วยดังนี้ (ตุลวัตร พานิชเจริญ. 2536: 14)

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านหรือระบบเครือญาติ เดียวกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเรียนรู้ซึ่งกันและกันในระดับนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ภายใน หน่วยย่อยของชุมชน และจะมีความคุ้นเคยกันในหมู่เครือญาติเดียวกัน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของ มนุษย์โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีวิตของ

ตนเองและมีความสอดคล้องกับธรรมชาติ อาทิ เครื่องมือในการทำการเกษตร หรือการพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัยสี่ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค เป็นต้น

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีคุณค่าและโทษกับมนุษย์ และเนื่องจากมนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาดีที่จะได้รับความปลอดภัยและมีความหวังว่า อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะช่วยได้ ดังนั้นเพื่อดำรงรักษาสภาวะอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ได้สร้างความค้ำประกันของตนเอง และถ่ายทอดให้สู่คนรุ่นหลังๆต่อไป ก็ด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ และการกระทำอย่างต่อเนื่องจึงการเป็นปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ ความเชื่อของสังคมนั้นๆ

ความสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนก็คือ องค์ความรู้ของคนภายในชุมชนเกิดจากการหลอมรวมเอาธรรมชาติรอบข้างกับตัวตนของความเป็นคนเข้าเป็นหนึ่งเดียวกันอย่างเป็นเอกภาพ แล้วพัฒนากลั่นกรองสังเคราะห์ออกมาเป็นแนวคิด อุดมการณ์ของสังคมเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติให้เกิดความสมดุล โดยเจตนามุ่งหมายเพื่อจะนำความรู้ที่ผ่านการสั่งสอนมาใช้ในการแก้ไขปัญหา สามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่างสงบสุข ซึ่งตัวองค์ความรู้นี้เองเป็นส่วนที่เชื่อมประสานระบบหรือโครงสร้างทางวัฒนธรรมชุมชน (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. 2533: 12-13) แบ่งเป็น 3 ประการ คือ

1. ระบบการผลิตและระบบทำมาหากิน
2. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ประกอบด้วยครอบครัว เครือญาติ ชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
3. ระบบความเชื่อ ประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2534: 42) ให้แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนไว้ว่า วัฒนธรรมชุมชนคือ วัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีอยู่เป็นวัฒนธรรมที่เป็นตัวของตัวเองให้คุณค่ากับคน ให้คุณค่ากับชุมชนให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีอิสระของตนเองในการพัฒนาควรที่จะผลักดันวัฒนธรรมชุมชนหมายถึงชาวบ้านได้ปรับปรุงตนเองถ้าจะมีการผสมสิ่งใหม่ๆเข้ามาเพื่อให้ดีขึ้น ต้องอยู่บนพื้นฐานขอวัฒนธรรมเดิมต้องไม่เป็นการยึดเหยียดในลักษณะเป็นการครอบงำหรือพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์ของรัฐหรือธุรกิจมากกว่าชุมชน

ขบวนการแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเห็นว่า การพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปแบบของการพัฒนาอุตสาหกรรมและการเจริญรอยตามสังคมตะวันตกนั้นเป็นการพัฒนาที่มุ่งทำลายวัฒนธรรมชุมชนของไทยเป็นสำคัญ ลักษณะพิเศษของชุมชนหมู่บ้านไทยที่สามารถคงความเป็นชุมชนได้อย่างยาวนาน แม้จะถูกแรงกระแทกจากสังคมภายนอก ประการแรกได้แก่ การดำรงอยู่ของพลังเกาะเกี่ยวยึดเหนี่ยวกันภายในชุมชนหมู่บ้านไทย เนื่องจากการดำรงอยู่ของระบบ

เศรษฐกิจแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้มากกว่าเพื่อขายการที่ระบบเศรษฐกิจแบบนี้จะดำรงอยู่ได้จำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในชุมชนทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์แบบเครือข่าย และกลายเป็นแรงยึดเหนี่ยวชุมชนไว้อย่างมั่นคง นอกจากนี้ชุมชนหมู่บ้านไทยยังมีวัฒนธรรมของตนเองนอกเหนือจากวัฒนธรรมของพุทธศาสนา ประการที่สองทำให้หมู่บ้านไทยดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน ส่วนสาเหตุสำคัญประการสุดท้าย ได้แก่ ลักษณะพิเศษของรัฐศักดินาไทย ระบบทุนนิยมของไทยเอง ลักษณะพิเศษของรัฐศักดินาไทยอยู่ที่ว่ารัฐศักดินาไทยไม่สนใจเข้าไปจัดการกับกระบวนการผลิตในระดับหมู่บ้าน ดังนั้น หมู่บ้านไทยจึงถูกปล่อยให้อยู่ในสภาพเดิม มีการแทรกแซงจากรัฐบาลน้อยมาก ส่งผลให้ชุมชนหมู่บ้านไทยดำรงอยู่มาได้อย่างยาวนาน เมื่อเป็นเช่นนี้ขบวนการวัฒนธรรมชุมชนปัจจุบันจึงเรียกร้องให้กลับไปหาและฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน หมู่บ้านไทย เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าทรงพลัง และมีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชนบท และการพัฒนาประเทศ ความเป็นชุมชนของหมู่บ้านไทย ควรได้รับการรักษาก่อนที่จะสลายเกินไป (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2529)

บทสรุปขบวนการวัฒนธรรมชุมชนของไทย ถือเป็นขบวนการที่เคลื่อนไหวทางสังคมที่สำคัญยิ่ง เพราะเป็นการเคลื่อนไหวที่เปลี่ยนฐานะขององค์ความรู้ว่าด้วยสังคมไทยจากเดิมที่ใช้ฐานของผู้ปกครอง นักวิชาการ ปัญญาชนในเมือง และนักวิชาการตะวันตกสู่การให้ชาวบ้าน วัฒนธรรมชาวบ้านและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นรากฐานหรือแหล่งที่มาของความรู้ที่ถูกต้องและชอบธรรมของสังคมไทย ฉะนั้นขบวนการวัฒนธรรมชุมชนจึงจัดได้ว่าเป็นขบวนการที่เปิดพรมแดนใหม่ที่สำคัญให้กับวงวิชาการไทยปัจจุบัน เป็นการสร้างความเคารพและยอมรับในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านในฐานะที่เท่าเทียมกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนในเมือง ยิ่งไปกว่านั้นในโลกที่พยายามจะทำให้ความแตกต่างและหลากหลายที่ดำรงอยู่กลายเป็นความเหมือนกันหมดนั้นขบวนการวัฒนธรรมชุมชนของไทยในปัจจุบันจัดได้ว่ามีความสำคัญยิ่งเพราะเท่ากับเป็นความพยายามที่จะต่อต้านโลกแบบนี้ (อภิชัย พันธเสน. 2536)

กาญจนา แก้วเทพ. (2538) กล่าวถึง ทฤษฎีวัฒนธรรมชุมชนไว้ว่า ทฤษฎีและประวัติศาสตร์ของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมจะพบว่าในทุกๆสังคมทุกชุมชนจะมีการดูดซับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาสู่ตัวเองอยู่ตลอดเวลา แต่การดูดซับนั้นจะมีกระบวนการเลือกจำแนก กล่าวคือ วัฒนธรรมภายนอกอันใดที่มีประโยชน์ต่อชุมชนก็จะผ่านกระบวนการคัดกรองและผนึกแน่นเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงไม่เคยมีวัฒนธรรมของชุมชนใดที่อยู่ได้อย่างบริสุทธิ์ผุดผ่องโดยไม่ติดต่อกับและประสานกับวัฒนธรรมจากภายนอกและวัฒนธรรมของทุกแห่งย่อมเคยผ่านการผสมผสานระหว่างของใหม่กับของเก่า ของภายในกับของภายนอกมาแล้วทั้งนั้น คำนิยามของวัฒนธรรมจึงต้องมีคุณสมบัติตัวหนึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญ คือ ต้องมีการปรับตัวอยู่เสมอ

5.4 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์

ความหมายของการอนุรักษ์

บัณฑิต จุลาสัย (2532: 11) ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจในเอกลักษณ์ของตนและชุมชนและการดำรงเอกลักษณ์นั้นไว้เพื่อเป็นเครื่องที่แสดงความเป็นมา วิวัฒนาการและพัฒนาการของเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติและสังคม

จารุณี สิริมงคล (2532: 11-12) ได้ให้ความหมายโดยสรุปของการอนุรักษ์ไว้ว่า การอนุรักษ์ คือ การสงวนรักษา ปกป้องดูแลเพิ่มคุณค่า ปรับปรุงพัฒนาใกล้เคียงที่มีความสำคัญและคุณค่าทาง สถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและประวัติศาสตร์ สังคมและเทคโนโลยี ทั้งที่มีประโยชน์ใช้สอยใน ชีวิตประจำวัน โบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือส่วนของเมืองที่ไม่ได้มีการใช้สอยอีกต่อไปแล้วก็ได้ ทั้งนี้ เพื่อรักษาไว้ซึ่งลักษณะเฉพาะของเมืองตลอดจนสภาพแวดล้อม

เหตุผลในการอนุรักษ์

ยงธินันท์ พิมลเสถียร (2543: 1) กล่าวว่า ในการอนุรักษ์เมือง มักจะมีข้ออภิปรายกันอยู่เสมอว่า เพราะเหตุใดจึงจำเป็นต้องมีการอนุรักษ์ และเมืองที่เกิดขึ้นมานานหรือเมืองเก่า นั้น มีความสำคัญอย่างไรจึงต้องมีการรักษาไว้

สำหรับประเทศไทยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงมีพระราชดำริว่า ชาติไทยเรานั้น มีเอกราช มีภาษา มีศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเองมาช้านานหลาย ศตวรรษแล้ว ทั้งนี้เพราะบรรพบุรุษของเราได้เสียสละอุทิศชีวิต อุทิศทั้งกายและใจ สร้างสมสิ่งเหล่านี้ไว้ ให้พวกเราจึงจำเป็นที่พวกเราต้องรักษาสืบสิ่งเหล่านี้ไว้ให้คงทนถาวร โบราณวัตถุศิลปวัตถุทั้งนั้นเป็นสิ่ง สำคัญที่ชี้ให้เห็นอดีตอันรุ่งโรจน์ของชาติไทยเราเป็นประโยชน์แก่การศึกษาทั้งในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี และวัฒนธรรม จึงควรที่ทุกฝ่ายจะใช้ช่วยการทะนุถนอมบำรุงรักษาอย่าให้สูญ หายไป

จากกระแสพระราชดำรัส จะสามารถเข้าใจถึงเหตุผลว่าทำไมต้องมีการอนุรักษ์มรดกของ ชาติเอาไว้ ซึ่งอาจสรุปได้ว่า การอนุรักษ์นั้นจะต้องทำเพื่อ

1. รักษาเกียรติภูมิของชาติ

2. เป็นประโยชน์แก่การศึกษาในทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของชาติ การอนุรักษ์จะทำให้คนในชาติ ได้รู้จักถึงรากเหง้าของตนเอง มีความภาคภูมิใจและมีความมั่นใจในชาติ ของตนเอง ซึ่งมีส่วนช่วยอย่างมากต่อความคิดที่จะช่วยปกป้องรักษาชาติของตนไว้โดยส่วนใหญ่ผู้ที่ สนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ มักจะให้เหตุผลในเชิงสังคมและวัฒนธรรม (Socio-cultural Approach) เช่น Munford ได้กล่าวว่าเมืองที่ไร้อาคารเก่า เปรียบเสมือนคนที่ไร้ความทรงจำหรือวาตะของ Romney

Tundra กล่าวว่า เมืองที่ไม่มีวิญญานอดีต จะมีความหวังหรือสำหรับอนาคต เมืองก็เปรียบได้กับมนุษย์ที่เป็นมรดกของอดีต จะมีส่วนช่วยนำมาซึ่งเอกลักษณ์และโอกาสของการพัฒนาในสิ่งใหม่ๆ ผู้ที่ไม่สามารถเรียนรู้บทเรียนจากอดีตได้หรือผู้ที่ไม่ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งที่เก่าแก่ ก็คือผู้ที่ไม่สามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ได้ (ยงธนิษฐ์ พิมลเสถียร 2543: 1)

โคลาสา (Kolasa. 1989: 389) กล่าวว่า เหตุผลในการอนุรักษ์ในลักษณะของการบวกรวมทางสังคมที่มีพัฒนาการในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมบางออกเป็น 3 ระยะ คือ

1. Conservation as a Concern of the Elite ในช่วงนี้ผู้ที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์จะเป็นกลุ่มผู้นำในสังคม มีการออกกฎหมายเพื่อป้องกันอาคารอนุรักษ์จากการพัฒนาของนักพัฒนา
2. Unsustainable Government Intervention ปัญหาที่สำคัญในระยะนี้คือความอ่อนแอขององค์กร การขาดความรู้ในเชิงเทคนิควิธี ซึ่งนำไปสู่การขาดแคลนเงินทุนมีตัวอย่างจำนวนมากที่การแทรกแซงของรัฐไม่ได้สร้างสมดุลระหว่างบทบาทของรัฐและเอกชน
3. Urban Heritage Conservation as a Concern of Whole Society ยังมีชุมชนมีความห่วงแหนวัฒนธรรมของตนเท่าใด ก็ยังเป็นการเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจมากขึ้น การอนุรักษ์เป็นการตระหนักถึงความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ดึงดูดการลงทุนของภาคเอกชนในการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในการบวกรวมนี้มีผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องหลายฝ่าย ชุมชนจึงจำเป็นต้องมีค่านิยมเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมที่ตรงกันในด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยอาจสร้างจากการให้การศึกษาและข้อมูลที่ถูกต้อง

5.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณค่า

คุณค่าของศิลปะ

มีผู้เชี่ยวชาญทางด้านปรัชญาและนักวิชาการได้ให้ความหมายของคุณค่าต่างๆ ดังนี้

ประเสริฐ ศิลรัตน์ (2525: 78) ได้ให้ความหมายของคุณค่าไว้ว่า คุณค่า คือ ระดับการประเมินค่าข้อเท็จจริงในแง่ต่างๆ โดยอาศัยกฎเกณฑ์เงื่อนไขทั้งที่เป็นเฉพาะตัว ได้แก่ พื้นฐานประสบการณ์ ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ อารมณ์และสภาวะจิตในขณะประเมิน ส่วนเงื่อนไขกฎเกณฑ์ที่เป็นข้อตกลงร่วมกันนั้น ได้แก่ กฎหรือข้อกำหนดต่างๆ ที่เป็นแกนร่วมใช้ยึดถือในการประเมิน ซึ่งข้อตกลงร่วมกันนี้จะมีความแตกต่างกันออกไปตามสภาพกาลเวลาและสถานที่

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (2538: 282) ได้ให้ความหมายคำว่า “คุณ” หมายถึง ความดีที่มีอยู่ในสิ่งต่างๆ ส่วนคำว่า “ค่า” ให้ความหมายสามความหมาย ความหมายแรก หมายถึง คุณประโยชน์ในตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเกิดเป็นเงินไม่ได้ เช่น ของสิ่งนี้หาค่ามิได้ ส่วนความหมายที่สอง หมายถึง คุณประโยชน์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอาจคำนวณหรือประเมินเป็นราคาได้ เช่น

ทองคำมีค่ามากกว่าก้อนหิน ส่วนความหมายสุดท้าย หมายถึง จำนวนเงินหรือสิ่งอื่นที่จ่ายให้หรือรับไป
เข้าค่าจ้าง ค่าเช่า ค่าโดยสาร ซึ่งจากความหมายที่กล่าวมาจะสรุปและรวมความของคำว่าคุณค่า ที่
เกี่ยวข้องกับการศึกษาศิลปะ ความหมายว่า คุณค่าหมายถึง ความดีและคุณประโยชน์ที่มีอยู่ในสิ่งหนึ่ง
ที่เกิดเป็นเงินมิได้

ประเภทของคุณค่าศิลปะ

ประเภทของคุณค่าศิลปะส่วนใหญ่จะมีลักษณะเฉพาะลงไปตามสาขาหรือแขนงศิลปะอื่นๆ
แต่นักปรัชญา ได้เสนอการแบ่งประเภทของคุณค่าศิลปะตามหลักวิชาอภิปรัชญาเป็นวิชาที่ว่าด้วย
คุณค่าทั่วไป (กิริติ บุญเจือ. 2522: 47-49) ดังนี้

1. แบ่งตามแง่พิจารณา

คุณค่าทางเศรษฐกิจ (Economical Value) เป็นระดับการประเมินที่มองค่าของวัตถุที่
จำต้องได้เป็นหลัก โดยมองที่ประโยชน์และราคา

คุณค่าทางจริยะ (Ethic Value) ระดับการประเมินค่าความประพฤติที่สัมพันธ์กับ
จุดหมายของชีวิต ว่า ดี เลว ควรหรือไม่ เป็นต้น

คุณค่าทางตรรกะ (Logical Value) คือระดับการประเมินค่าของความคิดด้วยกฎเกณฑ์
หรือเหตุผลหรือไม่ สมเหตุสมผลหรือไม่

คุณค่าทางญาณะ (Epistemological Value) ได้แก่ ระดับการประเมินคุณค่าความคิดกับ
ความเป็นจริงมีความสอดคล้องในระดับได้เป็นจริงหรือเท็จ

คุณค่าทางอภิปรัชญา (Esthetical Value) เป็นระดับการประเมินคุณค่าของสิ่งต่างๆ ตาม
ความรู้ของเราว่า สิ่งใดดีค่าเป็นจริงหรือเป็นมายา

คุณค่าทางสุนทรียะ (Aestheical Value) คือ ระดับของการประเมินคุณค่าวัตถุความ
ประพจน์ และความคิดตามอารมณ์ความรู้สึกว่า สวยงาม น่าเกลียด แปลกอย่างไร

2. แบ่งมาตรฐาน

คุณค่าปฏิฐาน (Positive Value) เป็นการมองและประเมินคุณค่าพยางค์ว่าสวยงาม
น่าฟังหรือแปลก

คุณค่าปฏิเสท (Negative Value) คือคุณค่าทางลบที่ประเมินได้ว่าน่าเกลียดน่ากลัว

3. แบ่งตามขอบเขต

คุณค่าทั่วไป (General Value) ได้แก่ คุณค่าที่ประเมินให้คุณค่าส่วนรวมของศิลปกรรม
หน่วยใดหน่วยหนึ่ง

คุณค่าเฉพาะ (Special Value) ได้แก่ คุณค่าที่ประเมินให้เฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งของศิลปกรรมหน่วยหนึ่ง

4. แบ่งตามเวลาของการมีคุณค่า

คุณค่าการตุภาวะ (Actual Value) คือคุณค่าที่ปรากฏแล้ว

คุณค่าสมรรถภาวะ (Poteneial Value) คือ คุณค่าที่ยังไม่ปรากฏแต่อาจจะปรากฏในภายหลังหรือรอโอกาสแสดงคุณค่านั้นๆ ออกมา

5. แบ่งตามความสำคัญ

คุณค่าภายใน (Intrinsic Value) มีลักษณะคุณค่าเพื่อตัวเอง คือ คุณค่าที่ประจำตัวและเพื่อตัวเอง

คุณค่าภายนอก (Extrinsic Value) เรียกอีกชื่อว่า คุณค่าอุปกรณ์เป็นคุณค่าที่ไม่ประจำตัวแต่มีอยู่เพื่อให้สิ่งอื่นมีคุณค่า

6. แบ่งตามความเชื่อ

คุณค่าอัตนัย (Subjective Value) เป็นคุณค่าที่เชื่อว่า มีอยู่ภายในของผู้ประเมินเท่านั้น ถ้าไม่มีผู้ประเมินก็จะมีคุณค่าอะไร เป็นความเชื่อตามลัทธิอัตนัยนิยม

คุณค่าปรนัย (Objective Value) ได้แก่ คุณค่ามีอยู่แล้วจริงในสิ่งที่เราจะประเมินไม่ใช่ว่าคุณค่ามีเพราะประเมินให้เป็นความเชื่อตามลัทธิปรนัยนิยม

คุณค่าสัมพันธ (Relational Value) เป็นความเชื่อในเรื่องคุณค่าว่าขึ้นอยู่กับผู้ประเมินและสิ่งที่ประเมินเป็นความสัมพันธ์กันตามลัทธิสัมพันธนิยม (Relationalism)

จากที่กล่าวมาการพิจารณาคุณค่าในแง่มุมต่างๆ จะเห็นว่า มีหลายประเด็นให้พิจารณาแต่ประเด็นใดจะมีความเหมาะสมกับคุณค่าของสิ่งใดนั้นจำเป็นต้องใช้การพิจารณาเฉพาะกรณีไป (Rader; & Jessup. 1976: 9)

สิราภรณ์ สีนันทวงศ์ (ม.ป.ป.: 19-24) กล่าวถึงศิลปพื้นบ้านว่า มีคุณค่าที่สามารถแบ่งได้ตามหัวข้อดังนี้

1. คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม

1.1 คุณค่าในฐานะที่เป็นบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์

1.2 คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

1.3 คุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

1.4 อายุ สมัย

2. คุณค่าด้านสุนทรียภาพ

2.1 คุณค่าทางศิลปกรรม ช่างฝีมือท้องถิ่น

- 2.2 คุณค่าด้านความงามและเป็นเอกลักษณ์
- 2.3 ความกลมกลืนทางสถาปัตยกรรมและการคงอยู่ ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ
- 3. คุณค่าด้านวิทยาการและการศึกษา
 - 3.1 ความเป็นของแท้ดั้งเดิม
 - 3.2 การสื่อความหมาย
 - 3.3 ความหายาก
 - 3.4 เป็นตัวแทน
- 4. คุณค่าด้านสังคม
 - 4.1 ความผูกพันต่อชุมชนและท้องถิ่น
 - 4.2 ความต่อเนื่องของประเพณีและวิถีชีวิต

5.6 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

แนวคิดของเครือข่ายเป็นพื้นฐานสำคัญของเครือข่าย การจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเครือข่ายจึงต้องศึกษาแนวความคิดของเครือข่าย ด้วยแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายที่สำคัญคือ แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของเครือข่าย ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการของเครือข่าย ความสัมพันธ์ของเครือข่ายในทางสังคมวิทยา แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจของเครือข่ายและแนวคิดเกี่ยวกับกลไกการทำงานของเครือข่าย (สนธิยา พลศรี. 2550: 194)

เครือข่ายทางสังคม

ความหมายของเครือข่ายทางสังคม (Social Network Meaning) มีผู้ให้นิยามของคำว่า เครือข่ายทางสังคม ไว้หลายความหมาย ดังนี้

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2547: 6) ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคม ว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างรูปแบบที่หลากหลาย ขณะที่ Alter และ Hage (นฤมล นิราทร. 2543: 6 ; อ้างมาจาก Alter and Hage. 1993) กล่าวว่า เครือข่าย (Network) คือ รูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เพื่อแลกเปลี่ยน การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวและการร่วมมือกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วย องค์กรจำนวนหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตที่แน่นอนหรือไม่ก็ได้และองค์กรเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกัน

Jeremy Boissevain (1974: 22) ให้นิยามของ เครือข่ายทางสังคม ว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล โดยมีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

ประเภทของเครือข่ายทางสังคม (Type of Social Network)

นฤมล นิราทร (2543: 18-21) ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคมตามมิติ 4 มิติ ดังนี้

1. จำแนกตามพื้นที่ที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ
2. จำแนกตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้าน เด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม
3. จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงาน เครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายสาววัดนักเรียน
4. จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ ทำให้เกิดเครือข่ายใน 2 ลักษณะ คือ เครือข่ายตามแนวตั้ง คือ 1. เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นช่วงชั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน และ 2. เครือข่ายตามแนวนอนเป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน

Martin; & Wenpin (2003: 4-8) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายตามระดับของการศึกษา วิเคราะห์เครือข่าย (Network Analysis) โดยแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. เครือข่ายระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level Network)
2. เครือข่ายระดับหน่วยธุรกิจ (Business Unit Level Network)
3. เครือข่ายระดับองค์กร (Organization Level Network)
4. เครือข่ายระดับอื่นๆ (Other Level Network)

การสร้างเครือข่ายทางสังคม (Social Network Construct)

การสร้างเครือข่าย (Networking) หมายถึง กิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่มซึ่งอาจเป็นกลุ่มองค์กร หรือกลุ่มบุคคล เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรมหรือการผลิตรายองค์กร สมาชิก ต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กรเครือข่าย (นฤมล นิราทร (2543: 8)

นฤมล นิราทร(2543: 11-12) กล่าวว่าเพราะ

1. ต้องการมีเพื่อนในการทำงาน ต้องการมีหมู่มีพวก
2. ต้องการทรัพยากรในการทำงาน

3. ต้องการรับภาระความเสี่ยงในกิจกรรมร่วมกัน
4. ต้องการความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ไขปัญหา
5. ต้องการประหยัด
6. ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน

รวมถึงปัจจัยเสริมที่เป็นเงื่อนไขสำคัญคือ ความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

องค์ประกอบเครือข่ายทางสังคม (Social Network Components)

พระมหาสุทิตย อากาศโร (2547: 48-49) กล่าวว่า องค์ประกอบสำคัญของการเป็นเครือข่าย
ว่ามีอยู่ 7 ประการ ประกอบด้วย

1. การรับรู้มุมมองร่วมกัน
2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน
3. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน
4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง
5. มีกระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน
6. มีการพึ่งพิงร่วมกัน
7. การมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน

วานอร์ (ปาริชาติ สถาปิตานนท์; และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. 2546: 9; อ้างอิงจาก Waner. n.d.)

กล่าวถึงองค์ประกอบของเครือข่ายโดยใช้ตัวอักษรย่อภาษาอังกฤษ คือ LINK ซึ่งประกอบด้วย

1. การเรียนรู้ (Learning)
2. การลงทุน (Investing)
3. การดูแล (Nursing)
4. การรักษา (Keeping)

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วราพรรณ ชัยชนะศิริ (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการการทอดผ้าชิตบ้านคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ จากการศึกษาพบว่า รูปแบบลวดลายชิตได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชนที่นิยมทำหมอนชิตเพื่อใช้ในครอบครัว ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้นผ้าลายชิตจึงเป็นสินค้าส่งออก เมื่อมีความต้องการมากขึ้น ชาวบ้านจึงได้เพิ่มปริมาณการผลิต และเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมมาเป็นแบบใหม่ คือ การใช้สีเคมี และใช้เส้นใยสังเคราะห์แทนเส้นฝ้าย ทำให้กระบวนการทำสะดวกและแพร่หลายขึ้น จนทำให้หน่วยงานของรัฐบาลและเอกชนได้เข้ามามีบทบาทส่งเสริมและ

สนับสนุนในด้านเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยในด้านลวดลายของผ้าชนิดซึ่งทำให้หมอนที่ถูกนำไปประยุกต์ใช้ต่อเป็นลวดลายผ้าที่เป็นผืนสนองต่อประโยชน์และความต้องการของผู้บริโภคมากขึ้น

ผลการศึกษสรุปว่า

1. กระบวนการผลิตเริ่มต้นจากการทำเป็นอาชีพเสริมหลังฤดูกาลทำนา ใช้แรงงานในครัวเรือนผลิต โดยมีจุดประสงค์เพื่อการสืบทอดภูมิปัญญาสู่ลูกหลานมิให้สูญสลาย ส่วนที่เหลือเป็นของฝากและแลกเปลี่ยนสินค้าอื่น

2. ประชาชนในชุมชนเริ่มมีรายได้มั่นคง จึงทำเป็นอาชีพหลักในระยะต่อมาหาแหล่งเงินทุน การเพิ่มการผลิตเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน จ้างแรงงานท้องถิ่น จำหน่ายผลผลิตในตลาดชุมชนภายนอกชุมชนและต่างประเทศ ผู้ผลิตเป็นผู้กำหนดราคาเอง ผลที่ได้รับคือ มีการจ้างงานในท้องถิ่น ประชาชนมีรายได้ มีการรวมกลุ่มทางสังคม ช่วยเหลือกิจกรรมในหมู่บ้าน ครอบครัวยุบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง

3. การขยายตัวของความนิยมในงานศิลปหัตถกรรมส่วนใหญ่เป็นไปตามความต้องการของตลาด คือกลุ่มผู้บริโภคซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการผลิต ทั้งผู้ผลิต รูปแบบ ลวดลาย และกลุ่มผู้บริโภค รวมถึงความพยายามที่ชุมชนมีต่องานศิลปหัตถกรรม การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง วิธีการผลิตแบบดั้งเดิมจนสูญสิ้น จนเรียกว่า ภูมิปัญญาดั้งเดิมของงานศิลปหัตถกรรมนั้นไม่เหลือคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิมอีกต่อไป

4. ความนิยมของผู้บริโภคในงานศิลปหัตถกรรมในปัจจุบันกลายเป็นค่านิยมเชิงธุรกิจที่ให้ความสำคัญเชิงปริมาณมากกว่าคุณค่าของงานศิลปหัตถกรรมที่เน้นการตลาดแสดงความทันสมัยและประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งทันความต้องการของผู้บริโภค

5. ส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือจากภาครัฐแก่ชุมชนในการผลิตส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนด้านเทคโนโลยี เครื่องมือ เครื่องใช้ จนทำให้งานที่ออกมาเป็นงานสมัยใหม่ที่ผลิตโดยเครื่องจักรหรือเครื่องมือเพื่อให้ได้ปริมาณมากๆ มากกว่าการผลิตด้วยมือที่เรียกว่างานศิลปหัตถกรรม ผลที่ตามมาคือ ขาดคุณค่าและเอกลักษณ์ของงานศิลปหัตถกรรมนั้นๆ ไปอย่างน่าเสียดาย

ทิพวัลย์ คำคง (2538: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทยพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี โดยมีการศึกษาถึงการสืบทอดและวิวัฒนาการของการทอผ้าตลอดจนปัจจัยที่มีผลต่อวิวัฒนาการการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนบ้านหมี่ จากการศึกษาวิจัยพบว่า การสืบทอดและวิวัฒนาการของผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวน ซึ่งอดีตสืบทอดการทอผ้าเฉพาะคนภายในครอบครัว ปัจจุบันมีการถ่ายทอดแก่บุคคลทั่วไปที่สนใจ การทอผ้าปัจจุบันเป็นการทอเพื่อการค้ามากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับอดีตซึ่งเป็นการทอผ้าเพื่อเอาไว้ใช้สอยภายในครอบครัว ในส่วนของลวดลายในปัจจุบัน

ลดตายจะใหญ่ขึ้นสี่สไตซึ่งทอดด้วยไหมประดิษฐ์ ส่วนปัจจัยที่มีผลกระทบต่อวิวัฒนาการทอผ้าของชาวไทยพวนบ้านหมี คือความนิยมของผู้บริโภคจึงทำให้รูปแบบของผ้าเปลี่ยนไปจากเดิม ความต้องการของตลาดที่เพิ่มมากขึ้นทำให้ต้องพัฒนากกรรมวิธีการผลิตให้ทันสมัยและรวดเร็วเพื่อให้ทันต่อความต้องการของผู้บริโภค

กอบกุล ชำนาญหม่อ (2538: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการประกอบอาชีพทำเครื่องเงินประเก๋อม ตำบลเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่าในกระบวนการประกอบอาชีพทำเครื่องเงินประเก๋อมเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยวิธีการถ่ายทอดทางศิลปะ การผลิตในครัวเรือน ซึ่งแต่เดิมใช้ทองคำทำ ปี พ.ศ.2522 เป็นต้นมา ได้ใช้โลหะเงินแทน เรียกว่าหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องประดับเงิน ผู้ประกอบการจะต้องมีความรอบรู้ในการผลิตและจำหน่าย แรงงานที่ใช้เป็นแรงงานในครอบครัว และใช้ที่ดินบริเวณใต้ถุนบ้านเป็นแหล่งผลิต ส่วนอุปกรณ์และทุนเป็นของตนเอง ปัจจัยที่ส่งเสริมให้มีการประกอบอาชีพ คือ ญาติพี่น้อง หรือบรรพบุรุษซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการฝึกฝนอาชีพและถ่ายทอดสืบกันมา

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษากระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำ เครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มุ่งศึกษากระบวนการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องเบญจรงค์ จากแหล่งชุมชนของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร โดยการศึกษาที่มีความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างกระบวนการผลิตและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิต กล่าวคือ ศึกษากระบวนการผลิตว่า มีขั้นตอนกระบวนการผลิตอย่างไร กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องเบญจรงค์นี้ มีการส่งผ่านจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นอย่างไร วิธีใด ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อองค์กรที่เกี่ยวข้องหรือผู้สนใจศึกษาข้อมูลเครื่องเบญจรงค์ ภูมิปัญญาที่น่าสนใจของไทยเรา โดยมีการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังนี้

1. ลงพื้นที่ที่ศึกษาเก็บข้อมูล
2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก
3. กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
4. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การจัดทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
7. ข้อเสนอเชิงทฤษฎี

1. การลงพื้นที่ศึกษาเก็บข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ทางการศึกษาเป็นแหล่งการเรียนรู้ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่เปิดรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้มาศึกษาเยี่ยมชม ตั้งอยู่ที่ หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี กระทุ่มแบน สมุทรสาคร และเป็นพื้นที่ที่เป็นแหล่งผลิตเครื่องเบญจรงค์ รวมถึงได้จัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ให้บุคคลทั่วไปที่สนใจได้เข้ามาศึกษาและพัฒนาฝีมือจนสามารถยึดถือเป็นอาชีพผู้ผลิตเครื่องเบญจรงค์ได้สืบไป

ในส่วนของการลงพื้นที่ ผู้วิจัยเริ่มต้นจาก การเข้าไปสำรวจพื้นที่ โดยการเข้าไปที่ชุมชนเพื่อเริ่มต้นการค้นข้อมูลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่ต้องการศึกษา ตั้งแต่ ที่ตั้ง สภาพแวดล้อม ประชากรในหมู่บ้าน ผู้วิจัยจำเป็นที่จะต้องพูดคุยกับประชากรในหมู่บ้านเบญจรงค์ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลและเพื่อ

เป็นการนำร่องในการไปลงพื้นที่แหล่งผลิต เพื่อรวบรวมวัตถุดิบประสงค์ของการวิจัย ละข้อมูลการผลิตและกระบวนการถ่ายทอดความรู้เครื่องเบญจรงค์ที่ถูกต้องอย่างแท้จริง

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key information) หมายถึงผู้ที่มีความรู้ หรือผู้ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ต้องการทำการศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างดี ในที่นี้คือ ประชากรในชุมชนดอนไก่อี ที่มีความรู้ ความสามารถ และความชำนาญในแต่ละทางโดยเฉพาะ หรือ ปราชญ์ประจำหมู่บ้าน

3. การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยเรื่อง การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษากระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำ เครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะพ้อม แบน จังหวัดสมุทรสาคร เป็นการศึกษาวิจัยกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ โดยมีขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาวิจัยภายในหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะพ้อมแบน จังหวัดสมุทรสาคร ในช่วงปี พ.ศ.2558 มีกลุ่มตัวอย่างดังนี้

1. ร้านอุไร เบญจรงค์
2. ร้านแดงเบญจรงค์
3. ร้านหนูเล็กเบญจรงค์
4. ร้านยืนยง เบญจรงค์
5. ร้านสังวาลเซรามิกค์

4. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. แบบสัมภาษณ์เป็นแบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ ที่ผู้วิจัยใช้สำหรับสัมภาษณ์ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดการทำเครื่องเบญจรงค์
2. แบบบันทึกการสังเกต เพื่อใช้สำหรับการสังเกตพฤติกรรม ในการถ่ายทอดกระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์
3. เทปบันทึกเสียง ใช้สำหรับบันทึกเสียงการสัมภาษณ์หรือบทสนทนาในระหว่างการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย เพื่อให้เกิดความสะดวกและครอบคลุมเนื้อหาข้อมูลสำคัญ ที่ต้องการ แต่ไม่สามารถบันทึกข้อมูลได้หมด

4. กล้องถ่ายรูป ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะภาพถ่าย เกี่ยวกับเครื่องเบญจรงค์ อุปกรณ์ เครื่องมือที่ในการผลิตขั้นตอนการผลิต สถานที่ตั้ง บรรยากาศ และข้อมูลที่ผู้วิจัยเห็นเกี่ยวข้องและมีความสำคัญกับงานวิจัยในครั้งนี้ เพื่อเป็นหลักฐานประกอบการวิจัย

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ข้อมูลมีความครอบคลุมทุกส่วน ทั้งประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ภูมิปัญญา กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา กระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ และวิวัฒนาการของการทำเครื่องเบญจรงค์ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลของงานวิจัยครั้งนี้จะประกอบไปด้วย

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ผู้วิจัยได้ศึกษาทำความเข้าใจที่มีความเกี่ยวข้องจากเอกสาร วารสาร บทความ หนังสือ และผลงานการวิจัยที่สอดคล้องเกี่ยวข้องกับงานของผู้วิจัย และได้สรุปเนื้อหาดังกล่าว เพื่อนำมาเรียบเรียง แสดงทัศนคติของผู้วิจัยเอง

2. การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยเลือกการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) โดยผู้วิจัยจัดเตรียมคำถามไว้ก่อนทำการสัมภาษณ์ เป็นแนวคำถามการสัมภาษณ์ (Inter-guide) แบบที่สามารถมีการปรับเปลี่ยนได้ อาจปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้อง ตรงตามวัตถุประสงค์ ครบถ้วน ไม่สับสน

3. การสังเกต (Observation) ใช้วิธีการสังเกตโดยแบ่งได้ 2 วิธี ดังนี้

3.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยเริ่มสังเกตจากสภาพทางกายภาพต่างๆ อย่างใกล้ชิด เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่แท้จริง โดยเข้าไปคลุกคลีพูดคุย มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต ผู้วิจัยจะได้รับรู้ถึงความตั้งใจความสนใจ และเล็งเห็นคุณค่าอย่างแท้จริงของภูมิปัญญา โดยสามารถแบ่งได้ดังนี้

3.1.1 วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนดอนไก่อี

3.1.2 สภาพสังคม วัฒนธรรม ของชาวดอนไก่อี

3.1.3 คิดความเชื่อของชาวดอนไก่อี

3.1.4 กระบวนการทำงานของช่างแต่ละแผนก

4. การบันทึกรายละเอียด มีการบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการผลิต กระบวนการถ่ายทอดความรู้เพื่อจะได้สามารถตอบคำถามให้ได้ตรงตามประเด็นและเป็นข้อมูลที่แท้จริง จากการสัมภาษณ์ด้วยวาจา การสัมภาษณ์ด้วยคำถาม และการบันทึกด้วยการจด การบันทึกเป็นหลักฐานด้วยภาพถ่าย และบันทึกด้วยการใช้เครื่องอัดเสียง สิ่งเหล่านี้เป็นการบันทึกรายละเอียดของผู้วิจัยในการศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

6. การจัดทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

1. เมื่อผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงได้นำข้อมูลมาจัดแยกประเภทให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อทำการสังเคราะห์และนำมาบรรยายเรียบเรียง อธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นจริงอย่างละเอียด
2. ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกต สัมภาษณ์ ที่ได้จำแนกไว้เป็นหมวดหมู่นั้น มาวิเคราะห์ และทำการสังเคราะห์ โดยสรุปเป็นประเด็นต่างๆ เพื่อนำไปสู่การอธิบายเชิงพรรณนาที่สามารถตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

7. ข้อสรุปเชิงทฤษฎี

สรุป การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเรื่องกระบวนการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ ดอนไก่อดี สมุทรสาคร มีการนำเสนอผลงานการศึกษาแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive research) การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative data) แบบศิลปะพื้นบ้าน (Thai folk art) จากการเก็บรวบรวมเอกสาร บทความ สัมภาษณ์ สังเกต การบันทึกภาพและเสียงและนำมาวิเคราะห์ ตามแนวทางวิเคราะห์อย่างเป็นขั้นตอนประกอบกับหลักฐานและรูปภาพประกอบต่างๆ ที่มีความสอดคล้องกันในงานวิจัยจึงเป็นสิ่งที่สามารถตอบโจทย์ของผู้ศึกษาวิจัยได้ ผู้วิจัยได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดี องค์ความรู้และเทคนิคต่างๆ เช่น ความเป็นอยู่ การถ่ายทอดความรู้ การทำเครื่องเบญจรงค์ รวมถึงกระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ภายในชุมชนดอนไก่อดี สมุทรสาคร

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยผู้วิจัยตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ ของหมู่บ้านดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้ม่วน จังหวัดสมุทรสาคร
2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ ของหมู่บ้านดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้ม่วน จังหวัดสมุทรสาคร

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ข้อมูลมาโดยการเลือกแบบเจาะจงซึ่งมีประชากรที่ใช้ในการวิจัยภายในหมู่บ้านดอนไถ่ดี จำแนกเป็น 5 หลังคาเรือน คือ 1.คุณอุไร แต่งเยี่ยม 2.คุณรัชนี ทองเพ็ญ 3.คุณประภาศรี พงษ์เมธา 4. คุณนวลจันทร์ มารุ่งเรือง 5. คุณ สักวาฬ ภูมิเสน ซึ่งล้วนเป็นผู้ร่วมก่อตั้งหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดีกล่าวคือเป็นปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นปราชญ์ทางด้านเครื่องเบญจรงค์โดยเฉพาะ รวมไปถึงการผลิตเครื่องเบญจรงค์ภายในหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี จังหวัดสมุทรสาคร โดยมุ่งประเด็นในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) เน้นประเด็นการสังเกตเกี่ยวกับข้อคำถามของงานวิจัย ที่ตอบตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ผู้วิจัยตั้งเป้าหมายไว้ เริ่มจากที่ตั้งของหมู่บ้าน ประวัติความเป็นมา กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ กระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญา วัสดุ อุปกรณ์ สี และลักษณะของเครื่องเบญจรงค์ ภายในหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้ม่วน จังหวัดสมุทรสาคร

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาพบว่าภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นประสบการณ์ที่ผ่านการสั่งสมมา แล้ว ถูกใช้และพัฒนาโดยชาวบ้านภายในท้องถิ่นเพื่อการดำรงชีวิตจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านภายในชุมชน การคงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นจึงมีการรับและถ่ายทอดต่อกันมาจากชนรุ่นหนึ่งสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการต่างๆที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่สำคัญนั้นสอดคล้องกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ เพราะการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์นั้นมีการถ่ายทอดกันภายในครัวเรือน เครือญาติ โดยใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้โดยวิธีการสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกันผู้สอนคือผู้ใหญ่ที่มีความชำนาญในด้านนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลาน เมื่อเรียนรู้จนชำนาญและจะเป็นผู้สอนคนรุ่นหลังต่อไป โดยแบ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้เป็นยุคๆ ดังนี้

ภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์ ล้วนมีปัจจัยต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันกับภูมิปัญญาทั้งสิ้น ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ตามลักษณะต่างๆดังนี้ ความเป็นมาของหมู่บ้านดอนไก่อีกับภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์ จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประธานกลุ่มหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี ได้กล่าวว่า ร้านอุไรเบญจรงค์ เจ้าของร้านคือ คุณอุไร แต่งเอี่ยม และสามี คือ คุณทองคำ เอี่ยมสิงห์ ทั้งสองได้ให้การต้อนรับด้วยไมตรีอย่างดี ภายในร้านจำหน่ายเครื่องเบญจรงค์ซึ่งคุณอุไรได้มีการจัดวางอย่างเป็นหมวดหมู่ตั้งแต่ชิ้นเล็กไปจนถึงชิ้นใหญ่ แยกตามประโยชน์ใช้สอยอย่างชัดเจน สวยงาม มีการออกแบบตกแต่งร้าน สไตส์ไทย ๆ ไม่น่าแปลกใจที่เบญจรงค์ที่นี่จะขายดี เพราะเอกลักษณ์ของที่นี่คือ การทำเองและขายเอง คือ การทำตลาดเองทั้งหมด คือ ลูกค้าต้องการสินค้า ต้องมาซื้อถึงแหล่งร้านเองซึ่งเป็นแหล่งผลิตไปในตัว คุณอุไรขายทั้งปลีกและส่ง มีลูกค้ามากมาย แวะเวียนมาชมและซื้ออย่างไม่ขาดสาย บรรยากาศแบบบ้านไทย ๆ ณ บ้านเลขที่ 32 หมู่ 1 ตำบลดอนไก่อี อำเภอกะพุมแบน จังหวัดสมุทรสาคร ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ คุณอุไร แต่งเอี่ยม เจ้าของร้าน ในฐานะประธานกลุ่มหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อีบ้าน ดอนไก่อี ผู้บุกเบิกริเริ่มการก่อตั้งและผลิตเครื่องเบญจรงค์เป็นรายแรก และเป็นเจ้าของร้านอุไรเบญจรงค์ และมีส่วนสำคัญในการผลักดันการผลิตเครื่องเบญจรงค์ออกสู่ตลาดอย่างกว้างขวาง ทั้งในและต่างประเทศ ประการสำคัญคือ คุณอุไร ได้จุดประกายเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญาของชุมชนที่มีค่ามาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่เพิ่มคุณค่าให้ชุมชนมีรายได้ และอาชีพที่มั่นคงพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งเป็นแกนนำในการร่วมกันอนุรักษ์คุณค่าของงานเบญจรงค์ไทยให้ยั่งยืนด้วยแนวคิดนี้ คุณอุไรจึงเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี การผลิตงานเบญจรงค์ไทยที่มีคุณภาพออกสู่สายตาชาวโลกอย่างกว้างขวาง จากความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของประวัติศาสตร์เป็นมาที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี ผู้วิจัยสามารถแบ่งช่วงเวลาได้เป็น 3 ยุคสมัยคือ 1. ยุคแรกเริ่ม 2. ยุคฟื้นฟู 3. ยุครุ่งเรือง ดังนี้

ยุคแรกเริ่ม (พ.ศ.2514-2525)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อีนั้น เริ่มมาจากการเรียนรู้จากโรงงานเสถียรภาพซึ่งเป็นโรงงานตราไก่ ที่โรงงานจะแบ่งเป็นแผนกช่างหล่อ ช่างปั้น เซียนลาย ลง สี แผนกเผาเคลือบ ประชากรส่วนใหญ่ในดอนไก่อีนั้นฝึกฝนและทำงานในโรงงานนี้แทบทุกคน รูปแบบการเรียนรู้ในยุคนี้คือการเรียนรู้เชิงประจักษ์ ภูมิปัญญานี้เกิดจากการได้รับรู้ได้เห็น ได้เข้าใจ ได้สั่งสมการปฏิบัติ ได้ประสบการณ์จากการทำมาหากิน ประสบการณ์เหล่านี้ทำให้เกิดเป็นภูมิปัญญาในตัวของพนักงานทุกคน โดยใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีวิต และเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2525 โรงงานได้มาปิดตัวลง คนงานที่เคยทำงานก็ตกงาน เหลือเพียงความรู้ ความชำนาญในการทำเครื่องปั้นดินเผาที่ติดตัวมาเท่านั้น นั่นคือการเรียนรู้สมัยแรกของภูมิปัญญาของดอน

ไก่อดี นั่นก็คือการเรียนรู้จากการทำงานจริง ผิดจริง ถูกจริง ใช้เวลาในการศึกษาเป็นเวลากว่า 20 ปี เป็นการเรียนรู้ตลอดเวลาทำให้ได้รับความชำนาญอย่างแท้จริง

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเบญจรงค์ที่หมู่บ้านดอนไก่อดีเริ่มขึ้นเมื่อประมาณ 45 ปีที่แล้ว เรียกได้ว่ารุ่นแม่ แล้วมารุ่นเรา คือมันเริ่มจากการทำงานในโรงงานเสถียรภาพ หรือโรงงานชามตราไก่อ มาปิดตัวลง และพนักงานของโรงงานที่มีภูมิปัญญาติดตัวมาเริ่มต้นสร้างงานกันเอง การสืบถอดจึงเป็นรูปแบบส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น

การถ่ายทอดในยุคสมัยแรกนั้นนับว่าเป็นการได้เรียนรู้จากการทำงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตเท่านั้น ผู้ถ่ายทอดคือผู้เชี่ยวชาญจากประเทศจีนและผู้ที่ทำงานในโรงงานมาก่อน ผู้เรียนคือผู้ที่สนใจในการประกอบอาชีพการทำเครื่องปั้นดินเผาภายในโรงงานนั้นๆ วิธีการถ่ายทอดจะแบ่งออกเป็นแผนกคือ

1. ช่างปั้น ช่างหล่อ ทำหน้าที่ขึ้นรูปเครื่องชาวเพื่อนำมาเขียนลาย
2. ช่างวนทอง ทำหน้าที่แบ่งพื้นที่ในงานว่าชิ้นงานในจะเขียนลายในพื้นที่ใดบนภาชนะ
3. ช่างเขียนลาย ทำหน้าที่เขียนลวดลายลงบนภาชนะตามลวดลายต่างๆที่ได้รับมอบหมาย
4. ช่างลงสี มีหน้าที่รับงานต่อจากแผนกเขียนลายมาลงสี สีสำหรับเบญจรงค์นั้นมีด้วยกัน 5 สี เน้นใช้สีที่ตรงข้ามหรือตัดกันเพื่อความน่าสนใจในชิ้นงาน
5. ช่างวนทอง ทำหน้าที่วนทองตามขอบภาชนะ เช่น หูจับ ขอบภาชนะ เป็นต้น เพื่อเก็บงาน
6. ช่างเผาเคลือบ มีหน้าที่นำชิ้นงานที่ผ่านการวาดลวดลายเรียบร้อยแล้วมาเผาเพื่อให้สีและทองสุก

สมัยนั้นผู้ถ่ายทอดจะให้เริ่มจากกาเขียนลายครวมาก่อนด้วยเหตุผลที่ว่าลายครวนั้นใช้เพียงสีน้ำเงินสีเดียวทำให้ง่ายต่อการเรียนรู้ในการให้สี จังหวะและความเข้มข้นของสีที่พอเหมาะเมื่อชำนาญแล้วจึงให้เริ่มทำงานเบญจรงค์ ในส่วนของลวดลายจะเริ่มเขียนจาก ลายช่องไฟ ลายสับปะรด ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ และลายจักรีตามลำดับ ผลิตภัณฑ์ที่นิยมคือผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค เช่น จาน ชาม ชุดกาแฟ เป็นต้นด้วยเหตุผลนี้ในยุคแรกเริ่มจึงมีการถ่ายทอดเฉพาะกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเดียวกันเท่านั้น

ยุคฟื้นฟู (พ.ศ.2525-2535)

เมื่อโรงงานเสถียรภาพปิดตัวลงเหล่าผู้ชำนาญการผลิตก็พากันตกงานกันหมดการถ่ายทอดในยุคคือการฟื้นฟูคู่กับการเรียนรู้การทำเบญจรงค์เป็นการถ่ายทอดแบบส่งผ่านกันภายในครอบครัว และเครือญาติ คือเมื่อตกงานความคิดที่จะทำงานเครื่องปั้นดินเผายังคงอยู่ คุณอุไร แต่งเอี่ยม จึงเริ่มทำเบญจรงค์เองภายในบ้านมีเพียงไม่กี่ชีวิตที่มาช่วยกันในระยะแรก เรียนรู้ด้วยกันพัฒนาด้วยกัน

ลองผิด ลองถูก จนได้ส่วนผสมของกระบวนการที่ลงตัว สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน ในยุคฟื้นฟูนี้ เป็นยุคที่ยังไม่ได้ก่อตั้งหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี๊ กระบวนการถ่ายทอดจึงมีรูปแบบการถ่ายทอดในครัวเรือนและเครือญาติ และผู้ที่สนใจประกอบอาชีพการทำเครื่องเบญจรงค์เท่านั้น

ในระยะแรกแต่ละครอบครัวจะทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนแบบต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างขาย ตลาดไม่แน่นอน รายได้ไม่มั่นคง และนี่คือการจุดประกายทางความคิดของคุณอุไรที่ว่า การรวมกลุ่มกันในหมู่บ้าน จะเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้การประกอบอาชีพทำเบญจรงค์มีความยั่งยืน รายได้มั่นคง มีโอกาสต่อรองทางการตลาดที่แน่นอน คุณอุไรได้ริเริ่มรวบรวมบรรดาญาติพี่น้องที่มีฝีมืองานเขียนเบญจรงค์ ทั้งที่เคยออกจากโรงงานขามที่ตำบลอ้อมน้อยมาด้วยกัน รวมทั้งบรรดาลูกหลานที่อาศัยอยู่ในระแวกนั้นที่มีความสนใจให้เข้ามาช่วยกัน เรียน หัดเขียนลาย ลงสี โดยมีคุณอุไรเป็นผู้หัดเขียน และลงสีกันเอง ในช่วงนี้ก็มีเครือญาติของคุณอุไรมาช่วยงานคือ คุณรัชนี ทองเพ็ญ และคุณประภาศรี พงษ์เมธา ซึ่งถือว่าทั้ง 3 ครอบครัวนี้เป็นผู้บุกเบิกงานเบญจรงค์ เป็นต้นมา หลังจากนั้น ครอบครัวทั้ง 3 เปิดร้านเบญจรงค์เป็นของตัวเองร่วมกันผลิตงานเครื่องเบญจรงค์ด้วยกันเสมอมาด้วย ลวดลาย รูปทรง สีสันทัน ที่เป็นเอกลักษณ์ของดอนไก่อี๊ มีความโดดเด่นของงานแต่ละด้าน มีความสวยงามใกล้เคียงกัน อีกทั้งราคาก็ใกล้เคียงกัน

การถ่ายทอดจะมีรูปแบบการสอนจากชิ้นงานจริงเรียนรู้ร่วมกันทั้งผู้สอนและผู้ศึกษา เนื่องจากในยุคแรกนั้นการศึกษาเรียนรู้จะแบ่งออกเป็นแต่ละแผนก ผู้ชำนาญจะชำนาญกันคนละด้าน คือ ผู้ที่เขียนลายลงสีนั้นจะชำนาญด้านเขียนลายลงสี ผู้ที่เผาเคลือบก็จะชำนาญทางด้านเผาเคลือบ เป็นต้น ดังนั้น กลุ่มการเรียนรู้จึงเกิดขึ้น เป็นการถ่ายทอดและเรียนรู้ตลอดเวลา และทำซ้ำจนเกิดความชำนาญ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ดอนไก่อี๊คือแบ่งเป็นแผนกและสอนตัวต่อตัว และต้องเรียนจากชิ้นงานจริงเท่านั้น จึงจะเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ สมัยหมาก่อนจะให้เริ่มเขียนจากลายครามก่อนแล้วจึงตามมาด้านลายช่องไฟ ลายสับปะรด ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายจักรีตามลำดับ แต่พอมารุ่นเรา เราสอนให้เขียนเบญจรงค์เลยไม่จำเป็นต้องทำลายครามก่อน เพราะว่าถ้าผู้ที่มาเรียนรู้สามารถเขียนลายได้เพียงลายเดียวก็จะสามารถเขียนได้ทุกลาย คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อี๊เป็นแบบการเรียนรู้จากงานจริง ผิดทำให้ ทำซ้ำจนมีความชำนาญ ทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากที่สุด (อุไร แดงเยี่ยม. 2558)

การถ่ายทอดกระบวนการทำเบญจรงค์คือการลงมือทำงานจริง คือ การสอนตัวต่อตัวทำงานเบญจรงค์ของจริงทุกขั้นตอนและทำซ้ำจนเกิดความชำนาญ ส่วนปัจจุบันจะมีเด็กมาทำงานพาร์ทไทม์อยู่บ้าง แต่ก็มีจำนวนไม่มากนัก ทางเราก็จะให้ไปเป็นลูกจ้างชั่วคราวของทางร้าน ทดลองทำจากงานจริงงานไหนผ่านเราก็วางขายหน้าร้าน ส่วนสิ่งที่ผู้มาเรียนรู้ได้รับคือกระบวนการทำงานทั้งหมดของการผลิตเครื่องเบญจรงค์ (คุณรัชนี ทองเพ็ญ. 2558)

การถ่ายทอดในยุคสมัยฟื้นฟูนั้นเกิดจากการรวมกลุ่มกันของบุคคลที่มีความรู้ความชำนาญในการทำเครื่องเบญจรงค์ที่ประสบปัญหาการว่างงานจากโรงงานเดียวกัน ถ่ายทอดความรู้กันภายในครอบครัว เครือญาติ และคนในชุมชนที่สนใจทำเครื่องเบญจรงค์ เนื่องด้วยปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ กลุ่มคนในชุมชนจึงไม่สามารถผลิตเครื่องของตัวเองได้เนื่องจากเตาเผาที่มีราคาแพง จึงจำเป็นต้องสั่งซื้อเครื่องขาวจากโรงงานที่รับผลิต แผนกในยุคสมัยนี้จึงมีเพียง 3 แผนก ดังนี้

1. ช่างวนทอง ทำหน้าที่แบ่งพื้นที่ในงานเบญจรงค์ โดยการวางภาชนะไว้บนแป้นแล้วใช้พู่กันจุ่มทอง วาดที่ภาชนะ

2. ช่างเขียนลาย ทำหน้าที่ร่างแบบและเขียนลวดลายลงบนภาชนะเครื่องขาวด้วยทอง เนื่องด้วยน้ำทองมีราคาแพงผู้ที่ยังไม่ชำนาญต้องใช้ปากกาหมึกซึมร่างแบบก่อนเท่านั้น ส่วนผู้ชำนาญสามารถใช้น้ำทองลงงานจริงได้เลย

3. ช่างลงสี ทำหน้าที่ลงสีเบญจรงค์ตามลวดลายที่ช่างเขียนลายเขียนมาแล้ว สีเบญจรงค์จะมีด้วยกัน 5 สี คือ สีเขียว ขาว ดำ แดง และเหลือง การลงสีใช้ใช้คู่สีที่ตัดกันเพื่อให้เกิดความน่าสนใจในงาน การลงสีไม่สามารถลงทับสีทองที่เป็นลายได้เนื่องจากงานจะออกมาไม่มีขอบเขต ไม่สวยงาม ในกรณีที่ลงสีพลาด ช่างลงสีจะนำไม้แหลมมาขูดสีออกแล้วลงใหม่ให้สวยงาม

4. ช่างวนทอง ทำหน้าที่วนทองตามขอบหรือหูภาชนะเพื่อเป็นการเก็บงานครั้งสุดท้าย วิธีการคือ วางภาชนะลงบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวนตามของภาชนะนั้นๆ

เนื่องจากในหมู่บ้านไม่มีเตาเผา หลังจากเสร็จขั้นตอนในช่างต้นจึงต้องนำเครื่องเบญจรงค์ที่ตรวจสอบความเรียบร้อยแล้วส่งโรงงานเพื่อเผาเคลือบต่อไป

จากการที่บุคคลในการทำงานเบญจรงค์ในยุคสมัยนี้น้อยทำให้ช่างทั้ง 3 แผนก จำเป็นที่จะต้องถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกัน เรียนรู้และพัฒนาาร่วมกัน จนท้ายที่สุดในยุคฟื้นฟูนั้นช่าง 1 คนสามารถเขียนลาย ลงสี และวนทองได้อย่างชำนาญ พร้อมทั้งจะถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังต่อไป

ยุครุ่งเรือง (พ.ศ. 2535-2558)

หลังจากยุคฟื้นฟูได้มีหน่วยงานและองค์กรต่างๆเข้ามาช่วยเหลือและส่งเสริมจนหมู่บ้านดอนไก่อีที่มีเพียง 3 หลังคาเรือน ได้ขยายกำลังการผลิตออกไปเป็น 5 หลังคาเรือน คือบ้านอุไร บ้านสังวาล บ้านแดง บ้านเย็นยง และบ้านหนูเล็ก มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนได้รับรางวัลหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์และหมู่บ้านดีเด่นในปี พ.ศ.2552 ต่อมาได้จัดตั้งหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อีขึ้นและมีแหล่งการเรียนรู้โดยการจัดทำโฮมสเตย์ภายในบ้านแต่ละหลังเพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ได้โดยง่าย ยุคต่อมาในการถ่ายทอดเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อีคือยุครุ่งเรือง

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไถ่ตั้นยังคงยึดหลักการเรียนรู้จากงานจริง เพราะการทำเบญจรงค์เป็นงานฝีมือที่ไม่สามารถจับมือใครทำได้ ผู้ที่สนใจจะเรียนรู้ต้องมีความต้องการที่จะเรียนรู้จริงเท่านั้น ต้องมีเวลามากพอในการเรียนรู้ ถึงจะประสบผลสำเร็จ จำแนกแหล่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้เป็น 5 บ้านดังนี้

1. **ร้านอุไรเบญจรงค์** เจ้าของร้านคือ คุณอุไร ประธานกลุ่มผลิตเบญจรงค์หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี เอกลักษณะการออกแบบทั้งรูปทรงและลวดลาย คือ งานออกแบบรูปทรงขนาดใหญ่ มีพื้นที่กว้าง จากนั้นสีอ่อนหวานอ่อนช้อยสวยงาม ลวดลายไทยโบราณ ได้แก่ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายจปร. ลายจักรี และลายไทย ประกอบภาพบอกเรื่องราวประเพณีไทย รามเกียรติ์ลายธรรมชาติ การลงสีประโยชน์ใช้สอย ส่วนใหญ่จะคำนึงถึงการวางบนชั้นโชว์ระดับบ้าน ได้แก่ โถชั้น หม้อน้ำ แจกัน โคมไฟ ชั้นน้ำพานรอง นอกจากนี้ ยังออกแบบรูปทรงสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันเครื่องโต๊ะอาหาร ชุดอาหาร

ขั้นตอนการถ่ายทอด คือ

1) ศึกษาลวดลายว่าลวดลายเบญจรงค์ที่จะเขียนนั้นมีลักษณะอย่างไร การศึกษาลวดลายมีความจำเป็นต่อการเรียนรู้การทำเครื่องเบญจรงค์ เพราะถ้าไม่รู้จักรูปแบบลวดลายนั้น ก็จะไม่สามารถเขียนลายนั้นๆได้

2) วนทองเพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลวดลาย คือ การนำภาชนะเครื่องชาววางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มสีน้ำทองลงบนภาชนะ

3. ทดลองเขียนลายจากเครื่องชาว เริ่มจากแบ่งพื้นที่ภายในงาน ผู้ชำนาญงานนั้นจะสอนแบบตัวต่อตัว ทำผิดสามารถแก้ไขได้โดยการใช้ไม้แหลมขูดสีออกแล้วลงใหม่ให้สวยงาม

4. ลงสี ผู้ให้สีจำเป็นต้องเรียนรู้ทฤษฎีสีเพื่อเป็นพื้นฐาน การลงสีที่ตัดกันทำให้งานออกมาดูน่าสนใจ และการลงสีนั้นต้องระวังอย่าให้สีที่ลงนั้นไปทับเส้นทองที่เขียนลายไว้ก่อนหน้านี้ อาจส่งผลให้ลวดลายไม่สมดุล ในกรณีที่ลงสีพลาดสามารถแก้ไขได้โดยใช้ไม้แหลมขูดออกแล้วลงสีใหม่

5. การวนทอง การนำภาชนะที่ลงสีเสร็จเรียบร้อยแล้วไปวางบนแป้นหมุน แล้วใช้พู่กันที่จุ่มน้ำทองลงบนภาชนะในส่วนต่างๆที่ต้องการให้เป็นพื้นทอง

6. ตรวจสอบความเรียบร้อย คือการตรวจสอบว่าชิ้นงานมีความเรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้ามีความผิดพลาดเกิดขึ้นก็สามารถแก้ไขได้ในขั้นตอนนี้

7. การเผาเคลือบ คือ การนำภาชนะที่ตรวจสอบลายละเอียดเรียบร้อยแล้วเข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 800 องศาเซลเซียส เพื่อให้สีและทองสุก

8. นำเครื่องเบญจรงค์เผาเคลือบเรียบร้อยแล้วออกมาดูความเรียบร้อยและตรวจสอบข้อผิดพลาดเพื่อแก้ไขในชิ้นงานต่อไป

2. **ร้านแต่งเบญจรงค์** เจ้าของร้านคือ คุณรัชนี้ ทองเพ็ญ จะออกแบบลวดลายประกอบลูกคั่น ส่วนมากได้แก่ ดอกพิกุล ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายจักรี ลายเทพนมและประยุกต์ลายใหม่ๆ รูปทรงภาชนะจะเน้นที่ประโยชน์ใช้สอย ได้แก่ เครื่องโต๊ะอาหาร เครื่องประดับบ้าน ได้แก่ กระเบื้องประดับฝาผนัง ของที่ระลึกประเภท ตลับ ผอบ โถมีฝาขนาดเล็ก นาฬิกาตั้งโต๊ะ เอกลักษณะการออกแบบลายบนเครื่องถ้วย คือ การประยุกต์ลายไทย เข้ากับศิลปะสมัยใหม่ มีการผสมผสานลวดลายเครื่องถมทองลงยา (ลายน้ำทอง) วิธีการลงสีเช่นเดียวกับเบญจรงค์ ประยุกต์การใช้สีมี 2 สี บางชิ้นงานเป็นการออกแบบศิลปะ ลายปูนปั้น ผสมผสานลายเบญจรงค์ มีรูปทรงและลวดลายพืชผักธรรมชาติผสมผสานลายเบญจรงค์อย่างมีศิลปะ

ขั้นตอนการถ่ายทอด คือ

- 1) ศึกษาลวดลายว่าลวดลายเบญจรงค์ที่จะเขียนนั้นมีลักษณะอย่างไร การศึกษาลวดลายมีความจำเป็นต่อการเรียนรู้การทำเครื่องเบญจรงค์ เพราะถ้าไม่รู้จักรูปแบบลวดลายนั้น ก็จะสามารถเขียนลายนั้นๆ ได้
- 2) วนทองเพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลวดลาย คือ การนำภาชนะเครื่องขาววางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มสีน้ำทองลงบนภาชนะ
- 3) ทดลองเขียนลายจากเครื่องขาว เริ่มจากแบ่งพื้นที่ภายในงาน ผู้ชำนาญงานนั้นจะสอนแบบตัวต่อตัว ทำผิดสามารถแก้ไขได้โดยการใช้ไม้แหลมขีดสีออกแล้วลงใหม่ให้สวยงาม
- 4) ลงสี ผู้ให้สีจำเป็นต้องเรียนรู้ทฤษฎีสีเพื่อเป็นพื้นฐาน การลงสีที่ตัดกันทำให้งานออกมาดูน่าสนใจ และการลงสีนั้นต้องระวังอย่าให้สีที่ลงนั้นไปทับเส้นทองที่เขียนลายไว้ก่อนหน้านี้ อาจส่งผลให้ลวดลายไม่สมดุล ในกรณีที่ลงสีพลาดสามารถแก้ไขได้โดยใช้ไม้แหลมขีดออกแล้วลงสีใหม่
- 5) การวนทอง การนำภาชนะที่ลงสีเสร็จเรียบร้อยแล้วไปวางบนแป้นหมุน แล้วใช้พู่กันที่จุ่มน้ำทองลงบนภาชนะในส่วนต่างๆ ที่ต้องการให้เป็นพื้นทอง
- 6) ตรวจสอบความเรียบร้อย คือการตรวจสอบว่าชิ้นงานมีความเรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้ามีความผิดพลาดเกิดขึ้นก็สามารถแก้ไขได้ในขั้นตอนนี้
- 7) การเผาเคลือบ คือ การนำภาชนะที่ตรวจสอบรายละเอียดเรียบร้อยแล้วเข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 800 องศาเซลเซียส เพื่อให้สีและทองสุก
- 8) นำเครื่องเบญจรงค์เผาเคลือบเรียบร้อยแล้วออกมาดูความเรียบร้อยและตรวจสอบข้อผิดพลาดเพื่อแก้ไขในชิ้นงานต่อไป

3. **ร้านหนูเล็กเบญจรงค์** เจ้าของร้านคือ คุณประภาศรี พงษ์เมธา เลขานุการกลุ่มผู้ทำหน้าที่ประสานงานให้กับกลุ่ม เอกลักษณะการออกแบบทั้งรูปทรงและลวดลายจะเป็นรูปทรงที่ใช้ใน

ชีวิตประจำวันเช่น ชุดเครื่องโต๊ะอาหาร ของที่ระลึก เครื่องประดับบ้าน ลวดลายไทยประกอบภาพบอกเรื่องราวในพุทธประวัติ เรื่องราวในวรรณคดีไทยการลงสีจะเน้นสีสดใสมากกว่า 5 สี แต่ยังคงสีหลักของงานเบญจรงค์ไว้ครบถ้วน การเผาเคลือบมีทั้งเคลือบเงาและเคลือบด้าน เคลือบนูนด้าน

ขั้นตอนการถ่ายทอด คือ

1) ศึกษาลวดลายว่าลวดลายเบญจรงค์ที่จะเขียนนั้นมีลักษณะอย่างไร การศึกษาลวดลายมีความจำเป็นต่อการเรียนรู้การทำเครื่องเบญจรงค์ เพราะถ้าไม่รู้จักรูปแบบลวดลายนั้น ก็จะสามารถเขียนลายนั้นๆได้

2) วาดทองเพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลวดลาย คือ การนำภาชนะเครื่องขาววางบนแผ่นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มสีน้ำทองลงบนภาชนะ

3) ทดลองเขียนลายจากเครื่องขาว เริ่มจากแบ่งพื้นที่ภายในงาน ผู้ชำนาญงานนั้นจะสอนแบบตัวต่อตัว ทำผิดสามารถแก้ไขได้โดยการใช้ไม้แหลมขีดสีออกแล้วลงใหม่ให้สวยงาม

4) ลงสี ผู้ให้สีจำเป็นต้องเรียนรู้ทฤษฎีสีเพื่อเป็นพื้นฐาน การลงสีที่ตัดกันทำให้งานออกมาดูน่าสนใจ และการลงสีนั้นต้องระวังอย่าให้สีที่ลงนั้นไปทับเส้นทองที่เขียนลายไว้ก่อนหน้านี้ อาจส่งผลให้ลวดลายไม่สมดุล ในกรณีที่ลงสีพลาดสามารถแก้ไขได้โดยใช้ไม้แหลมขีดออกแล้วลงสีใหม่

5) การวาดทอง การนำภาชนะที่ลงสีเสร็จเรียบร้อยแล้วไปวางบนแผ่นหมุน แล้วใช้พู่กันที่จุ่มน้ำทองลงบนภาชนะในส่วนต่างๆที่ต้องการให้เป็นพื้นทอง

6) ตรวจสอบความเรียบร้อย คือการตรวจสอบว่าชิ้นงานมีความเรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้ามีความผิดพลาดเกิดขึ้นก็สามารถแก้ไขได้ในขั้นตอนนี้

7) การเผาเคลือบ คือ การนำภาชนะที่ตรวจสอบรายละเอียดเรียบร้อยแล้วเข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 800 องศาเซลเซียส เพื่อให้สีและทองสุก

8) นำเครื่องเบญจรงค์เผาเคลือบเรียบร้อยแล้วออกมาดูความเรียบร้อยและตรวจสอบข้อผิดพลาดเพื่อแก้ไขในชิ้นงานต่อไป

4. **ร้านยีนยงเบญจรงค์** เจ้าของร้านคือ คุณนวลจันทร์ มารุ่งเรือง เอกลักษณะการออกแบบทั้งรูปทรงและลวดลาย คือ นอกจากการเขียนลายไทยหลักของงานเบญจรงค์ไทยแล้วยังเขียนภาพบอกเรื่องราว ประกอบลายไทย พุทธประวัติ และรามเกียรติ์เป็นส่วนมาก รูปทรงมีขนาดใหญ่มีพื้นที่กว้างมาก การเขียนลายจะเน้นเป็นของประดับบ้านประเภทโต๊ะหมู่เพื่อองลักษณะการประกอบธุรกิจครัวเรือนในการขายหน้าร้าน จะเป็นไปในลักษณะฝากขายกับร้านหนูเล็กเบญจรงค์ และร้านอุไรเบญจรงค์ เนื่องจากร้านยีนยงเบญจรงค์ไม่ได้อยู่ริมถนน ไม่มีที่จอดรถ การเดินทางเข้าไปซื้อในร้านไม่สะดวกสำหรับลูกค้า เจ้าของร้าน จึงผลิตงานแล้วนำมาฝากขายอย่างต่อเนื่อง รายได้คิดเป็นชิ้นงานที่ขายได้

ขั้นตอนการถ่ายทอด คือ

1) ศึกษาลวดลายว่าลวดลายเบญจรงค์ที่จะเขียนนั้นมีลักษณะอย่างไร การศึกษาลวดลายมีความจำเป็นต่อการเรียนรู้การทำเครื่องเบญจรงค์ เพราะถ้าไม่รู้จักรูปแบบลวดลายนั้น ก็จะสามารถเขียนลายนั้นๆได้

2) วนทองเพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลวดลาย คือ การนำภาชนะเครื่องขาววางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มสีนำทองลงบนภาชนะ

3) ทดลองเขียนลายจากเครื่องขาว เริ่มจากแบ่งพื้นที่ภายในงาน ผู้ชำนาญงานนั้นจะสอนแบบตัวต่อตัว ทำผิดสามารถแก้ไขได้โดยการใช้ไม้แหลมขูดสีออกแล้วลงใหม่ให้สวยงาม

4) ลงสี ผู้ให้สีจำเป็นต้องเรียนรู้ทฤษฎีสีเพื่อเป็นพื้นฐาน การลงสีที่ตัดกันทำให้งานออกมาดูน่าสนใจ และการลงสีนั้นต้องระวังอย่าให้สีที่ลงนั้นไปทับเส้นทองที่เขียนลายไว้ก่อนหน้านี้ อาจส่งผลให้ลวดลายไม่สมดุล ในกรณีที่ลงสีพลาดสามารถแก้ไขได้โดยใช้ไม้แหลมขูดออกแล้วลงสีใหม่

5) การวนทอง การนำภาชนะที่ลงสีเสร็จเรียบร้อยแล้วไปวางบนแป้นหมุน แล้วใช้พู่กันที่จุ่มน้ำทองลงบนภาชนะในส่วนต่างๆที่ต้องการให้เป็นพื้นทอง

6) ตรวจสอบความเรียบร้อย คือการตรวจสอบว่าชิ้นงานมีความเรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้ามีความผิดพลาดเกิดขึ้นก็สามารถแก้ไขได้ในขั้นตอนนี้

7) การเผาเคลือบ คือ การนำภาชนะที่ตรวจสอบรายละเอียดเรียบร้อยแล้วเข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 800 องศาเซลเซียส เพื่อให้สีและทองสุก

8) นำเครื่องเบญจรงค์เผาเคลือบเรียบร้อยแล้วออกมาดูความเรียบร้อยและตรวจสอบข้อผิดพลาดเพื่อแก้ไขในชิ้นงานต่อไป

5. **ร้านสังวาลเบญจรงค์** เจ้าของร้านคือ คุณสังวาล ภูมิเสน เอกลักษณะการออกแบบทั้งรูปทรงและลวดลายของร้านสังวาลเบญจรงค์ ส่วนใหญ่จะเป็นการขึ้นรูปทรงแล้วเผาเคลือบ ผลิตเครื่องขาว (White ware) เป็นวัตถุดิบ สำหรับการเขียนลาย รวมทั้งการผลิตเครื่องลายครามเป็นของประดับบ้านซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของร้าน

ขั้นตอนการถ่ายทอด คือ

1) ศึกษาลักษณะของดิน ในอดีตจำเป็นต้องจัดเตรียมดินเอง แต่ในปัจจุบันทางหมู่บ้านสามารถสั่งดินสำเร็จรูปจากโรงงานมาขึ้นรูปได้เลย โดยได้ตามมาตรฐานที่หมู่บ้านต้องการ

2) ขึ้นรูปด้วยมือตามรูปทรงที่ต้องการ คือการนำดินวางบนแป้นหมุนแล้วใช้มือกดเนื้อดินให้ได้สัดส่วนตามที่ต้องการ รูปทรงเริ่มแรกคือทรงกระบอก และรูปทองแจกับตามลำดับ

3) การเผาเพื่อให้ดินไม่เปลี่ยนรูปอย่างถาวรการปรับอุณหภูมิให้เหมาะสม คือการนำดินที่ขึ้นรูปเรียบร้อยแล้วตากให้แห้งสนิทแล้วนำไปเข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 1280 องศาเซลเซียสเพื่อให้ดินไม่เปลี่ยนรูปอย่างถาวร

4) การทาน้ำยาเคลือบและเผาเคลือบ คือ การนำน้ำยาเคลือบทาบนภาชนะที่ได้จัดเตรียมไว้โดยการทานั้นต้องไม่ทาน้ำยาเยอะหรือน้อยจนเกินไป แล้วนำไปเผาเคลือบที่อุณหภูมิ 1280 องศาเซลเซียส จนได้เป็นเครื่องชา

สรุปการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อดี

ภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ จากการที่ผู้ศึกษาวิจัยได้ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้ว ได้ลงสำรวจเก็บข้อมูลในพื้นที่ทำการวิจัย ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจ้าของบ้านทั้ง 5 หลังคาเรือน ซึ่งเป็นกลุ่มหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์หมู่บ้านดอนไก่อดี พบว่า ภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์นั้น คือ การกระบวนการผลิตซึ่งถือเป็นกลวิธีอันเป็นแบบฉบับเฉพาะ ของเครื่องเบญจรงค์ ณ หมู่บ้านดอนไก่อดี เป็นเอกลักษณ์แห่งเดียวในโลกเท่านั้น การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่อง เบญจรงค์นั้น เริ่มจากการเรียนรู้จากโรงงานเสถียรภาพจนได้รับความชำนาญในการทำศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา เป็นการเรียนรู้จากการทำงานเพื่อการดำรงชีวิต จนการเรียนรู้ต้องมาหยุดลงเมื่อโรงงานได้มาปิดตัวลงด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้ที่มิประสพการณ์เกี่ยวกับงานเบญจรงค์เรียนรู้เพิ่มเติมและสรรค์สร้างงานเบญจรงค์กันภายในครัวเรือน ผู้เป็นแม่สอนให้ผู้เป็นลูก ผู้เป็นพี่สอนให้ผู้เป็นน้อง และใช้การทำเครื่องเบญจรงค์นี้ประกอบเป็นอาชีพเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต และเมื่อมีการถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องจึงเกิดการเรียนรู้และพัฒนาารูปแบบและลวดลายออกไปอย่างกว้างขวาง และก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาภายในชุมชน

ปัจจุบันการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อดีนั้น มีการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องซึ่งแหล่งการเรียนรู้ก็จะอยู่ภายในชุมชนดอนไก่อดี ซึ่งเป็นทั้งแหล่งผลิต แหล่งกำเนิดภูมิปัญญา และแหล่งถ่ายทอดภูมิปัญญา ด้วยเหตุผลที่ต้นกำเนิดการเรียนรู้นั้นมาจากที่เดียวกัน และมีการพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกันของกลุ่มเครือข่ายส่งผลให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนดอนไก่อดีนั้นมีการถ่ายทอดไปในทิศทางเดียวกัน มีกระบวนการผลิตที่เรียกได้ว่าจากแหล่งความรู้เดียวกัน ด้วยกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติและกลุ่มเครือข่ายหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์หมู่บ้านดอนไก่อดีที่เข้าแข่งทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นเป็นไปอย่างเป็นระบบและเป็นการสะดวกสำหรับบุคคลที่สนใจศึกษาเรียนรู้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นต้นกำเนิดของศิลปหัตถกรรมอันล้ำค่าอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ของบรรพบุรุษ ของช่างทั้งหลายอันส่งผลให้เกิดการคิดค้นจนได้สัดส่วนการผลิตที่พอเหมาะพอดี วัตถุดิบที่นำมาทำเครื่องเบญจรงค์นั้นล้วนแล้วแต่เกิดจากการกลั่นกรอง ลองผิด ลองถูก ทดลองผสมวัสดุที่มาทำเครื่องเบญจรงค์ด้วยตนเอง จนได้ส่วนผสมที่

เหมาะสม นำเข้าทองจากต่างประเทศ ทำให้ตัวภูมิปัญญานั้น มีเอกลักษณ์มีความคงทน มีความงดงาม ซึ่งภูมิปัญญาจากการสังสมประสบการณ์เหล่านี้ก่อให้เกิดการผลิตเครื่องเบญจรงค์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

กระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่ดี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

กระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ จากข้อมูลที่ได้ศึกษาได้ค้นคว้าและลงพื้นที่สัมภาษณ์ในหมู่บ้านเบญจรงค์ นั้นพบว่าขั้นตอนการผลิตเครื่องเบญจรงค์มีการจัดวางกระบวนการทำงานไว้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยมีการแบ่งแผนงานไว้อย่างชัดเจน จึงทำให้ผู้ศึกษาหรือผู้ที่สนใจสามารถเข้ามาทำการศึกษาหรือเยี่ยมชมได้อย่างสะดวกและสามารถเรียนรู้ทำความเข้าใจได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน และด้วยความสง่างามของภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์ที่ผู้วิจัยได้ศึกษา กล่าวโดยสรุปได้ว่า การผลิตเครื่องเบญจรงค์มีวัตถุดิบและกระบวนการผลิตดังนี้

วัตถุดิบในการผลิตเบญจรงค์

1. วัตถุดิบ (งานดิน)

วัตถุดิบที่ใช้ภายในประเทศ เช่นดินดำ จากจังหวัดสุราษฎร์ธานี ดินขาวจากจังหวัดระนอง ลำปาง ทวายแก้วจากจังหวัดระยอง และหินฟันม้า จากจังหวัดนครศรีธรรมราช วัตถุดิบมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการผลิต จำเป็นต้องมีความเข้าใจอย่างทอ่งแท้ในเรื่องของวัตถุดิบที่จะนำมาใช้ในงานเพื่อตอบสนองให้งานที่ผลิตขึ้นนั้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้งานและความต้องการของลูกค้า รวมทั้งมีประสิทธิภาพสูงก่อให้เกิดพัฒนาการวิธีการผลิต การออกแบบ และการสร้างผลิตภัณฑ์ขึ้นได้ วัตถุดิบที่มีความเหนียวประเภทนี้ได้แก่ ดินชนิดต่างๆซึ่งมีคุณสมบัติแตกต่างกันออกไปแต่ที่เหมาะสมกับการนำมาผลิตเครื่องปั้นนั้น ได้แก่

1.1 ดินเกาลิน (Kaolin หรือ China Clay) หรือเรียกว่าดินขาว เกิดจากการแปรสภาพจากหินแกรนิตเป็นหินฟันม้า มีความบริสุทธิ์สูง เนื้อดินหยาบ สีขาวหม่น มีความเหนียวน้อย หดตัวน้อย ทนความร้อนได้สูง ระหว่าง 1,180-1,300 องศาเซลเซียส

1.2 ดินเหนียว (Ball Clay) หรือเรียกว่าดินดำ เป็นดินที่เกิดจากการชะล้างดินเกาลินโดยธรรมชาติมีแร่เหล็กปนอยู่ค่อนข้างสูง กับมีสารอินทรีย์ปนอยู่บ้าง เนื้อดินละเอียด สีคล้ำ มีความเหนียวจุดหลอมละลายระหว่าง 1,180-1,300 องศาเซลเซียส เมื่อเผาสุกแล้วผลิตภัณฑ์จะมีสีขาวหม่นหรือสีเนื้อ เหมาะแก่การทำเครื่องปั้นประเภทเนื้อดิน และเนื้อแกร่ง หรือใช้ผสมกับดินเกาลินให้เนื้อดินแข็งและเหนียวขึ้น เพื่อใช้ทำประเภทเครื่องกระเบื้อง

1.3 ดินขาวเหนียว (Plastic Clay) เกิดจากการผุกร่อนของหิน เนื้อดินละเอียด สีเนื้อ หรือ สีเทา มีความเหนียว มักใช้ผสมกับดินชนิดอื่นเพื่อให้ขึ้นรูปทรงได้ง่าย

1.4 ดินแดง (Red Clay หรือ Surface Clay) เป็นดินที่มีความเหนียวมาก มีเหล็กและแอลคาไล (Alkali) ผสมอยู่ในเนื้อดินค่อนข้างสูง เนื้อดินสีเทาเข้ม สีน้ำตาลเข้มและอ่อน มักนำไปทำกระเบื้องมุงหลังคา โอ่ง ไห ครก หม้อดิน กระถางต้นไม้ เมื่อนำไปทำผลิตภัณฑ์อาจต้องผสมทรายเพื่อป้องกันการแตกตัว

1.5 ดินสีเทา หรือ สโตนแวร์ (Stoneware Clay) เป็นดินที่มีความเหนียว เนื้อดินเป็นสีเทาอ่อน สีเทาเข้ม หรือสีน้ำตาลเข้ม เมื่อนำไปทำผลิตภัณฑ์ สามารถขึ้นรูปได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขึ้นรูป โดยใช้แป้นหมุน ทนความร้อนสูง ระหว่าง 1,200-1,500 องศาเซลเซียส ดินชนิดนี้ส่วนใหญ่ใช้ทำผลิตภัณฑ์ประเภทเคลือบไฟความร้อนสูง

1.6 ดินทนไฟ (Fine Clay) เป็นดินเนื้อค่อนข้างหยาบ มีซิลิกา (Silica) และอะลูมินา (Alumina) ผสมอยู่มาก ดินมีสีน้ำตาลอ่อน สีเทา หรือสีคล้ำ มีความเหนียวมาก ทนความร้อนสูงถึง 1,500 องศาเซลเซียส โดยไม่เปลี่ยนสภาพ ส่วนใหญ่จึงนำไปใช้ทำวัสดุทนไฟ

ปัจจุบันการผสมดินนั้นทางหมู่บ้านให้เป็นหน้าที่ของโรงงานที่จัดทำวัตถุดิบ คือทางทางหมู่บ้านจะส่งดินสำเร็จรูปมาเพื่อความสะดวกแต่ดินที่ส่งนั้นจะต้องได้คุณภาพตามประสงค์เท่าไม่เหนียวหรือหลวมจนเกินไป ส่วนผสมของดินต้องเหมาะสมจะรู้ได้คือตอนนำมาขึ้นรูป ส่วนผสมดินจะเป็นความลับของโรงงานเท่านั้น (สังวาล ภูมิเสน. 2558)

2. กระบวนการผลิตเครื่องชาว (เครื่องชาว)

2.1 ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบ

วัตถุดิบได้แก่ดินปั้น เป็นสิ่งสำคัญในการทำเบญจรงค์ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพดี จึงต้องเตรียมวัตถุดิบให้มีคุณสมบัติตามความประสงค์ คือ ปรับเนื้อดินให้ความเหนียวพอเหมาะแก่การขึ้นรูป ปรับให้เนื้อดินสุกตัวในอุณหภูมิต่ำ หรือปรับเนื้อดินให้เหมาะกับการทำงานเคลือบ การเตรียมวัตถุดิบมีขั้นตอนดังนี้

1) การบดดินหรือหิน ไม่ว่าจะเป็นดินหรือหิน ต้องนำมาบดเป็นผงโดยใช้เครื่องบดมือชนิดต่างๆซึ่งสามารถทำได้รวดเร็วและได้ปริมาณมาก สำหรับวัตถุดิบที่ไม่แข็งมากนัก

2) การล้างดิน โดยทั่วไปแล้วเนื้อดินธรรมชาติจะมีสิ่งเจือปนอยู่มาก ทำให้ไม่เหมาะกับการนำมาทำผลิตภัณฑ์ จึงต้องล้างให้สิ่งเจือปนออกไปก่อน

3) การผสมวัตถุดิบ คือ การนำวัตถุดิบมาผสมกันในเนื้อดินให้เหมาะแก่การทำผลิตภัณฑ์ ซึ่งขึ้นอยู่กับสูตรที่คิดค้นขึ้นเองเสมอ

4) การแยกเหล็กจากเนื้อดิน เนื้อดินจะมีแร่เหล็กผสมอยู่ จึงต้องแยกออกโดยการใช้อุปกรณ์มือแยกเหล็ก เครื่องมือดังกล่าวใช้การเปลี่ยนกระแสไฟฟ้าเป็นแม่เหล็ก ดังนั้นเมื่อนำเอาเนื้อดินใส่ลงไปในเครื่องมือแยกเหล็ก แม่เหล็กจะดูดเหล็กในน้ำดินออกจนหมด การนำน้ำดินมาแยกเหล็กควรปฏิบัติตามวิธี การบัด การล้างและผสมมาก่อน

5) การหมักดิน ดินที่ผ่านขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบมาแล้ว แม้จะมีคุณสมบัติตามต้องการแต่ดินยังมีความเหนียวน้อย ไม่อาจนำมาขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ได้ ต้องนำดินไปหมักในอ่างปูนหรือโอ่งดิน โดยใส่น้ำลงในภาชนะที่ใช้หมัก ให้ดินมีความชุ่มอยู่เสมอ จะทำให้ดินมีความเหนียวยิ่งขึ้น ยิ่งแช่หมักเป็นเวลานานความเหนียวจะยิ่งเพิ่มขึ้น

6) การอัดดิน เป็นวิธีการทำน้ำดินให้เป็นเนื้อดินปั้น โดยใช้เครื่องอัดดิน น้ำดินจะถูกดูดผ่านแผ่นอัดเพื่อไล่น้ำออกจนเนื้อดินจับตัวเป็นแผ่น จนสามารถนำไปนวดเพื่อใช้งานต่อไป การอัดดินโดยไม่ใช้เครื่องมืออาจทำได้โดยเทน้ำดินลงบนแผ่นปูนพลาสติกหรือให้แผ่นปูนดูดซับน้ำจนดินหนืดจับตัวเป็นเนื้อดินปั้น พร้อมนำมานวดต่อไป

7) การนวดดิน ทำให้เนื้อดินผสมเป็นเนื้อเดียวกันและไล่ฟองอากาศที่อยู่ในดินออกไปด้วย อาจทำได้โดยใช้เครื่องรีดดินช่วยให้เร็วขึ้น ดินที่ผ่านการรีดแล้ว เมื่อนำมานวดด้วยมือก็จะพร้อมที่จะนำไปขึ้นรูปได้ กรณีที่ไม่ใช้เครื่องมืออาจใช้มือนวด ใช้เท้าเหยียบหรือใช้ไม้ทุบ กระนวดดินควรทำบนพื้นไม้ เพื่อป้องกันไม่ให้มีสิ่งเจือปนเข้าไปในเนื้อดิน เมื่อผ่านการนวดแล้วดินจะมีความเหนียว และความชื้นพอเหมาะในการนำไปขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ต่อไป

2.2 ขั้นตอนการขึ้นรูป

การขึ้นรูป มี 2 วิธี ได้แก่ การหล่อ และการปั้น

2.3 ขั้นตอนการตกแต่งและเผาของขาว

การตกแต่งทำให้ผลิตภัณฑ์สวยงามแล้วสอดคล้องกับรูปทรงและหน้าที่การใช้งาน โดยคำนึงถึงขนาด สัดส่วนและพื้นที่ในการตกแต่ง ทั้งนี้ เพื่อเพิ่มความสวยงาม และแรงจูงใจให้มีการใช้งานผลิตภัณฑ์นั้น การตกแต่งลวดลายมีวิธีการดังนี้

2.3.1 การขีด (Incised) ทำโดยใช้เครื่องมือที่มีความคมขีดลงบนผลิตภัณฑ์ในขณะที่เนื้อดินยังหมาด การขีดอาจเป็นเส้นหรือเส้นตื้นก็ได้ โดยให้เกิดรูปตามต้องการ ลวดลายชนิดนี้เมื่อนำไปเผาเคลือบที่อุณหภูมิ 700 องศาเซลเซียสทำให้สวยงามและคงทนถาวร

2.3.2 การเคลือบ (Glaze) เป็นการตกแต่งที่นำผลิตภัณฑ์ไปชุบน้ำเคลือบ หรือเทรา น้ำเคลือบซึ่งมีเทคนิคแตกต่างกันทั้งการทำน้ำเคลือบและวิธีเคลือบ ทำให้ผลิตภัณฑ์สวยงามมีคุณค่า นำไปเผาอีกครั้งที่อุณหภูมิ 1,280 องศาเซลเซียส ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นของขาวใช้สำหรับการเขียนลายเบญจรงค์ต่อไป

3. วัดฤทธิและส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์ (เครื่องเบญจรงค์)

3.1 เครื่องขาวหรือของขาว เป็นการปั้นหรือขึ้นรูปด้วยดินและผ่านการเผาเตาเผาเพื่อให้คงทนมีหลากหลายประเภท เช่น แจกัน ชาม ถ้วย ช้อน ททัพติกอาหาร โถ แก้วน้ำ ชุดกาแฟ ชุดน้ำชา โไฟตลับ ถ้วยรางวัล เป็นต้น ลักษณะมี 2 แบบ คือผิวมันและผิวด้าน

ภาพประกอบ 1 เครื่องขาว

3.2 สีฝุ่นและโครกบดสี มีหลากหลายสีเดิมมีการนำเข้าจากประเทศญี่ปุ่น โดยสั่งจากบริษัทตัวแทนจำหน่ายที่อยู่ในกรุงเทพ ก่อนใช้ต้องบดละเอียด เนื่องจากสีเป็นก้อนอยู่ การบดจะบดครั้งละมากๆ เพราะการบดสีแต่ละครั้งใช้เวลาค่อนข้างนานปัจจุบันสามารถหาสีภายในประเทศได้แล้ว

ภาพประกอบ 2 สีฝุ่น โครกบดสี

3.3 อุปกรณ์เขียนลาย

3.3.1 น้ำทอง 12% ต้องนำเข้าจากประเทศเยอรมัน ขวดเล็กๆราคาประมาณ 18,000 บาท

ภาพประกอบ 3 น้ำทอง 12%

3.3.2 ทินเนอร์ ใช้ลบเส้นทองหรือผสมน้ำทองเพื่อเขียนลาย

ภาพประกอบ 4 ทินเนอร์

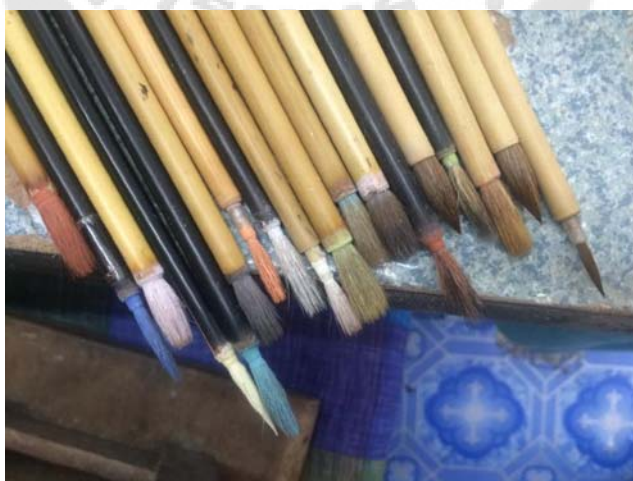
3.3.3 กระบอกฉีดยา (Syringe) ใช้เติมน้ำทองเพื่อเขียนลาย (ใช้แทนพู่กัน)

3.3.4 ปากกาปากเข็ม ช่วยให้การเขียนลายได้จำนวนมากและรวดเร็วขึ้นกว่าการใช้
พู่กัน เพราะการใช้พู่กันต้องจุ่มน้ำทองและทินเนอร์ตลอดเวลา น้ำทองจะระเหยเร็วสีเปลี่ยนมาก

ภาพประกอบ 5 ปากกาเข็ม

3.3.5 พู่กันใช้เขียนลายเส้นสี ซึ่งปัจจุบันหาผู้เขียนที่ชำนาญได้น้อยมาก (พู่กัน 1
ด้ามใช้เพียงสีเดียวเท่านั้น)

ภาพประกอบ 6 พู่กัน

3.3.6 แป้นหมุน ใช้ร่างเส้นและวงทองบนขอบขาที่มีลักษณะกลม

ภาพประกอบ 7 แท่นหมุน

3.4 ไม้ปลายแหลม ใช้ชุดสีหากลางสีมืด

ภาพประกอบ 8 ไม้แหลม

3.5 อุปกรณ์เผา เป็นเตาไฟฟ้า ประกอบด้วย ตัวเตาเผา และตู้ควบคุมไฟฟ้า เพื่อควบคุม ความร้อนในเตาเผา

ภาพประกอบ 9 เตาเผา

4. การผลิตเครื่องเบญจรงค์

4.1 การเตรียมของขาว คือภาชนะต่างๆที่ต้องการผลิต ทางหมู่บ้านสามารถส่งผลิตภัณฑ์เครื่องขาวจากโรงงานที่รับผลิตภายในพื้นที่ได้ มีเพียงร้านสังวาล เซรามิกค์ ที่ยังคงรับทำเครื่องขาวให้กับหมู่บ้าน มีขั้นตอนการผลิตดังนี้

4.1.1 นำดินวางบนแป้นหมุนแล้วใช้มือกดเนื้อดินให้ได้สัดส่วนตามที่ต้องการ

4.1.2 นำดินที่ขึ้นรูปเรียบร้อยแล้วตากให้แห้งสนิทแล้วนำไปเข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 1280 องศาเซลเซียสเพื่อให้ดินไม่เปรียวรูปอย่างถาวร

4.1.3 นำน้ำยาเคลือบทาบนภาชนะที่ได้จัดเตรียมไว้โดยการทานั้นต้องไม่ทาน้ำยเยอะหรือน้อยจนเกินไป แล้วนำไปเผาเคลือบที่อุณหภูมิ 1,280 องศาเซลเซียส จนได้เป็นเครื่องขาว

ภาพประกอบ 10 การทำเครื่องชาว

4.2 การรอนทอง เพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลวดลาย คือ การนำภาชนะเครื่องชาววางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มสีน้ำทองลงบนภาชนะ นับว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญเนื่องจากการแบ่งสัดส่วนอย่างมีศิลปะนั้นต้องมีความชำนาญอย่างมาก และการให้เส้นที่คมจำเป็นต้องมีสมาธิและทักษะในการใช้พู่กันที่ดี

ภาพประกอบ 11 การรอนทอง

4.3 การเขียนลาย เมื่อแบ่งส่วนด้วยการรอนทองแล้ว ก็เริ่มเขียนลายด้วยปากกาเขียนลวดลายที่เขียนได้แก่ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายดอกไม้ ลายดอกโบตั๋น เป็นต้น ลักษณะการเขียนลายที่พิเศษแบบหนึ่งเป็นการเขียนลายประเพณีต่างๆ และลายตัวละครในวรรณคดี ซึ่งมี 2 แบบ คือ การเขียนสด และปั๊มแบบ

ภาพประกอบ 12 การเขียนลาย

4.4 การลงสี เมื่อเขียนลายเสร็จแล้วให้ทิ้งไว้ให้ทองแห้ง 30-60 นาที แล้วนำมาลงสีต่างๆ ซึ่งมีหลักการลงสีอยู่ที่การให้โทนสี ควรให้โทนสีที่ตัดกัน ทั้งนี้ลักษณะก่อนเผาสีจะด้านไม่เป็นเงามัน ลายเส้นทองเป็นสีน้ำตาล การลงสีจะเริ่มลงจากสีพื้นก่อน คือสีน้ำเงิน สีดำ สีแดง แล้วจากนั้นค่อยๆ ลงสีอื่นตามลายละเอียดของลายนั้นๆ

ภาพประกอบ 13 การลงสี

4.5 การรวนขอบทอง คือการหมุนแป้นเคลือบเป็นวงกลม พร้อมใช้ฟู่กันสีทองรวนตามขอบเบญจรงค์หลังลงสีเสร็จทิ้งไว้ประมาณ 1-2 ชั่วโมง แล้วนำมารวนขอบทองเพื่อเก็บงานครั้งสุดท้าย การรวนทองต้องใช้ความชำนาญระดับหนึ่งเพราะถ้าลงทองหนาเกินไปอาจทำให้ทองจะหลุดหล่น แต่หากรวนทองน้อยไปทองจะขีดไม่เปล่งประกาย

ภาพประกอบ 14 การรวนทอง

4.6 การเผาเครื่องเบญจรงค์

เตาเผาใช้ความร้อนในการเผาที่ 800 องศาเซลเซียส ประมาณ 4 ชั่วโมง เพื่อให้สีและทองสุก ปล่อยให้อุณหภูมิเตาค่อยๆ ลดลงทิ้งไว้เย็นประมาณ 8 ชั่วโมง จึงนำออกจากเตา ตรวจสอบความเรียบร้อยและคุณภาพของงานเบญจรงค์ก่อนนำออกมาจำหน่ายหรือส่งให้ลูกค้าต่อไป

ภาพประกอบ 15 การเผาเคลือบ

งานเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไถ่ดีจำเป็นต้องได้มาตรฐานตามที่กลุ่มหมู่บ้านกำหนดเท่านั้น งานที่แตกหัก สีไม่สด หรือไม่ได้คุณภาพทางเราจะไม่นำออกมาจำหน่ายเด็ดขาด กลุ่มลูกค้าที่เข้ามาซื้อสินค้าก็มักจะพอใจในสินค้าเพราะเรารับประกันความสวยงามทุกชิ้นงาน

(คุณนวลจันทร์ มารุ่งเรือง. 2558)

สรุปขั้นตอนการผลิตเครื่องเบญจรงค์นั้น ในทุกๆขั้นตอนของการผลิตล้วนแล้วแต่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากันเพราะทุกๆขั้นตอนนั้น ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญของแต่ละสาขาวิชา ที่ผ่านการพัฒนาและสืบทอดกันมายาวนาน จากบรรพบุรุษผู้ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน จากผู้ชำนาญสู่ผู้เป็นลูกจ้าง โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ สังเกต และพัฒนาจากประสบการณ์ทางสาขาอาชีพที่บ่มเพาะองค์ความรู้จนเกิดเป็นภูมิปัญญาด้วยความเพียรพยายาม อดทน เสียสละ จนได้ผลผลิตที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมความงาม ควรค่าแก่การอนุรักษ์สืบไป

บทที่ 5

สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร
2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้มีความรู้ หรือผู้ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องเบญจรงค์เป็นอย่างดี ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้หมายถึง ตัวแทนของชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถ ความชำนาญในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและการผลิตเครื่องเบญจรงค์ ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง โดยมีกลุ่มตัวอย่างดังนี้คือ

1. คุณอุไร แต่งเยี่ยม ประธานกลุ่มผลิตเบญจรงค์หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี สถานที่ผลิตและจำหน่าย ร้านอุไรเบญจรงค์ บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร 74110 โทร./โทรสาร 0-3447-3408 มือถือ081-8614626 เพิ่มเติม www.thaitambon.com และ www.donkaidee.co.th
2. คุณรัชนี้ ทองเพ็ญ ตำแหน่งรองประธานกลุ่ม สถานที่ผลิตและจำหน่ายร้านแดงเบญจรงค์ บ้านเลขที่ 146 หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร 74110 โทร/โทรสาร 0-3447-3471 มือถือ 089-9188978
3. คุณประภาศรี พงษ์เมธา ตำแหน่งเลขานุการกลุ่มผู้ทำหน้าที่ประสานงานให้กับกลุ่ม สถานที่ผลิตและจำหน่ายร้านหนูเล็กเบญจรงค์ บ้านเลขที่ 31 หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร 74110 โทร 0-3484-3371 มือถือ 081-9959196
4. คุณนวลจันทร์ มารุ่งเรือง ตำแหน่งเหรียญกฐิ สถานที่ผลิตและจำหน่าย ร้านเย็นงเบญจรงค์ บ้านเลขที่ 159 หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้มูแบน จังหวัดสมุทรสาคร 74110 โทร 0-3484-3077

5. คุณสังวาล ภูมิเสน ตำแหน่งเหรัญญิก สถานที่ผลิตและจำหน่าย ร้านสังวาลเซรามิก บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไก่อี อำเภอกะทู้แบน จังหวัดสมุทรสาคร โทร 0-3447-2478

การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นข้อคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) มีประเด็นคำถามที่ตั้งไว้ล่วงหน้าก่อนเข้าไปสัมภาษณ์ คำถามการสัมภาษณ์แบบ (Interview guide) เป็นรูปแบบที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ เพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ตรงตามวัตถุประสงค์ ครบถ้วน ต่อกระบวนการศึกษาวิจัย

แบบสังเกต (Observation) ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) โดยมุ่งการสังเกตไปที่ ข้อคำถามที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เริ่มจากสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน กระบวนการผลิตและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องการอย่างครบถ้วน จึงมีการบันทึกเสียงเพื่อป้องกันความผิดพลาดและสูญหาย การบันทึกภาพถ่าย ให้อยู่บนพื้นฐานประเด็นปัญหาการวิจัย

การเก็บข้อมูล

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ข้อมูลมาโดย การเลือกแบบเจาะจง คือเจาะจงผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์ ซึ่งมีประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยอาศัยในหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะทู้แบน จังหวัดสมุทรสาครเท่านั้น โดยมุ่งประเด็นที่ข้อคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) เน้นประเด็นการสังเกตเกี่ยวกับข้อคำถามของงานวิจัย ที่ผู้วิจัยต้องการทราบในด้านต่างๆ

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) การสังเกต (Observation) การบันทึกเสียง การบันทึกภาพถ่าย และบันทึกข้อมูลเป็นวิธีการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งสามวิธีนี้มีความเหมาะสมสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นการซักถามโดยการพูดคุยแบบตัวต่อตัว ระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์และผู้สัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยสามารถดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง โดยผู้วิจัยใช้แนวคำถามที่กำหนดขึ้น ซึ่งเป็นคำถามที่ตรงกับวัตถุประสงค์และอยู่บนพื้นฐานประเด็นปัญหา ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะทู้แบน จังหวัดสมุทรสาคร เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความชัดเจน ละเอียดครบถ้วน และเป็นข้อมูลที่แท้จริง

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยยึดหลัก วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) โดยมุ่งประเด็นการสังเกตไปที่ ข้อคำถามของงานวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการ

ทราบในหัวข้อต่างๆ เริ่มจากสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน กระบวนการผลิตและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องการอย่างครบถ้วน จึงมีการบันทึกเสียงเพื่อป้องกันความผิดพลาดและสูญหาย การบันทึกภาพถ่ายให้อยู่บนพื้นฐานประเด็นปัญหาการวิจัย

เพื่อเป็นการเคารพสิทธิของผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญผู้วิจัยจึงยึดแนวทางปฏิบัติ คือ การสัมภาษณ์ทุกครั้ง ผู้วิจัยแนะนำตนเองและสถาบันการศึกษา โดยอธิบายวัตถุประสงค์ และขอความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลด้วยความเต็มใจ และต้องการให้ผู้ให้ข้อมูลมีความรู้สึกที่ดี ผู้วิจัยจึงยึดหลักการอมมิตรไมตรีที่ดี ให้ผู้ให้ข้อมูลก่อนเสมอ

ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ขออนุญาตในการบันทึกข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการบันทึกเสียง การบันทึกภาพถ่าย และจดบันทึกข้อมูล โดยอธิบายให้ผู้ให้ข้อมูลทราบว่าข้อมูลที่ได้ทั้งหมดถือเป็นความลับให้ดีที่สุด ระหว่างการสัมภาษณ์ถ้าผู้ให้ข้อมูลขอยุติหรือไม่ยินยอมสัมภาษณ์สามารถกระทำได้ ผู้วิจัยจะเคารพสิทธิของผู้ให้ข้อมูลเป็นอย่างมาก การจัดทำและวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต การบันทึกเสียง การบันทึกภาพและการบันทึกข้อมูลเหล่านั้น สิ่งต่างๆที่บันทึกไว้ จากการลงสนามในการศึกษาวิจัย มาจัดเรียงเรียง และแยกประเภท โดยให้มีความสอดคล้องกับความมุ่งหมาย และขอบเขตของการศึกษาวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาค้นคว้า

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลจากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้ม่วน จังหวัดสมุทรสาคร นั้นได้แบ่งออกเป็น 3 ยุคสมัย จะแบ่งได้ตาราง ดังนี้

ตาราง 1 ยุคแรก พ.ศ.2514-2525 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องชาว	การวางทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การวางทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
โรงงานเสถียรภาพ	เป็นหน้าที่แผนกช่างหล่อและช่างปั้น สมัยแรกจะเริ่มจากการผสมเนื้อดินให้ได้เนื้อดินที่เหมาะสมกับการขึ้นรูปเมื่อได้เนื้อดินแล้ว จะแบ่งให้ตามแผนกต่อไป 1. แผนกช่างปั้น คือนำดินมาขึ้นรูปด้วยมือโดยการนำดินวางบนแป้นหมุนแล้วกดเนื้อดินให้ได้รูปทรงตามต้องการ 2. แผนกหล่อ คือการหล่อแบบในชิ้นงานที่ต้องการทำในจำนวนมากๆ แล้วนำภาชนะที่ขึ้นรูปเรียบร้อยแล้วไปเผาเคลือบจนได้ภาชนะเครื่องชาว	นำภาชนะเครื่องชาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวแบ่งพื้นที่บนภาชนะเครื่องชาวเพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลายต่อไป	ใช้พู่กันขนาดเล็กจุ่มน้ำทองแล้วเขียนลวดลายลงบนภาชนะที่ผ่านการแบ่งพื้นที่จากการวางทองมาแล้ว	เป็นแผนกที่รับงานต่อจากแผนกเขียนลาย คือเมื่อท้งไว้ให้ทองที่เขียนไว้แห้งแล้วจึงนำมาลงสี สีมียด้วยกัน 5 สี คือ สีเขียว ขาว แดง ดำ เหลือง การลงสีจะลงจากสีที่อ่อนไปหาสีเข้มและจะไม่ลงทับเส้นทองที่ได้เขียนไว้เพราะอาจทำให้ลวดลายไม่สวยงาม	นำภาชนะเครื่องชาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวแบ่งพื้นที่บนภาชนะในส่วนที่ต้องการ เช่น ฝา หู ภาชนะ เป็นต้น ผู้วางทองจะต้องเป็นผู้ตรวจสอบงานว่างานเรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้าเกิดข้อผิดพลาดจะแก้ไขโดยใช้ไม้แหลมขูดสีที่พลาดแล้วลงสีใหม่ให้สวยงาม	การนำภาชนะเครื่องชาวที่ผ่านกระบวนการวางทองเรียบร้อยแล้วเข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 800 องศาเซลเซียสเพื่อให้สีและทองสุก	การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อีนั้น เริ่มมาจากการเรียนรู้จากโรงงานเสถียรภาพ ที่โรงงานจะแบ่งเป็นแผนกคือ ช่างหล่อช่างปั้น ช่างเขียนลาย ช่างลงสี ช่างวางทอง และแผนกเผาเคลือบ การเรียนรู้จะแบ่งเป็นแผนกไม่ก้าวก่ายกันและทางโรงงานได้จ้างผู้เชี่ยวชาญจากประเทศจีนมาเป็นผู้สอนให้กับช่างภายในโรงงาน สมัยนี้จะให้เริ่มเขียน

ตาราง 1 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรอนทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การรอนทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
							จากลายครามก่อนซึ่งเป็นเครื่องปั้นดินเผาเขียนลายที่มีการลงสีเพียงสีเดียว ง่ายต่อการเรียนรู้ แล้วจึงพัฒนามาเป็นเบญจรงค์ตามลำดับ เป็นการถ่ายทอดความรู้จากการทำงานเพื่อการดำรงชีวิต ทำผิดพลาดก็ปรับปรุงแก้ไขจนได้รับความชำนาญ

เมื่อโรงงานเสถียรภาพปิดกิจการลงกลุ่มผู้ชำนาญด้านเครื่องปั้นดินเผาก็เกิดการว่างงานและเป็นการยากที่จะเปิดกิจการเป็นของตนเองเนื่องจากต้องใช้เงินทุนในการประกอบกิจการ ยุคต่อมาในการถ่ายทอดเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไถ่คือยุคฟื้นฟู คือการถ่ายทอดส่งผ่านกันภายในครอบครัว เครือญาติ ผู้ที่ตกงานจากโรงงานเดียวกันและผู้ที่สนใจที่จะประกอบอาชีพการทำเครื่องเบญจรงค์ ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 2 ยุคฟื้นฟู (พ.ศ.2525-2535) กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องชาว	การรันทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การรันทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
ภายในครอบครัวและเครือญาติ	ในยุคสมัยนี้ไม่สามารถผลิตเครื่องชาวเองภายในหมู่บ้านได้เนื่องจากบุคคลากรในการผลิตไม่เพียงพอและการทำเครื่องชาวจะเป็นต้องมีเตาเผาซึ่งมีราคาสูง จึงทำให้ในยุคนี้ต้องสั่งภาชนะเครื่องชาวจากโรงงานในพื้นที่	นำภาชนะเครื่องชาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวนแป้นที่บนภาชนะเพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลายต่อไป	ใช้พู่กันขนาดเล็กจุ่มน้ำทองแล้วเขียนลวดลายลงบนภาชนะที่ผ่านการแบ่งพื้นที่จากการรันทองมาแล้ว	เป็นแผนกที่รับงานต่อจากแผนกเขียนลาย คือเมื่อทิ้งไว้ให้ทองที่เขียนไว้แห้งแล้วจึงนำมาลงสี สีมีด้วยกัน 5 สี คือ สีเขียว ขาว แดง ดำ เหลือง การลงสีจะลงจากสีที่อ่อนไปหาสีเข้ม และจะไม่ลงทับเส้นทองที่ได้เขียนไว้เพราะอาจทำให้ลวดลายไม่สวยงาม	นำภาชนะเครื่องชาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวนแป้นที่บนภาชนะในส่วนที่ต้องการ เช่น ฝา หู ภาชนะ เป็นต้น ผู้รันทองจะต้องเป็นผู้ตรวจสอบงานว่างานเรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้าเกิดข้อผิดพลาดจะแก้ไขโดยใช้ไม้แหลมขูดสีที่พลาดแล้วลงสีใหม่ให้สวยงาม	ในยุคสมัยฟื้นฟูนั้นไม่สามารถเผาเคลือบเองได้เนื่องจากเตาที่มีราคาแพง จึงจำเป็นที่จะต้องจ้างเผาในโรงงาน เตาละ 500 บาท	การถ่ายทอดภูมิปัญญาสมัยนี้คือการเรียนรู้ร่วมกัน อย่างที่กล่าวไปในยุคแรกนั้น ความชำนาญของการผลิตเครื่องเบญจรงค์นั้นแต่ละแผนกมีความชำนาญแตกต่างกันออกไป จึงจำเป็นต้องมีกลุ่มในการเรียนรู้เริ่มจากการถ่ายทอดกันภายในครัวเรือน เริ่มแรกมีด้วยกัน 3 หลังคาเรือนคือ 1.บ้านอุไรเบญจรงค์

ตาราง 2 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องชา	การรทง	การเขียนลาย	การลงสี	การรทง	การเผลือบ	กระบวนการถ่ายทอฏุมิ ปัญญา
							2.บ้านแดงเบญจรงค์ 3.บ้านหนูเล็กเบญจรงค์ เรียนรู้ร่วมกันโดยการ สาธิตและปฏิบัติจริง คือ การทำให้อูเป็นตัวอย่ง อธิบายทุกขั้นตอน ทำช้ จนเกิดความชำนาญ
ภายในชุมชนดอน ไถ่	ในยุคสมัยนี้ไม่สามารถผลิต เครื่องชาเองภายในหมู่บ้าน ได้เนื่องจากบุคคลกรใน การผลิตไม่เพียงพอและการ ทำเครื่องชาจะเป็นต้องมี เตาเผาซึ่งมีราคาสูง จึงทำให้ ในยุคนี้ต้อง	นำภาชนะเครื่อง ชามาวางบนแป้น หมุนแล้วใช้พู่กัน จุ่มน้ำทองว่นแบ่ พื้นที่บนภาชนะ เครื่องชา เพื่อ แบ่งพื้นที่ใน	ใช้พู่กันขนาดเล็ก จุ่มน้ำทองแล้ว เขียนลวดลายลง บนภาชนะที่ผ่าน การแบ่งพื้นที่จาก การรทงมาแล้ว	เป็นแผนกที่รับ งานต่อจากแผนก เขียนลาย คือเมื่อ ท้งไว้ให้ทองที่ เขียนไว้แห้งแล้วจึง นำมาลงสี สีมี ด้วยกัน 5 สี คือ สี	นำภาชนะเครื่อง ชามาวางบนแป้น หมุนแล้วใช้พู่กันจุ่ม น้ำทองว่นแบ่งพื้นที่ บนภาชนะในส่วนที่ ต้องการ เช่น ฝา หู ภาชนะ เป็นต้น ผู้	ในยุคสมัยนี้พู่ นั้นไม่สามารถ เผลือบเอง ได้เนื่องจากเตา ที่มีราคาแพง จึง จำเป็นที่จะต้อง	ภายในชุมชนมีการ ถ่ายทอฏุมิปัญญาอย่าง ต่อเนื่องในยุคสมัยนี้จะ เป็นรูปแบบการเรียนรู้เชิง ประจักษ์ คือ การรับ พนักงาน

ตาราง 2 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การวนทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การวนทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
	สั่งภาชนะเครื่องขาวจากโรงงานในพื้นที่	การเขียนลายต่อไป		เขียน ขาว แดง ดำ เหลือง การลงสีจะลงจากสีที่อ่อนไปหาสีเข้ม และจะไม่ลงทับเส้นทองที่ได้เขียนไว้เพราะอาจทำให้ลวดลายไม่สวยงาม	วนทองจะต้องเป็นผู้ตรวจสอบงานว่างานเรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้าเกิดข้อผิดพลาดจะแก้ไขโดยใช้ไม้แหลมขูดสีที่พลาดแล้วลงสีใหม่ให้สวยงาม	จ้างเผาในโรงงาน เตาละ 500 บาท	นอกเวลาทำงานแรก ความรู้และเงินตอบแทนที่เหมาะสม คือผู้ที่สนใจจะต้องเลือกแผนกที่สนใจ เช่นลงสี เขียนลาย หรือวนทอง และจะได้ไปทำงานร่วมกันช่างผู้ชำนาญการจากสาขานั้นๆ โครงการของ ในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯทรงโปรด

ตาราง 2 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรอนทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การรอนทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
							ฯให้ทหารนำเด็กจากภาคใต้มาฝึกงานทำให้มี คนรู้จักเครื่องเบญจรงค์ เพิ่มมากขึ้น การถ่ายทอดภูมิปัญญา ทำโดยการให้ผู้ศึกษาทอด ลงทำจากงานจริงไป พร้อมกับผู้สอนเน้นการ สังเกตจากความผิดพลาด และปรับปรุง พัฒนาทำซ้ำ จนได้รับความชำนาญ

หลังจากยุคพื้นฟูได้มีหน่วยงานและองค์กรต่างๆเข้ามาช่วยเหลือและส่งเสริมจนหมู่บ้านดอนไก่อีที่มีเพียง 3 หลังคาเรือน ได้ขยายกำลังการผลิตออกไปเป็น 5 หลังคาเรือน คือบ้านอุไร บ้านสังวาล บ้านแดง บ้านยืนยง และบ้านหนูเล็ก มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนได้รับรางวัลหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์และหมู่บ้านดีเด่นในปี พ.ศ.2552 ต่อมาได้จัดตั้งหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อีขึ้นและมีแหล่งการเรียนรู้โดยการจัดทำโฮมสเตย์ภายในบ้านแต่ละหลังเพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ได้โดยง่าย ยุคต่อมาในการถ่ายทอดเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อีคือยุครุ่งเรือง ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 3 ยุครุ่งเรือง (พ.ศ.2535-2558)กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อดี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องชาว	การรันทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การรันทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
ร้านอุไรเบญจรงค์	สามารถสั่งได้จากร้านสังวาลย์เซรามิกค์ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มเครือข่ายหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดีและจากโรงงานภายในพื้นที่และในแถบอ้อมน้อย	นำภาชนะเครื่องชาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวนแบ่งพื้นที่บนภาชนะเครื่องชาว เพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลายต่อไป	ใช้ปากกาเข็มหรือสiringเส้นน้ำทองไปด้านในแล้วใช้วาดเส้นลงบนภาชนะเครื่องชาว ซึ่งให้เส้นที่คมกว่ารวดเร็วกว่าเนื่องจากน้ำทองนั้นมีราคาแพงระเหยง่ายการใช้ปากกา	เป็นแผนกที่รับงานต่อจากแผนกเขียนลาย คือเมื่อทิ้งไว้ให้ทองที่เขียนไว้แห้งแล้วจึงนำมาลงสี สีมี่ด้วยกัน 5 สี คือ สีเขียว ขาว แดง ดำ เหลือง การลงสีจะลงจากสีที่อ่อนไปหาสีเข้ม และจะไม่ลงทับเส้นทองที่ได้	นำภาชนะเครื่องชาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวนแบ่งพื้นที่บนภาชนะในส่วนที่ต้องการ เช่น ฝา หู ภาชนะ เป็นต้น ผู้รันทองจะต้องเป็นผู้ตรวจสอบงานว่างานเรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้าเกิดข้อผิดพลาดจะ	ในยุคสมัยนี้ทางร้านอุไรเบญจรงค์มีเตาเผาไฟฟ้าเป็นของตนเองแล้ว จึงสามารถเผาเครื่องเบญจรงค์เองได้โดยนำเครื่อง	การถ่ายทอดภูมิปัญญาของร้านอุไรเบญจรงค์ยังคงยึดหลักการการเรียนรู้จากการทดลองทำงานจริงเท่านั้น มีขั้นตอนการถ่ายทอดคือศึกษาตลาดลายที่จะเขียนลงบนเครื่องเบญจรงค์ว่าลายนั้นมีลักษณะ

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การวนทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การวนทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
			เข็มทำให้น้ำทอไม่ระเหยแห้ง เพราะไม่โดนลมหรืออากาศภายนอก	เขียนไว้เพราะอาจทำให้ลวดลายไม่สวยงาม	แก้ไขโดยใช้ไม้แหลมชุบสีที่พาดแล้วลงสีใหม่ให้สวยงาม	เบญจรงค์ที่ผ่านกระบวนการลงสี วนทอง เรียบร้อยแล้ว เข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 800 องศาเซลเซียส เพื่อให้สีและทองสุก	อย่างไร และเรียนรู้ขั้นตอนการทำเครื่องเบญจรงค์ว่ามีขั้นตอนใดบ้าง จากนั้นจึงให้เริ่มทดลองจากงานจริงเลยเพื่อที่จะได้รู้ว่าขั้นตอนหรือเทคนิคการปฏิบัตินั้นเป็นอย่างไร การให้สีนั้นควรมีเนื้อสีที่ขึ้นเพียงใด เมื่อสำเร็จเป็นชิ้นงานแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อผิดพลาดแล้วทดลองแก้ไขใน

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การวนทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การวนทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
ร้านแดงเบญจรงค์	สามารถสั่งได้จากร้านสังวาลย์เซรามิกค์ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มเครือข่ายหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดีและจากโรงงานภายในพื้นที่และในแถบอ้อมน้อย	นำภาชนะเครื่องขาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวนแบ่พื้นที่บนภาชนะเครื่องขาว เพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลายต่อไป	ใช้ปากกาเข็มหรือสั้งไล่น้ำทองลงปาด้านในแล้วใช้วาดเส้นลงบนภาชนะเครื่องขาวซึ่งให้เส้นที่คมกว่ารวดเร็วกว่าเนื่องจากน้ำทองนั้นมีราคาแพงระเหยง่ายการใช้ปากกาเข็มทำให้น้ำทองไม่ระเหยแห้งเพราะไม่โดนลมหรือ	เป็นแผนกที่รับงานต่อจากแผนกเขียนลาย คือเมื่อทิ้งไว้ให้ทองที่เขียนไว้แห้งแล้วจึงนำมาลงสี สีมี่ด้วยกัน 5 สี คือ สีเขียว ขาว แดง ดำ เหลือง การลงสีจะลงจากสีที่อ่อนไปหาสีเข้ม และจะไม่ลงทับเส้นทองที่ได้เขียนไว้เพราะอาจทำให้ลวดลายไม่สวยงาม	นำภาชนะเครื่องขาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวนแบ่งพื้นที่บนภาชนะในส่วนที่ต้องการ เช่น ฝา หู ภาชนะ เป็นต้น ผู้วนทองจะต้องเป็นผู้ตรวจสอบงานว่างานเรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้าเกิดข้อผิดพลาดจะแก้ไขโดยใช้ไม้แหลมขูดสีที่พลาดแล้วลงสีใหม่ให้สวยงาม	ในยุคสมัยนี้ทางร้านแดงเบญจรงค์มีเตาเผาไฟฟ้าเป็นของตนเองจึงสามารถเผาเครื่องเบญจรงค์เองได้โดยนำเครื่องเบญจรงค์ที่ผ่านกระบวนการลงสี วนทอง	ชิ้นงานต่อไปในยุคสมัยนี้ไม่จำเป็นที่จะต้องเริ่มเขียนจากลายครามก่อนผู้เรียนสามารถฝึกการเขียนเบญจรงค์ได้เลย การถ่ายทอดภูมิปัญญาของร้านแดงเบญจรงค์นั้นส่วนมากจะถ่ายทอดให้กับผู้ที่มาทำงานนอกเวลาและให้ค่าตอบแทนเป็นรายวัน กล่าวคือทางร้านได้ผลิตภัณฑ์ที่

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรบกวน	การเขียนลาย	การลงสี	การรบกวน	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
			อากาศภายนอก			เรียบร้อยแล้ว เข้าเตาเผาที่	ศึกษาได้ผลิตและทาง ผู้ศึกษาก็ได้ความรู้และ ประสบการณ์รวมถึง คำตอบแทนที่คุ่มค่า ขั้นตอนการถ่ายทอด ของร้านแดงเบญจรงค์ คือการ แบ่งเป็นแผนก ผู้ที่สนใจสามารถมา เรียนรู้และแจ้งจำนงว่า อยากเรียนรู้เรื่องใด และไปลงตามแผนก นั้นๆ ทางแผนกจะมี ช่างผู้ชำนาญคอยสอน และ

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การร่นทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การร่นทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
							ตรวจสอบทุกขั้นตอนการทำงาน
ร้านหนูเล็กเบญจรงค์	สามารถสั่งได้จากร้านสังวาลย์เซรามิกค์ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มเครือข่ายหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดีและจากโรงงานภายในพื้นที่และในแถบอ้อมน้อย	นำภาชนะเครื่องขาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองบนแป้นที่บนภาชนะเครื่องขาว เพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลายต่อไป	ใช้ปากกาเข็มหรือสiring ไล่น้ำทองลงไปตามโนแล้วใช้วาดเส้นลงบนภาชนะเครื่องขาว ซึ่งให้เส้นที่คมกว่ารวดเร็วกว่าเนื่องจากน้ำทองนั้นมีราคาแพงระเหยง่ายการใช้ปากกาเข็มทำให้น้ำทองไม่ระเหย	เป็นแผนกที่รับงานต่อจากแผนกเขียนลาย คือเมื่อทิ้งไว้ให้ทองที่เขียนไว้แห้งแล้วจึงนำมาลงสี สีมีด้วยกัน 5 สี คือ สีเขียว ขาว แดง ดำ เหลือง การลงสีจะลงจากสีที่อ่อนไปหาสีเข้ม และจะไม่ลงทับเส้นทองที่ได้เขียนไว้เพราะอาจทำให้ลวดลายไม่	นำภาชนะเครื่องขาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองบนแป้นที่บนภาชนะในส่วนที่ต้องการ เช่น ฝา หู ภาชนะ เป็นต้น ผู้ร่นทองจะต้องเป็นผู้ตรวจสอบงานว่างานเรียบร้อยดีหรือไม่ ถ้าเกิดข้อผิดพลาดจะแก้ไขโดยใช้ไม้แหลมขูดสีที่พลาด	ในยุคสมัยนี้ทางร้านหนูเล็กเบญจรงค์มีเตาเผาไฟฟ้าเป็นของตนเองแล้วจึงสามารถเผาเครื่องเบญจรงค์เองได้โดยนำเครื่องเบญจรงค์ที่ผ่าน	การถ่ายทอดภูมิปัญญาของร้านหนูเล็กเบญจรงค์นั้นมีการถ่ายทอดแบบการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียนรู้ กล่าวคือการเข้ามาเรียนรู้คือการได้ปฏิบัติงานร่วมกันกับช่างผู้ชำนาญในการทำเบญจรงค์ ทางร้านหนูเล็กถือว่างาน

ตาราง 3

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การวนทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การวนทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
			แห้งเพราะไม่โดนลมหรืออากาศภายนอก	สวยงาม	แล้วลงสีใหม่ให้สวยงาม	กระบวนการลงสี วนทอง เรียบร้อยแล้ว เข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 800 องศาเซลเซียส	เบญจรงค์นั้นเป็นงานฝีมือซึ่งไม่สามารถจับมือใครทำได้ ผู้เรียนรู้ต้องมีความตั้งใจและรักในงานฝีมือเท่านั้น จึงจะสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขั้นตอนการถ่ายทอดจะเริ่มจากการศึกษา ลวดลายเนื่องด้วยร้านหนูเล็กนั้นเขียนลายเบญจรงค์แบบภาพประเพณีไทย ภาพวรรณคดีได้ จึง

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรันทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การรันทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
							จำเป็นที่จะต้องศึกษา ลวดลายแล้วเขียนลง บนกระดาษเสียก่อน เมื่อเรียนรู้ลวดลายแล้ว ถึงจะสามารถเรียนรู้ ตามขั้นตอนการผลิต ต่อไป การเขียนลายผู้ฝึกหัด ใหม่จะมีการลอกลาย ให้หรือร่างแบบจาก ปากกาหมึกซึมก่อนที่ จะใช้สรงใส่น้ำทอ เขียนลงบนภาชนะ

ตาราง 3

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรันทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การรันทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
							เครื่องขาวเนื่องด้วยร้านหนูเล็กนั้นเขียนลายเบญจรงค์แบบภาพประเพณีไทย ภาพวรรณคดีได้ จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาลวดลายแล้วเขียนลงบนกระดาษเสียก่อนเมื่อเรียนรู้ลวดลายแล้วถึงจะสามารถเรียนรู้ตามขั้นตอนการผลิตต่อไป การเขียนลายผู้ฝึกหัดใหม่จะมีการ

ตาราง 3

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรันทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การรันทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
							ลอกลายให้หรือร่างแบบจากปากกาหมึกซึมก่อนที่จะใช้สรงใส่น้ำทองเขียนลงบนภาชนะเครื่องขาว
ร้านยีนยงเบญจรงค์	สามารถสั่งได้จากร้านสังวาลย์เซรามิกค์ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มเครือข่ายหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดีและจากโรงงานภายในพื้นที่และในแถบอ้อมน้อย	นำภาชนะเครื่องขาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวนแบ่งพื้นที่บนภาชนะเครื่องขาว เพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลายต่อไป	ใช้ปากกาเข็มหรือสรงใส่น้ำทองลงไปตามในแล้วใช้วาดเส้นลงบนภาชนะเครื่องขาวซึ่งให้เส้นที่คมกว่ารวดเร็วกว่าเนื่องจากน้ำทองนั้นมีราคา	เป็นแผนกที่รับงานต่อจากแผนกเขียนลาย คือเมื่อทิ้งไว้ให้ทองที่เขียนไว้แห้งแล้วจึงนำมาลงสี สีมี่ด้วยกัน 5 สี คือ สีเขียว ขาว แดง ดำ เหลือง การลงสีจะลงจากสีที่อ่อนไป	นำภาชนะเครื่องขาวมาวางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มน้ำทองวนแบ่งพื้นที่บนภาชนะในส่วนที่ต้องการ เช่น ฝา หู ภาชนะ เป็นต้น ผู้รันทองจะต้องเป็นผู้ตรวจสอบงานว่างานเรียบร้อยดี	ในยุคสมัยนี้ทางร้านแดงเบญจรงค์มีเตาเผาไฟฟ้าเป็นของตนเองแล้ว จึงสามารถเผาเครื่อง	เนื่องจากร้านยีนยงค์เบญจรงค์นั้นเป็นร้านที่ไม่ได้ติดถนนการถ่ายทอดจึงเป็นไปได้ยากกว่าร้านอุไรเบญจรงค์ ร้านแดงเบญจรงค์ และร้านหนูเล็กเบญจรงค์ แต่ทางร้านก็ยังมี

ตาราง 3

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การร่นทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การร่นทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
			แพ่งระเหยง่าย การใช้ปากกา เข็มทำให้น้ำทอ ไม่ระเหยแห้ง เพราะไม่โดนลม หรืออากาศ ภายนอก	หาสีเข้ม และจะไม่ ลงทับเส้นทองที่ได้ เขียนไว้เพราะอาจ ทำให้ลวดลายไม่ สวยงาม	หรือไม่ ถ้าเกิด ข้อผิดพลาดจะ แก้ไขโดยใช้ไม้ แหลมชุบสีที่พลาด แล้วลงสีใหม่ให้ สวยงาม	เบญจรงค์เอง ได้โดยนำ เครื่องเบญจ รงค์ที่ ผ่าน กระบวนการลงสี ร่นทอง เรียบร้อยแล้ว เข้าเตาเผาที่ อุณหภูมิ 800 องศา เซลเซียส	การถ่ายทอดสู่ผู้ที่ สนใจศึกษาโดยการ สอนให้ปฏิบัติบน ชิ้นงานจริง มีขั้นตอน การถ่ายทอดคือ การ ให้เรียนรู้เกี่ยวกับ ลวดลายเบญจรงค์ ก่อนแล้ววาดลวดลาย ลงบนกระดานชน ผู้เรียนมีความเข้าใจ เกี่ยวกับลวดลาย ต่อมาจึงให้เริ่มเขียนลง บนภาชนะเครื่องขาว โดยใช้ปากกามึกซึม

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรบกวน	การเขียนลาย	การลงสี	การรบกวน	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
							ร่างแบบก่อนที่จะใช้ สร้งเขียนลงบนภาชนะ การลงสีส่อนเรื่อง ทฤษฎีสี่ในเบื้องต้น ความชื้นของเนื้อสีที่ เหมาะสมก่อนจะลง บนชิ้นงาน ในขั้นตอนการรบกวน ส่วนมากทางผู้ผลิตจะ เป็นผู้จัดทำเนื่องจาก สามารถตรวจสอบ แก้ไขได้ในขั้นตอนนี้ การเรียนรู้จะมี

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรบกวน	การเขียนลาย	การลงสี	การรบกวน	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
							รูปแบบการเรียนรู้เชิงประจักษ์ ทดลองจากงานจริง ผิดพลาดในขั้นตอนใดแก้ไขได้ทันที ร่างแบบก่อนที่จะใช้ สร้างเขียนลงบนภาชนะ การลงสีสอนเรื่อง ทฤษฎีสีในเบื้องต้น ความชื้นของเนื้อสีที่เหมาะสมก่อนจะลงบนชิ้นงาน ในขั้นตอนการรบกวน ส่วนมากทางผู้ผลิตจะเป็นผู้จัดทำ

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรบกวน	การเขียนลาย	การลงสี	การรบกวน	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
							เนื่องจากสามารถตรวจสอบแก้ไขได้ในขั้นตอนนี้ การเรียนรู้จะมีรูปแบบการเรียนรู้เชิงประจักษ์ ทดลองจากงานจริง ผิดพลาดในขั้นตอนใดแก้ไขได้ทันที
ร้านสังวาล เซรามิกค์	ในยุคสมัยนี้ขั้นตอนการผลิตดินไม่จำเป็นต่อการผลิตเนื่องจากมีโรงงานที่รับผสมเนื้อดินสำหรับการทำเครื่องขาวที่มีมาตรฐานที่ดี ทาง					การเผาเคลือบของร้านสังวาลย์ใช้เพื่อเผาเคลือบเครื่องขาวซึ่งจะใช้	การถ่ายทอดภูมิปัญญาของร้านสังวาลย์เซรามิกค์ใช้รูปแบบเรียนรู้โดยการสาธิตและปฏิบัติจริงคือการทำให้ดูเป็น

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรบนทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การรบนทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
	ร้านจึงสามารถสั่งดินสำเร็จรูปมาขึ้นรูปได้เลย ขั้นตอนแรกคือการนำดินมาวางบนแป้นหมุนพรมน้ำให้ดินสามารถปรับรูปทรงได้แล้วใช้มือกดตามจุดต่างๆที่ต้องการให้ได้ซึ่งรูปทรงที่กำหนด หลังจากได้รูปทรงตามต้องการแล้วนำไปตากให้แห้งแล้วเอาเข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 1,280 องศาเซลเซียส เพื่อให้					อุณหภูมิที่สูงกว่าการเผาเครื่อง เบญจรงค์	ตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน ทำซ้ำจนเกิดความชำนาญ เอกลักษณ์การออกแบบทั้งรูปทรงและลวดลายของร้าน สังวาลเบญจรงค์ ส่วนใหญ่จะเป็นการขึ้นรูปทรงแล้วเผาเคลือบผลิตเครื่องขาว (White ware) เป็นวัตถุดิบสำหรับการเขียนลาย การขึ้นรูปเครื่องขาวของการขึ้นรูปด้วยมือ

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรันทอง	การเขียนลาย	การลงสี	การรันทอง	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
	ดินไม่เปลี่ยนรูปอย่างถาวร จากนั้นนำชิ้นงานนั้นมาทาน้ำยาเคลือบให้พอเหมาะ ไม่หนาจนเกินไปและไม่บางจนเกินไป จะสังเกตได้จากพื้นผิวภาชนะ จากนั้นนำเข้าเตาเผาที่อุณหภูมิ 1,280 องศาเซลเซียส เมื่อเรียบร้อยแล้วจะได้เป็นเครื่องขาวเพื่อนำไปทำเบญจรงค์ต่อไป						คือการปั้นด้วยมือนั่นเอง รวมทั้งการผลิตเครื่องลายครามเป็นของประดับบ้านซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของร้านและทางร้านสังวาลย์ยังมีจุดเด่นในการทำลายครามที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนเองเนื่องด้วยทางร้านสังวาลย์เป็นร้านที่รับทำเครื่องขาวผู้ที่สนใจจึงมีจำนวนน้อยมากที่จะเข้ามาศึกษา

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งการเรียนรู้	เครื่องขาว	การรบกวน	การเขียนลาย	การลงสี	การรบกวน	การเผาเคลือบ	กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา
							เพราะการทำเครื่องขาวนั้นใช้เวลาในการศึกษาเรียนรู้ค่อนข้างนานที่ผ่านมาการถ่ายทอดจึงถึงว่าไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

ปัจจุบันการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อี้นั้นยังคงยึดหลักการเรียนรู้จากงานจริง เพราะการทำเบญจรงค์เป็นงานฝีมือที่ไม่สามารถจับมือใครทำได้ ผู้ที่สนใจจะเรียนรู้ต้องมีความต้องการที่จะเรียนรู้จริงเท่านั้น ต้องมีเวลามากพอในการเรียนรู้ ถึงจะประสบผลสำเร็จ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ดอนไก่อี้นี้ ถือเป็นงานหัตถกรรมทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนสร้างสรรค์ ภูมิหลังมีการถ่ายทอดแบบครูพักลักจำ เป็นการสืบทอดที่ใช้ในการดำรงชีวิตมีปฏิสัมพันธ์ทางด้านสังคมซึ่งเป็นกลุ่มสังคมของมนุษย์ ซึ่งได้สร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการเป็นกลุ่มสังคมเดียวกัน ภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์จึงเป็นวิถีทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการดำรงอยู่ คุณค่าของสังคมนั้นๆ เมื่อวัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นก็ย่อมหมายความว่าสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้และต้องมีการถ่ายทอด ซึ่งการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ชัดเจนที่สุดนั้นคือการสอนกันภายในครอบครัวคือพ่อแม่สอนลูกว่าควรทำอะไร แบบใดและทำเพื่ออะไร การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมก็คือการสอนคนรุ่นหลังให้รู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคม ซึ่งมีการกลั่นกรองไว้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว หลักที่สมาชิกยึดถือเป็นแนวทางการประกอบการประพฤติปฏิบัติ กล่าวคือการดำรงอยู่ตามข้อกำหนดที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับ เมื่อเป็นที่ยอมรับแล้วการประกอบการหรือกระทำการใดๆ โดยยึดหลัก พฤติกรรม แนวความคิด และวิธีการทำงาน ก็จะส่งผลทำให้การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมนั้นสอดคล้องกับการดำรงอยู่ของสังคมนั้นโดยอัตโนมัติ การดำรงอยู่ด้วยภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมาของเครื่องเบญจรงค์จึงเป็นวัฒนธรรมที่มีการเรียนรู้ที่อยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์ เป็นการเรียนรู้ทางสังคมวัฒนธรรมในชุมชนเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงและสังเกตจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นรอบตัว การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงทำให้เข้าใจกระบวนการรู้ที่รู้ถูก การสังเกตคือส่วนที่มาช่วยเสริมให้องค์ความรู้ที่เรียนรู้ว่าแล้วนั้น ได้รับการดัดแปลงปรับปรุงให้ได้ซึ่งองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสมมากกว่า มีประโยชน์และสามารถใช้ในการดำรงชีวิต สิ่งเหล่านี้หลอมรวมกันจนเกิดเป็นภูมิปัญญาดังเช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์ดอนไก่อี้นี้

ผลจากการศึกษาขั้นตอนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี้นี้ อำเภอกะทู้มuban จังหวัดสมุทรสาคร นั้นได้ขั้นตอนการผลิต จะแบ่งได้ตาราง ดังนี้

ตาราง 4 ขั้นตอนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะพุ่มแบน จังหวัด
สมุทรสาคร

ขั้นตอน	กระบวนการผลิต
1. การทำเครื่องขาว	ภายในหมู่บ้านดอนไก่อีมีเพียงร้านเดียวที่รับทำเครื่องขาวนั่นคือร้านสังวาลเซรามิกส์ ซึ่งเป็นหนึ่งในเครือข่ายหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี จุดขายที่สำคัญของร้านสังวาลย์ คือการขึ้นรูปด้วยมือนั้นเรียกได้ว่าเป็นเจ้าเดียวในสมุทรสาครคือการทำแบบสมัยโบราณซึ่งทางหมู่บ้านยังคงอนุรักษ์ไว้ ขั้นตอนคือ 1 จัดเตรียมดิน 2. การบดดิน 3.การล้างทำความสะอาดดิน 4.การผสมวัตถุดิบ 5. การแยกเหล็กออกจากน้ำดิน 6. การหมักดิน 7. การอัดดิน และการนวดดิน ทุกขั้นตอนจัดเรียงเป็นลำดับ เมื่อทำตามขั้นตอนข้างต้นแล้วต่อมาเป็นการขึ้นรูป มีด้วยกัน 2 รูปแบบ คือ การหล่อและการปั้น ถึงแม้ว่าทางร้านสังวาลจะมีเอกลักษณ์ด้านการทำเครื่องขาวแบบขึ้นรูปด้วยมือ แต่การหล่อทางร้านก็ยินดีรับทำได้เช่นกัน ปัจจุบันขั้นตอนการผสมดินนั้นไม่ได้ทำแล้วเนื่องจากมีโรงงานรับผสมดิน ทางผู้ผลิตสามารถสั่งดินมาแล้วขึ้นรูปได้เลย เป็นการประหยัดเวลา
2. การร่อนทอง	การร่อนทอง เพื่อแบ่งพื้นที่ในการเขียนลวดลาย คือการนำภาชนะเครื่องขาววางบนแป้นหมุนแล้วใช้พู่กันจุ่มสีน้ำทองลงบนภาชนะ นับว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญเนื่องจากการแบ่งสัดส่วนอย่างมีศิลปะนั้นต้องมีความชำนาญอย่างมาก และการให้เส้นที่คมจำเป็นต้องมีสมาธิและทักษะในการใช้พู่กันที่ดี การเขียนลายใช้ปากกาเข็ม (Syringe) เขียนด้วยทองก่อน แบ่งสัดส่วนให้ชัดเจนแล้วแต่ว่าจะเขียนลายอะไร ส่วนมากทางดอนไก่อีจะนิยมเขียน ลายพุ่มข้าว

ตาราง 4 (ต่อ)

ขั้นตอน	กระบวนการผลิต
	บิณฑ์ ลายจักรี ลายลูกคั่น และลายประเพณีต่างๆ เป็นต้น สมัยก่อนการเขียนทองนั้นใช้พู่กันเขียนโดยการเขียนต้องจุ่มทองแล้วจุ่มทินเนอร์ตลอดเวลาเพื่อให้มีเนื้อทองที่พอดีบนปลายพู่กันแต่ปัญหาคือทองที่ส่งนั้นส่งจากประเทศเยอรมัน ซึ่งมีราคาแพง ราคาประมาณ 20,000 บาท เมื่อโดนลมแล้วทำให้ทองระเหยเร็วมาทำให้สีเปลี่ยน แต่สมัยนี้เปลี่ยนมาใช้ปากกาเข็มที่สามารถเก็บทองไว้ในกระบอกเข็มให้โดยลมแล้วนำทองที่ใช้เขียนให้ออกมาทางปลายเข็มให้เส้นที่คมกว่าพู่กัน เร็วกว่า และประหยัดทองได้มากกว่า เมื่อเขียนลวดลายเรียบร้อยแล้วต้องทิ้งไว้ให้ทองแห้งประมาณ 30-60 นาที ให้ทองแห้งสนิท
4. การลงสี	การลงสีผู้ลงสีต้องมีความชำนาญ สมาธิ และจินตนาการ ส่วนใหญ่จะลงสีที่ติดกันเพื่อให้งานเบญจรงค์มีสีสัน การลงสีจะเริ่มลงจากสีพื้นก่อน คือสีน้ำเงิน สีดำ สีแดง แล้วจากนั้นค่อยๆ ลงสีอื่นตามลวดลายของลายนั้นๆ เมื่อลงสีเสร็จเรียบร้อยต้องทิ้งไว้ 1-2 ชั่วโมง เพื่อให้สีแห้งสนิท
5. การวณทอง	การวณขอบทอง คือการหมุนแป้นเคลื่อนเป็นวงกลม พร้อมใช้พู่กันสีทองวนตามขอบเบญจรงค์ เพื่อเก็บงานครั้งสุดท้าย การวณทองต้องใช้ความชำนาญระดับหนึ่งเพราะถ้าลงทองหนาเกินไปอาจทำให้ทองจะหลุดหล่น แต่หากวณทองน้อยไปทองจะขีดไม่เปล่งประกาย

ตาราง 4 (ต่อ)

ขั้นตอน	กระบวนการผลิต
6. การเผาเคลือบ	การเผาเครื่องเบญจรงค์ ใช้เตาไฟฟ้าให้ความร้อนในการเผาที่ 800 องศาเซลเซียส ประมาณ 4 ชั่วโมง เพื่อให้สีและทองสุก เมื่อเผาจนครบกำหนดเวลาแล้วก็เปิดฝาเตาเผาแล้วปล่อยให้อุณหภูมิเตาค่อยๆ ลดลงทิ้งให้เย็นประมาณ 8 ชั่วโมง จึงนำออกจากเตา ตรวจสอบความเรียบร้อยและคุณภาพของงานเบญจรงค์ให้ได้มาตรฐาน

อภิปรายผล

จากข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถอธิบายถึงสิ่งที่เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับงานวิจัยชิ้นนี้ได้ว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี้นั้นมีการถ่ายทอดโดยคนไทยที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี้อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร และยังคงอนุรักษ์เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้อย่างสมบูรณ์ และสิ่งที่สืบทอดต่อกันมาคือภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ได้ผ่านการทดลอง พัฒนาอย่างต่อเนื่องจนได้ส่วนผลของกระบวนการที่ลงตัวเหมาะสม ความชาญฉลาดและความเชี่ยวชาญของบรรพบุรุษได้คิดค้นและพัฒนาวัตถุดิบตั้งต้นของกระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์จนได้วัสดุที่เหมาะสมและมีคุณภาพ ทำให้เครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อี้นี้มีความแตกต่างจากงานเครื่องปั้นดินเผาอื่นๆ นั่นก็คือเอกลักษณ์ทางด้านความงดงามของหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ ซึ่งผู้ผลิตได้ถ่ายทอดต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง รูปแบบการถ่ายทอดคือการเรียนรู้เชิงประจักษ์ ภูมิปัญญานี้เกิดจากการได้รับรู้ได้เห็น ได้เข้าใจ ได้สั่งสมการปฏิบัติ ได้ประสบการณ์จากการทำมาหากิน ประสบการณ์เหล่านี้ทำให้เกิดเป็นภูมิปัญญาในตัวของพนักงานทุกคน โดยใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีวิต จนเมื่อโรงงานมีอันต้องปิดตัวลงผู้ที่ได้เรียนรู้จากโรงงานจนได้รับความเชี่ยวชาญนั้นได้มาเริ่มเรียนรู้ที่จะถ่ายทอดสู่ลูกหลานและเครือข่ายโดยใช้วิธีสาธิตและปฏิบัติจริงไปพร้อมกันซึ่งเกิดการเรียนรู้ตลอดเวลาขึ้นภายในครัวเรือน

อบเชย แก้วสุข (2543) ได้ให้ความหมายของการถ่ายทอดความรู้ว่า คือ การบอกวิชาความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมาย โดยวิธีบอกหรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง โดยผู้สอนไม่ได้เรียนการสอนจากสถาบันใดๆ แต่ใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิด คือ การเรียนการสอน ที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวและใช้การถ่ายทอดโดย

1. ใช้วิธีสาธิต คือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน ให้ผู้เรียนทำให้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม

2. ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริงและปฏิบัติซ้ำๆจนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่ใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริงนำเอาไปใช้ได้จริง

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ มีลักษณะการถ่ายทอดอย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือไม่มีเอกสารประกอบการเรียนรู้ อาศัยการจดจำ ฝึกปฏิบัติ ทดลองกระทำจนเป็นประสบการณ์ มีผู้ชำนาญการในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับลูกหลานและผู้สนใจภายในท้องถิ่น สอดคล้องเข้ากับที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 40-49) ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ของมนุษย์มีลักษณะครูปักหลักจำเป็น กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียนแอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบที่เฝ้าสังเกตอย่างเงิบและรับเอามาเป็นของตนเอง

จากการส่งผ่านความรู้ภายในครอบครัว เครือญาติ กลายเป็นประสบการณ์และได้ผ่านกลั่นกรองจนเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยมีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานของภูมิปัญญา กล่าวคือการดำรงอยู่ตามข้อกำหนดที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับ เมื่อเป็นที่ยอมรับแล้วการประกอบการหรือกระทำการใดๆ โดยยึดหลัก พุทธิกรรม แนวความคิด และวิธีการทำงาน ก็จะส่งผลทำให้การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมนั้นสอดคล้องกับการดำรงอยู่ของสังคมนั้นโดยอัตโนมัติ การดำรงอยู่ด้วยภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมาของเครื่องเบญจรงค์จึงเป็นวัฒนธรรมที่มีการเรียนรู้ที่อยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์ เป็นการเรียนรู้ทางสังคมวัฒนธรรมในชุมชนเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงและสังเกตดูจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงทำให้เข้าใจกระบวนการรู้คิดรู้ถูก การสังเกตคือส่วนที่มาช่วยเสริมให้องค์ความรู้ที่เรียนรู้ว่าแล้วนั้น ได้รับการดัดแปลงปรับปรุงให้ได้ซึ่งองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสมมากกว่า มีประโยชน์และสามารถใช้ในการดำรงชีวิต สิ่งเหล่านี้หลอมรวมกันจนเกิดเป็นภูมิปัญญาขึ้นนั่นเอง

ในส่วนของการกระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อี้นั้นมีการเปลี่ยนแปลงในด้านอุปกรณ์และวัตถุดิบ ส่วนกระบวนการผลิตนั้นยังคงอนุรักษ์ไว้ซึ่งขั้นตอนที่มีมาแต่โบราณ อุปกรณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็เพื่อสอดคล้องกับการผลิตที่ได้มาตรฐานและรวดเร็วขึ้น พระมหาเมธา คำไหล (2547: 10) กล่าวว่าภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสังคมใหญ่พอควรและการดำรงอยู่ได้ยาวนานย่อมต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมที่เก่าแก่สังคมหนึ่ง จึงปรากฏมีภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่จำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้นอกจากจะแสดงถึงความเป็นไทยและเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญและพัฒนาการของคนในชาติ ทั้งนี้ เมื่อยุคสมัยมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผลิตภัณฑ์ต่างๆที่ได้จากภูมิปัญญานั้น ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างนั้นก็เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และยุคสมัยนั้นๆ จึงจะทำให้สามารถพัฒนาภูมิ

ปัญญามาใช้ประโยชน์ได้อย่างดีที่สุด และเป็นที่ยอมรับของความต้องการของผู้บริโภค อุปกรณ์ที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือ สกรูหรือปากกาเข็ม ใช้สำหรับเขียนลายทองใช้ให้เส้นที่คมกว่าฟูกัน เร็วกว่า และที่สำคัญประหยัดน้ำทองได้มากเพราะน้ำทองต้องสั่งจากประเทศเยอรมันซึ่งมีราคาที่สูงมาก เครื่องขสมัยโบราณต้องจัดเตรียมเนื้อดินและผสมเนื้อดินเอง ต้องผ่านขั้นตอนการบดดิน การล้างทำความสะอาดดิน การผสมวัตถุดิบ การแยกเหล็กออกจากน้ำดิน การหมักดิน การอัดดิน และการนวดดิน ก่อนจะมาขึ้นรูปเครื่องขาว แต่ในปัจจุบันมีโรงงานที่ผลิตดินสำหรับขึ้นรูปโดยเฉพาะซึ่งทำออกมาได้คุณภาพ อุปกรณ์อีกชิ้นคือเปลี่ยนเตาเผาเป็นเตาไฟฟ้าเพื่อการปรับความร้อนที่ได้มาตรฐานที่ดียิ่งกว่า ขั้นตอนการผลิตเครื่องเบญจรงค์มีขั้นตอนที่ชัดเจนยังคงไว้ซึ่งรูปแบบการผลิตแบบโบราณ คือ การเตรียมเครื่องขาว เขียนลาย ลงสี วาดขอบทอง และเผาเคลือบเครื่องเบญจรงค์

กระบวนการผลิตที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์มีการตกผลึกทางความคิดและนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานศิลปหัตถกรรมที่ทรงคุณค่า บนพื้นฐานแห่งปัญญา สิ่งที่มีส่วนในการพัฒนารูปแบบของเครื่องเบญจรงค์ให้สอดคล้องตามยุคสมัยคือ ความรู้สึก การสังเกต การคิดและการปฏิบัติ ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ คือความรู้สึกภาคภูมิใจในงานเบญจรงค์ ทรัพยากรทางภูมิปัญญาที่มีค่ายิ่ง และที่สำคัญกว่าความสำเร็จนั้นก็คือการคงไว้ซึ่งระดับมาตรฐานของคุณภาพสินค้า เพราะถึงแม้ว่างานเบญจรงค์นั้นจะเป็นการผลิตด้วยมือก็ตาม แต่คุณภาพนั้นก็เป็นที่ยอมรับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งชุมชนดอนไถ่ได้ร่วมกันอนุรักษ์รูปแบบการสร้างสรรคงานเชิงประณีตโดยแท้ ปราศจากเทคโนโลยีและเครื่องจักรแต่อย่างใดและนี่คือเอกลักษณ์ที่สร้างคุณค่าให้กับงานเบญจรงค์ไทยของดอนไถ่มาจนถึงทุกวันนี้

อย่างไรก็ตามการศึกษากระบวนการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดี อำเภอกะทู้มณฑลจังหวัดสมุทรสาคร แม้สภาวะโดยรอบจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทั้งสภาวะสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมก็ตาม เครื่องเบญจรงค์ก็ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ที่โดดเด่น งดงาม อีกทั้งยังมีการพัฒนารูปแบบให้ทันยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้สอดคล้องกับประโยชน์การใช้สอยของผู้บริโภค ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536: 385) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง สติปัญญาอันเกิดจากความรู้ สะสม และถ่ายทอดประสบการณ์ ที่ยาวนานของบุคคลในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ชี้นำแนวทางการใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรกับธรรมชาติรอบตัว หรือแม้กระทั่งให้มีการสอดคล้องกับพิธีกรรมทางศาสนาวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น หรือแม้กระทั่งในด้านของความต้องการในเชิงพาณิชย์ ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ที่ผลิตเพื่อยังชีพ สู้การค้าขายกับนานาอารยประเทศที่เข้ามาขึ้นชม ในภูมิปัญญาเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไถ่ดีแห่งนี้ องค์ความรู้ที่ได้สืบทอดต่อกันมาสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การศึกษา เรียนรู้ และถ่ายทอดต่อไปตราบนานเท่านาน

การดำรงอยู่ของงานศิลปหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ดอนไก่อี้ เกิดจากกระบวนการเผยแพร่สู่ชุมชนภายในท้องถิ่นซึ่งมีทั้งปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องโดยปัจจัยภายในคือมีการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีกลุ่มคนในท้องถิ่นเป็นผู้เรียนรู้ซึ่งตรงกับแนวคิดของประเวศ วสี (2530: 75) ที่กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมชุมชน และในตัวผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นเพื่อศึกษาและนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักเกิดการยอมรับถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคสมัยได้ มีการปรับตัวทางสังคมให้สอดคล้องกับสภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

ในส่วนของปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนกระบวนการเผยแพร่ต่อชุมชนดอนไก่อี้ก็คือการได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐและเอกชนต่างๆอย่างต่อเนื่องในการจัดโครงการกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บุคคลภายนอกเกิดความสนใจในศิลปหัตถกรรมไทย มอบรางวัลหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ให้กับหมู่บ้านซึ่งถือเป็นแรงผลักดันที่ดีเยี่ยม เพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นให้กับคนในชุมชน

เครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อี้ยังคงดำรงอยู่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชุมชนที่มีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทั้งกระบวนการถ่ายทอด กระบวนการเผยแพร่และกระบวนการผลิตก็เป็นผลที่เกิดจากการร่วมมือกันระหว่างกลุ่มเครือข่ายเบญจรงค์ดอนไก่อี้ คนในชุมชน องค์การภาครัฐและเอกชนที่คอยสนับสนุนส่งเสริม โดยกลุ่มเครือข่ายเบญจรงค์มีบทบาทสำคัญเปรียบเสมือนหัวใจหลักก่อให้เกิดองค์ความรู้ การถ่ายทอดเผยแพร่มรดกความรู้ของวัฒนธรรมในชุมชน และมีคนในชุมชนเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมนี้ที่บรรพบุรุษส่งสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน องค์การภาครัฐและเอกชนคอยส่งเสริมช่วยเหลือในทุกๆด้าน ทั้งหมดนี้ทำงานร่วมกันจะระบบภายในร่างกายที่คอยสนับสนุนกันให้การดำรงอยู่ดำเนินต่อไปอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับที่ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2538:34-50) ได้กล่าวว่า มีหลักการสำคัญที่มองว่า สังคมเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตหนึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ มากมาย ซึ่งระบบย่อยแต่ละระบบต่างมีหน้าที่เฉพาะที่ต้องปฏิบัติ และเมื่อรวมระบบย่อยต่างๆ เหล่านี้เข้าด้วยกันก็จะกลายเป็นโครงสร้างของสังคมหรือโครงสร้างของสิ่งมีชีวิตนั้นที่ดำรงอยู่ได้มิใช่เพียงเพราะระบบย่อยปฏิบัติหน้าที่เฉพาะอย่างเดียว แต่ระบบย่อยยังต้องปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องและสัมพันธ์กันอย่างสมดุล ซึ่งสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้นเมื่อนำทฤษฎีนี้มาเทียบเคียงกับการทำงานของร่างกายมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์มี แขน ขา รูปร่าง หน้าตา เป็นโครงสร้าง แต่ภายในร่างกายประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ มากมาย เช่น หัวใจ ปอด ตับ สมอง เป็นต้น ซึ่งระบบย่อยต่างๆ เหล่านี้ล้วนมี หน้าที่ เฉพาะที่จะต้องปฏิบัติ ในขณะเดียวกันระบบย่อยต่างๆ เหล่านี้ก็ต้องทำงานสัมพันธ์กันเพื่อให้โครงสร้างของร่างกายดำรงชีวิตอยู่ได้

สรุป การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ ในส่วนของการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้น ถือเป็น งานศิลปหัตถกรรมทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนสรรค์สร้างขึ้นและสืบทอดถ่ายทอดด้วยการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิต ปฏิสัมพันธ์ทางด้านสังคมซึ่งแสดงถึงความเป็นกลุ่มก้อนของมนุษย์ สังคมมนุษย์กลุ่มนี้ได้สร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมนี้เองที่เป็นข้อบ่งชี้ถึงการเป็นกลุ่มสังคมเดียวกัน (Ethics identity) ภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์จึงเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของชาติพันธุ์มีความเชื่อในระบบคุณค่าที่เป็นตัวเกาะเกี่ยวความคิดไปในแนวทางเดียวกันในสังคมนั้นๆ ดำรงอยู่ด้วยภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมายาวนาน การผลิตเครื่องเบญจรงค์จึงเป็นวัฒนธรรมที่มีการเรียนรู้ถ่ายทอด ที่อยู่ในวิถีของชีวิตมนุษย์ เนื่องด้วยเหตุผลที่ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ (Culture is learned) ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นพื้นฐานการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชนของไทยเป็นการเรียนรู้โดยประสบการณ์และการสังเกตจากผู้อื่น ทำซ้ำและพัฒนาจนเกิดความชำนาญและถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่ต่อไป สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นข้อมูลที่ควรค่าแก่การสืบทอดและอนุรักษ์ของเครื่องเบญจรงค์ดอนไก่ดี

ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่ดี อำเภอกะทู้มบะน จังหวัดสมุทรสาคร ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรส่งเสริมเรื่องขององค์ความรู้การทำเครื่องเบญจรงค์หลากหลายรูปแบบ เช่น ให้เข้าไปอยู่ในสถานศึกษาเป็นการเรียนรู้ประจำท้องถิ่น
2. สถาบันหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสนใจการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาของชุมชนให้มากขึ้น เพราะเป็นการสร้างความรู้ขึ้นมาอย่างเป็นระบบและสมดุล

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมแขนงอื่นๆ ต่อไปซึ่งเป็นภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่ได้รับการสั่งสมมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน
2. ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบของผลิตภัณฑ์และลวดลายต่างๆ เพื่อเป็นการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ให้มีความน่าสนใจและเป็นที่ต้องการ เป็นไปตามยุคสมัยมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2514). *ตำนานเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น*.

พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ นายมงคล อ่องจิต. วันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2514.

กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (ม.ป.ป.). *สิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญแปลงแนวคิดสู่ปฏิบัติ*.

กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม.

กิริติ บุญเจือ. (2522). *แก่นปรัชญาปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

กฤษณา วงษาสันต์. (2542). *วิถีไทย*. กรุงเทพฯ: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น

กาญจนา แก้วเทพ. (ม.ป.ป.). *การเข้าสู่สังคม: คู่มือสำหรับผู้ปฏิบัติงานและพัฒนาสังคม*.

กาญจนา แก้วเทพ. (2533). *มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาพลังสร้างสรรค์ในชุมชนและชนบท*.

กรุงเทพฯ: สมาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

กาญจนา แก้วเทพ. (2533). *หลักการพัฒนาสังคม: การทำงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน*.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กอบกุล ชำนาญหม่อ. (2537). *การประกอบอาชีพทำเครื่องเงินประเกื้อม ตำบลเขวาสินรินทร์ จังหวัด*

สุรินทร์. ปริญญาโท ศศ.ม. (ศิลปกรรมศาสตร์). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.

คณะกรรมการโครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย. (2542). *เครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทอง*.

กรุงเทพฯ: สตาร์ปรีน.

----- . (2542). *เครื่องถ้วยเบญจรงค์และลายน้ำทอง*. กรุงเทพฯ: สตาร์ปรีน.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). *การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน: ทิศทางหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ:

ทิศทางหมู่บ้านไทย.

จารุณี สิริมงคล. (2532). *การศึกษาจินตภาพกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา*.

วิทยานิพนธ์ ค.ม. (การบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

จิรพันธ์ สมประสงค์. (2535). *เทคนิคการสร้างสรรค์ศิลปะเครื่องปั้นดินเผา แนวทางสู่อาชีพอิสระ*.

กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2534). *วัฒนธรรมกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

- ฉลาดชาติ รมิตานนท์. (2536). *ความหลากหลายทางชีวภาพ: ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาใน
วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (บรรณานุกรม)*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ไชรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). *รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจ: หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์แนววิพากษ์*.
กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยการผลิตตำรา มหาวิทยาลัยลัทธิเกริก.
- ตุลวัตร พานิชเจริญ. (2536). *การกล่อมเกลาสังคมทางด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติซึ่งชาวเขา
เผ่ากระเหรี่ยง. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การศึกษานอกระบบ)*. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- ธวัช ปุณโณทก. (2531). *ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน: ทศนะของอาจารย์ปรีชาพิณทอง*. กรุงเทพฯ:
เจริญวิทย์การพิมพ์.
- ทิพวัลย์ คำคง. (2538). *ฝ่ามดหมี: วัฒนธรรมของชาวไทยพวน อำเภอบ้านหมี่*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทรงคุณ จันทจร. (2549). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม*. มหาสารคาม: ประสานการพิมพ์.
- ทศพร ศรีวิไล. (2546). *หมู่บ้านเข้มแข็ง*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- ทรงพันธ์ วรรณมาศ. (2532). *เครื่องปั้นดินเผา*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.
- นิคม ชมพูลง. (2542). *ชุดฝึกอบรมด้วยตนเอง การสร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญา
ท้องถิ่น กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ (ฉบับปรับปรุง)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม:
อภิชาติการพิมพ์.
- นฤมล นิราทร. (2543). *การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ*. กรุงเทพฯ:
โครงการระหว่างประเทศว่าด้วยการจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก.
- นันทสาร สัสลับ; และคณะ. (2541). *แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- บัณฑิต จุลาสัย. (2532). *การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนชั้นพื้นฐาน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ปฐุม นิคมานนท์. (2539). *รายงานการวิจัยเรื่องการค้าความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ชุมชน
ชนบทไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ประกอบ ใจมั่น. (2539). *การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในการเรียนการสอนในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานการ
ประถมศึกษาจังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (โสตทัศน
ศึกษา)*. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- เปี่ยมสุข เหมยรุ่งเรือง. (2536). *ประวัติศาสตร์เครื่องปั้นดินเผา เล่ม 1 ยุคโบราณและตะวันออกไกล*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประเวศ วสี. (2530, มกราคม-กุมภาพันธ์). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. *ชุมชนพัฒนา*. 1: 5.
- ประเวศ วสี. (2542). *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประเสริฐ ศีลรัตน. (2525). *ความเข้าใจในศิลปะ*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. (2540). *จิตวิทยาการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมกรุงเทพ.
- มโน พิสุทธิรัตนานนท์. (2539). *เอกสารประกอบการสอนศิลปะพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- . (2533). *ศิลปะพื้นบ้าน*. เอกสารประกอบการสอน ภาควิชาทัศนศึกษา ศิลปศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา. ถ่ายเอกสาร.
- ยงธนศิริ พิมลเสถียร. (2543). *การอนุรักษ์*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการวางแผนภาคและการเมือง สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
- พระมหาสุทนต์ อากาศโร. (2547). *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ*. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างความรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- รัตนะ บัวสนธิ์. (2535). บทบาทของโรงเรียนประถมศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น. *วารสารการศึกษาแห่งชาติ*.
- รุ่ง แก้วแดง. (2543). *ปฏิวัติการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- วิจิต มันทสุวรรณ. (2528, พฤษภาคม). ภูมิปัญญาในการพัฒนา. *สังคมพัฒนา*. 2(5): 6-12.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2536). *มรดกพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- . (2542). *ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: คอมแพคพรีนท์.
- วราพรรณ ชัยชนะศิริ. (2540). *วิวัฒนาการการทอผ้าซิด บ้านคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- ศิริพงษ์ นวลแก้ว. (2540). *การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- สังกิต พิริยะรังสรรค์. (2542). *เศรษฐกิจพึ่งตนเอง: ปรัชญา ฐานะ และอนาคต*. ในเอกสาร
ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ประมวลแนวคิด คำบรรยายและหนังสือสั่งการ
สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อสาธิตาษาดินแดน.
- สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. (2543). *การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานในพื้นที่ระดับตำบล*. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.
- สถาบันราชภัฏนครปฐม. (2545). *ภูมิปัญญาไทยจังหวัดนครปฐม*. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์.
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สามารถ จันทร์สุริ. (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านคืออะไร อย่างไร*. เอกสารการสัมมนาวิชาการเรื่อง
ภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สาโรช มีวงษ์สม. (2541). *เครื่องถ้วยในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: เอส.ที.พี.เวิลด์ มีเดีย.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (2533). *รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ:
เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สุทธิพงศ์ พงศ์ไพบุลย์. (2539). *ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้* ในสังขสิทธิ์: *ที่ระลึกเกษียณอายุราชการ*.
สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). *คืนสู่รากเหง้า*. กรุงเทพฯ: เทียนสุวรรณ
- เสรี พงศ์พิศ. (บรรณาธิการ). (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์
พรินติ้ง.
- สำนักงานคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *การดำเนินงานหนึ่ง
ตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์*. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2539). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. นนทบุรี: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- (2539). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและวิถีการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*.
นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- (2544). *ภูมิปัญญาภาคกลาง*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- (2539). *ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวไทย*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช.
- อังกูล สมคะเนย์. (2534). *ภูมิปัญญาชาวบ้านมิติจรัสแสงต่อการจัดการเรียนการสอนระดับ
ประถมศึกษา*. ม.ป.ท.

- อเนก นาคะบุตร. (2536). *ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา: ในคนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อบเชย แก้วสุข. (2543). *รายงานผลการดำเนินงานประชุมปฏิบัติการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเผยแพร่ความรู้ของสื่อมวลชน*. อุบลราชธานี: ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- อภิชัย พันธเสน. (2536). *พัฒนาชนบทไทย: สมุหไทยและมรรค ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2541). *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอี่ยม ทองดี. (2542). *ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

เรื่อง การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

Title The process of transferring knowledge production.Benjarong The village Donkaidee Katumbaen Samut Sakhon.

เป้าหมาย เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา องค์ความรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทำเครื่องเบญจรงค์ และกระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

วัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์

1. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร
2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

1. ชื่อ-นามสกุล ของผู้ให้สัมภาษณ์
2. ที่อยู่ปัจจุบันของผู้ให้สัมภาษณ์
3. ประวัติการทำงานของผู้ให้สัมภาษณ์
4. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพในการทำเครื่องเบญจรงค์ของผู้ให้สัมภาษณ์
5. ผลงานดีเด่นของผู้ให้สัมภาษณ์
6. บุคคลใดในชุมชนของท่านที่ถือได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านอย่างแท้จริง ถือเป็นครูแห่งภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ภายในท้องถิ่น เพราะเหตุใด
7. ท่านคิดว่าฝีมือช่างงานเบญจรงค์ในหมู่บ้านดอนไก่อีเมื่อเทียบกับชุมชนอื่นๆที่ประกอบอาชีพงานเบญจรงค์เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร
8. เหตุใดผู้ให้สัมภาษณ์จึงมาทำเครื่องเบญจรงค์ ทำมาเป็นเวลานานเท่าไร

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของท้องถิ่น

1. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านดอนไก่อี
2. สภาพทั่วไปของท้องถิ่น สภาพแวดล้อม สภาพประชากร ภูมิศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ สัมคมวัฒนธรรม และการคมนาคมเป็นอย่างไร
3. ในอดีตคนในชุมชนประกอบอาชีพอะไรมีหลักฐานยืนยันได้หรือไม่
4. บุคคลหรือกลุ่มคนใดเป็นผู้ชักชวนริเริ่มจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตเครื่องเบญจรงค์ขึ้นในหมู่บ้านดอนไก่อี และได้มีการก่อตั้งมาเป็นระยะเวลาเท่าไร
5. การรวมกลุ่มเบญจรงค์ดอนไก่อีมีจุดประสงค์เพื่ออะไร มีหน้าที่ทำอะไรและผลที่ได้รับเป็นอย่างไร
6. ท่านคิดว่าจุดขายของงานเครื่องเบญจรงค์ของบ้านดอนไก่อีคืออะไร
7. ในชุมชนมีกิจกรรมงานบุญหรืองานประเพณีประจำท้องถิ่นหรือไม่ มีงานอะไรบ้างและมีการจัดขึ้นในช่วงเวลาใด

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์และ

กระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

1. บรรพบุรุษ หรือผู้อาวุโส เคยบอกเล่าเกี่ยวกับการทำเครื่องเบญจรงค์ไว้อย่างไรบ้าง
2. การสืบทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์ มีระยะเวลานานเท่าใด
3. สมัยก่อนชาวบ้านใช้วิธีใดในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องเบญจรงค์
4. ปัจจุบันมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง
5. ท่านได้เรียนรู้วิธีการทำเครื่องเบญจรงค์มาจากที่ใด
6. ท่านคิดว่าการเรียนรู้การทำเครื่องเบญจรงค์ในลักษณะใด ที่จะช่วยให้ท่านสามารถเรียนรู้และฝึกหัดได้มีประสิทธิภาพและรวดเร็วที่สุดเพราะเหตุใด
7. ในช่วงแรกเริ่มเครื่องมือและอุปกรณ์ในการผลิตมีอะไรบ้าง และแต่ละอย่างทำหน้าที่อะไร และในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง

วัสดุ

หน้าที่

สั่งได้จาก

8. ในอดีตการผลิตเครื่องเบญจรงค์ไทยมีขั้นตอนอย่างไรบ้าง และในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

9. ในปัจจุบันมีเทคโนโลยีใดเข้ามามีส่วนช่วยในกระบวนการผลิตเครื่องเบญจรงค์บ้าง
อย่างไร

ภาคผนวก ข

ข้อมูลบุคคล

ข้อมูลบุคคล

1. คุณอุไร แต่งเอียด ประธานกลุ่มผลิตเบญจรงค์หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี สถานที่ผลิตและจำหน่าย ร้านอุไรเบญจรงค์ บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร 74110 โทร./โทรสาร 0-3447-3408 มือถือ 081-8614626 เพิ่มเติม www.thaitambon.com และ www.donkaidee.co.th

2. คุณรัชนี ทองเพ็ญ ตำแหน่งรองประธานกลุ่ม สถานที่ผลิตและจำหน่ายร้านแดงเบญจรงค์ บ้านเลขที่ 146 หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร 74110 โทร/โทรสาร 0-3447-3471 มือถือ 089-9188978

3. คุณประภาศรี พงษ์เมธา ตำแหน่งเลขานุการกลุ่มผู้ทำหน้าที่ประสานงานให้กับกลุ่ม สถานที่ผลิตและจำหน่ายร้านหนูเล็กเบญจรงค์ บ้านเลขที่ 31 หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร 74110 โทร 0-3484-3371 มือถือ 081-9959196

4. คุณนวลจันทร์ มารุ่งเรือง ตำแหน่งเหรัญญิก สถานที่ผลิตและจำหน่าย ร้านเย็นยงเบญจรงค์ บ้านเลขที่ 159 หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร 74110 โทร 0-3484-3077

5. คุณสังวาล ภูมิเสน ตำแหน่งเหรัญญิก สถานที่ผลิตและจำหน่าย ร้านสังวาลเซรามิก บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร โทร 0-3447-2478

ภาคผนวก ค

หมู่บ้านเบญจรงค์

หมู่บ้านเบญจรงค์

ความเป็นมาของหมู่บ้านดอนไก่อี

ดอนไก่อี หมู่บ้านเบญจรงค์มีสถานที่ตั้งขอแหล่งภูมิปัญญาอยู่ ณ หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไก่อี อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ณ หมู่ที่ 1 ตำบลดอนไก่อี ร้านทำเครื่องเบญจรงค์พร้อมห้องโชว์ สำหรับจำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์อย่างหลากหลายสวยงามอยู่สองข้างทางบอกให้รู้ว่า นี่คือนหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อีซึ่งเป็นแหล่งผลิตงานเบญจรงค์ที่มีคุณภาพและโด่งดังระดับประเทศในสายงานเครื่องปั้นดินเผา มองจากด้านนอกจะมีลักษณะเป็นร้านผลิตและค้าในทีเดียวกัน เหมือนหนึ่งว่าต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างค้า บ้านใครบ้านมัน แต่ถ้าได้สัมผัสและทำความรู้จักอย่างดีแล้วจะเห็นว่ากระบวนการผลิตจำหน่ายเครื่องเบญจรงค์ของที่นี่นั้นมีโยงใยเครือข่ายการผลิตอย่างเป็นกลุ่มก้อน มีรากฐานที่มั่นคง มีการบริหารจัดการที่ดีในระบบธุรกิจครัวเรือน มีการรวมกลุ่มช่วยกันคิดช่วยกันทำ และช่วยกันขายอย่างเหนียวแน่น ชุมชนร่วมกันทำเพื่อให้การผลิตงานเบญจรงค์ของที่นี่มีคุณภาพและมีชื่อเสียงเป็นที่นิยมของคนทั่วไป เพราะที่นี่คือกลุ่มเครือญาติที่เริ่มต้นทำเครื่องเบญจรงค์มาพร้อมกันจนเป็นหมู่บ้านที่ได้รับรางวัลหมู่บ้านศิลปหัตถกรรมดีเด่น ประจำปี 2544 จากมูลนิธิห่มอม งามจิตต์ บุรฉัตร ซึ่งมีไม่กี่หลังคาเรือน

คำตอบเกี่ยวกับเบญจรงค์ของชุมชนนี้อยู่ภายในหมู่บ้านมีข้อความท้ายชื่อร้านว่า “กลุ่มหมู่บ้านศิลปหัตถกรรมเบญจรงค์ดีเด่น” และมีสัญลักษณ์รูปปลาตะเพียนสานด้วยใบลานซึ่งเป็นเครื่องหมายของผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ดีเด่นของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย รับรองให้รู้ว่าผลิตภัณฑ์ที่นี่ไม่ธรรมดา ที่สำคัญบนป้ายนี้ยังมีสัญลักษณ์รูปโถเบญจรงค์ลายไทย ซึ่งเป็นเครื่องหมายของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อี เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ทุกคนรู้ว่าเครื่องเบญจรงค์ที่มีคุณภาพดี ต้องเป็นเครื่องเบญจรงค์ที่หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อีเท่านั้น จะสังเกตว่าสัญลักษณ์จะมีอยู่ไม่กี่ร้านในย่านนี้ จะมีก็เฉพาะร้านที่อยู่ในตำบลดอนไก่อีเท่านั้น

ยุคแรกของเบญจรงค์ดอนไก่อี

คุณอุไร แดงเอียด ประกอบอาชีพการทำเบญจรงค์มาแล้ว 45 ปี ในฐานะผู้ริเริ่มและฟื้นฟูอาชีพการทำเครื่องเบญจรงค์ในหมู่บ้านได้เล็งถึงความเป็นมาของการทำเครื่องเบญจรงค์ โดยเริ่มที่โรงงานเสถียรภาพเป็นแห่งแรก ชาวบ้านดอนไก่อีส่วนใหญ่จะเป็นพนักงานในโรงงานเสถียรภาพ ซึ่งเป็นโรงงานผลิตชามเซรามิกค์ตราไก่ จึงมีความรู้ความสามารถในกระบวนการผลิตชามเซรามิกค์ นับตั้งแต่การขึ้นลายลงทอง ลงสี เเผาเคลือบ แม้ว่าโรงงานแห่งนี้จะเป็นที่ผลิตชามตราไก่ และเขียนลายคราม แต่ที่นี้คือ ที่ที่เริ่มต้นของงานเบญจรงค์ในหมู่บ้านดอนไก่อี การเล่าเรื่องย้อนอดีตของการเริ่มต้น

งานเบญจรงค์ คุณอุไรจึงเป็นผู้อธิบายผู้โดยเริ่มเรื่องที่ว่า เดิมทีนี้ และบรรดาพี่ ๆ น้อง ๆ เป็นพนักงานในโรงงานเสถียรภาพซึ่งเป็นโรงงานผลิตขามเขรามิกตราไก่ที่ใหญ่ที่สุด ตั้งอยู่ที่ตำบลอ้อมน้อย อำเภอกะทู้มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ลักษณะงานในโรงงานจะแบ่งเป็นแผนก ๆ คือ แผนกเขียนลายก็จะแบ่งเป็นลายทั่วไป ลายไก่ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของโรงงานลายสับปะรด ลายดอกไม้ ธรรมชาติ ฯลฯ และลายคราม โดยเฉพาะลายครามจะเป็นลวดลายแบบศิลปะจีน จะมีช่างเขียนลายชาวจีนเป็นผู้เขียนและฝึกหัดคนไทยในโรงงานให้เขียนตามอย่าง แผนกเขียนลายเบญจรงค์ แผนกเผาเคลือบ ตรวจสอบและแผนกเครื่องยนต์ เครื่องจักร สำหรับดูแลการเผาเคลือบและควบคุมอุณหภูมิของเตาเผาเคลือบ แผนกบรรจุและหีบห่อและการตลาด คนงานส่วนใหญ่จะเริ่มจากการเขียนลวดลายทั่วไปก่อน พอชำนาญแล้วจะให้หัดเขียนลายคราม และลายเบญจรงค์ ซึ่งถือว่าสูงสุดยอดของการเขียนลาย สำหรับการเขียนลายเบญจรงค์ทางโรงงานได้เชิญอาจารย์ สงวน รักมิตร จากกรมศิลปากร มาเป็นที่ปรึกษาถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับศิลปะลายไทย พื้นฐานการเขียนลายเบญจรงค์ให้แก่พนักงานในโรงงาน ค่าจ้างในโรงงานขณะนั้นวันละ 8 บาท และขึ้นค่าจ้างให้วันละ 50 สตางค์ เรื่อยมาจนถึง 12-13 บาท และวันละ 100 บาท ในปี 2532

ในช่วงแรกที่ฝึกเขียนลายคราม ลายแรกที่เขียนเป็นลายสับปะรด ลายดอกบัว ลายช่องกระจก ซึ่งเป็นลายพื้นฐานของการเขียนลายคราม เพราะลายครามเป็นพื้นฐานการเขียนของลายเบญจรงค์ แต่ในปัจจุบันนี้ผู้ที่หัดเขียนลายเบญจรงค์ใหม่ ๆ ไม่จำเป็นต้องเขียนลายครามเหมือนแต่ก่อนแล้วสามารถเขียนลายเบญจรงค์ได้เลย ลายเบญจรงค์ลายแรกที่เขียนคือ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ พอชำนาญขึ้น อาจารย์ปรีชา กุย์รักษา ซึ่งเข้ามารับช่วงสอนต่อจาก อาจารย์ สงวน ซึ่งมีอายุมากแล้ว ก็สอนลายเพิ่มขึ้น เช่น ลายกุหลาบน้ำ ลายดอกบัว ลายเทพนม ลายจักรี จนกระทั่งในปี 2532 โรงงานมีปัญหาทางเศรษฐกิจ ปลดคนงานออก คนงานทั้งหมดเดินขบวนประท้วงในที่สุดไม่สำเร็จ พี่และบรรดาพี่ ๆ น้อง ๆ ที่ไปทำงานด้วยกันเริ่มตกงาน ขณะนั้นพอมีเงินติดตัวอยู่ไม่มากนัก ก็คิดเริ่มลงทุนด้วยความมุ่งมั่นที่จะประกอบอาชีพด้วยใจรักจึงคิดทำเครื่องเบญจรงค์เอง โดยมี คุณจรรยา แดงเยี่ยมซึ่งเป็นพี่สาวและทำอยู่โรงงานเดียวกันที่เขียนลายอยู่ด้วย และสามีคือ คุณทองคำ แดงเยี่ยม ซึ่งก็เป็นพนักงานในโรงงานเดียวกันในขณะนั้น ที่พอมีความรู้ด้านช่าง เขียนลายและหัดลงสีเอง แต่ต้องไปจ้างโรงงานเผาแถวอ้อมน้อย เพราะไม่มีเงินทุนสร้างเตา เนื่องจากเตาเผาต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ทำให้ใช้งบประมาณสูงมากอยู่ในราว 100,000 บาท จ้างเผาอยู่ 2-3 ปี

ยุคที่ 2 ยุคฟื้นฟูของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่ดี

จนมาถึงปี พ.ศ.2534 โครงการของ ในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ ทรงโปรดฯ ให้ทหารนำเด็กจากภาคใต้มาฝึกงาน ได้ 3-4 รุ่น ในสมัยก่อนการทำ

เบญจรงค์จะแบ่งหน้าที่กันทำ คือ ตอนนั้นยังไม่ได้ก่อตั้งหมู่บ้านเบญจรงค์ คือแต่ละบ้านก็จะทำในรูปแบบ ต่างคนต่างทำ คืออย่าง บ้านสังวาล เซรามิก จะรับหน้าที่ทำเครื่องชาว เด็กๆที่เข้ามาเรียนมาฝึกงานก็จะได้เลือกว่าอยากเรียนรู้เรื่องอะไรและแยกย้ายไปตามบ้านนั้นๆ ในแต่ละบ้านก็จะมีค่าแรงให้วันละ 50-60 บาท ถือเป็นน้ำใจ เนื่องด้วยเด็กที่มาฝึกเป็นเด็กจากภาคใต้ ทางคุณอุไรจึงจัดให้เด็กช่วยครัวทำอาหารเอง คือ กลัวว่าอาหารจากภาคกลางจะไม่ถูกปาก ก็เรียกได้ว่าอยู่กันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย เนื่องด้วยสมัยนั้นฐานะค่อนข้างจะยากจน ก็ถือว่าช่วยๆกันไป แล้วเด็กๆก็จบไป 3 รุ่น ส่วนรุ่นที่ 4 นั้น รุ่นนี้จะเป็นเด็กที่เรียนช่วงศิลป์เรียกได้ว่าเป็นงานมาบ้างแต่ว่ารูปแบบงานที่ทำเป็นคนละแนวทางการกัน คือ เด็กช่างศิลป์เวลาเขียนรูปนั้นจะใช้กระดาษเขียนซึ่งจะแตกต่างกันกับการเขียนลงบนเครื่องชาว เด็กจึงได้เรียนการเขียนเครื่องเบญจรงค์จากของจริงแล้วรุ่นที่ 4 ก็จบไป หลังจากโครงการเราก็มีคนทำเบญจรงค์เพิ่มขึ้น ในสมัยก่อนยังไม่มีใครรู้จักว่าเบญจรงค์คืออะไร ฟ้าหญิง จุฬารัตน์ ท่านทรงให้หน่วยงานของทหารอเดอริ่งงานมาทางเราจึงเขียนลายกับไปตามออเดอริในนามโครงการของฟ้าหญิง จุฬารัตน์ ซึ่งโครงการนี้ทำให้คนในพื้นที่รวมทั้งเด็กได้มีงานทำกันมากขึ้น ตอน ในยุคนั้นที่เราต้องไปจ้างเผาแถวอ้อมน้อย จากหมู่บ้านไปก็ 7 กิโลเมตร เตาละ 500 บาท หนึ่งเดือนประมาณ 2 เตา เนื่องจากเตาสมัยก่อนราคาค่อนข้างสูง เตาหนึ่งก็ตกแสนกว่าบาทจึงต้องไปจ้างเผาในช่วงแรก และต่อมาการสั่งของก็เริ่มมีเครดิตคือไม่ต้องใช้เงินซื้อเครื่องชาว สี่ ภูกัน เราจึงมีเงินก้อนมาหมุน และเครื่องเบญจรงค์ที่ทำมาก็ไม่พอกับความต้องการของลูกค้า จึงเริ่มแยกบ้านเพื่อเพิ่มกำลังการผลิต แยกออกมาเป็น 5 หลัง คือ บ้านอุไร บ้านสังวาล บ้านแดง บ้านเย็นยง และบ้านหนูเล็ก เมื่อแยกบ้านแล้วกำลังการผลิตก็มีเพิ่มขึ้นและชื่อของเบญจรงค์ก็เป็นที่รู้จักมากขึ้น จนต่อมารายการกระจกหกด้านมาถ่ายทำสารคดีเกี่ยวกับเครื่องเบญจรงค์ และหนังสือพิมพ์ไทยรัฐได้ลงบทความเกี่ยวกับเบญจรงค์ หลังจากนั้นผู้คนจึงรู้จักว่าเบญจรงค์คืออะไร ทำมาจากอะไร และประวัติความเป็นมาของเบญจรงค์นั้นมาจากไหน สมัยนั้นก่อนที่ได้เรียนรู้คือจากคนแก่คนแก่จะสอนพวกลายจีน เรียกกันว่าลายคราม และอาจารย์ สงวน รักมิตร จะสอนเรื่องเบญจรงค์ เราก็เริ่มเรียนรู้และทำมาจากตรงนั้น เราย้อนกลับมาที่ว่าเราทำเตาเองได้ คือ เมื่องานเราเยอะขึ้นเราก็ควรมีเตาเป็นของตัวเอง จึงลงทุนทำเตาไป ตอนนั้นหมดไปประมาณ 5-6 หมื่นบาท พอมีเตาเองมันก็เริ่มดีขึ้นจากการที่เราไปจ้างมันก็ช้า พอเรามีเตาเองคราวนี้ก็เร็วขึ้นมาก พอเห็นผลที่ดีก็เลยเริ่มทำเตาที่สองตามมาแต่กว่าจะทดลองใช้เตาให้ใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ก็ทำให้ต้องสูญเสียผลิตภัณท์เบญจรงค์ที่เผาในเตาไปไม่น้อย

โครงการในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงจุฬารัตน์วดีลักษณ์ฯ ทรงโปรดฯ ทำให้เรามีรายได้เพิ่มขึ้นมีเงินหมุนเวียนมากขึ้น อาจจะได้ไม่มากมายเท่าไรแต่มันก็ทำให้มีเงินหมุนพอที่จะทำเตาเป็นของตนเองได้ ตอนที่ทำช่วงแรกๆก็มีข้อบ้างเพราะทำไปๆ เงินไม่มีเหลือเก็บ เงินก็จะไปอยู่ตรงนั้นบ้างตรงนี้บ้าง พอขายได้ก็จะมีเงินมาหมุนต่ออีก และก็ต้องนำไปซื้อเครื่องชาว ซื้อทอง ซื้อ

สี และอุปกรณ์การทำเบญจรงค์ต่างๆ ก็ทำล้มลุกคลุกคลานมาเรื่อยแต่ก็ไม่ถึงกับเลวร้ายอย่างแรกๆ คือ ทำมาแล้วของขายหมดก็ดีไปอย่างแล้ว จนทำไปเรื่อยจนถึงขนาดของไม่พอขาย ทำมากก็ไม่พอขาย ทำถึงขั้นที่แทบไม่ได้หลับไม่ได้นอน แต่เราก็กินช่วยกันดี

ในปี 2534 จากเตาเผาเดียวเริ่มเพิ่มเป็น 3 เตา ทั้งเขียนลาย ลงสี เผาครบวงจร ยังขาดอยู่เพียงการขึ้นรูปทรงภาชนะเคลือบขาว (White ware) เท่านั้น ที่ยังต้องสั่งซื้อจากโรงงานข้ามแถวอ้อมน้อย ซึ่งเป็นโรงงานที่ผลิตวัตถุดิบเครื่องเคลือบขาว (White ware) เพียงแห่งเดียว ซึ่งต้นทุนจะถูกกว่า

และต่อมาในปี พ.ศ.2544 ทางในอำเภอกับพัฒนาชุมชนได้เล็งเห็นว่าที่หมู่บ้านนั้นเริ่มใหญ่โตมีการพัฒนาจากหลัง เดียวเป็น 3 หลังและตอนนี้มีถึง 5 หลังที่ทำเบญจรงค์ เห็นสมควรว่าน่าจะส่งหมู่บ้านเข้าประกวด คณะกรรมการของหม่อมงาม เจ็ด บุรฉัตร ท่านก็มา ตอนนั้นคุณหญิงจบเป็นประธานอยู่ ท่านก็มาเดินตรวจ ก็ยังอนาถา แต่พอท่านดู 5 หลังคาเรือนแล้วเออ มันอยู่ในชุมชนเดียวกันนะ และเบญจรงค์ก็ยังไม่ใครรู้จักเลย เราน่าจะส่งเข้าประกวดในนามของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดี และพอส่งเข้าไปก็ได้รับรางวัลกลับมา ที่นี้ก็มีรายการต่างๆ มาถ่ายทำมากมาย เพราะถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น คำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ก็มาจากชุมชนเล็กๆ ที่ผลิตเครื่องเบญจรงค์ได้ความรู้มาจากโรงงาน ต่อมาพอเราได้รางวัลระดับประเทศแล้ว จากที่ไม่ได้เป็นกลุ่มก็มาจัดตั้งจัดตั้งกลุ่มเราต้องมีประธาน รองประธาน เลขา เหรัญญิก แล้วตอนได้รางวัลเราได้เงินมา 3 หมื่นบาท แต่เงินนี้ไม่ได้ให้เลย คือเหมือนให้เรายืม ภายใน 3 ปี ต้องเอาเงินจำนวนนี้คืน ตอนนั้นเรามีเงินแล้วเริ่มดีขึ้น เงินที่ได้มาคนไหนลำบาก เราก็ให้เขาก่อนให้กู้ไปภายในกลุ่มสมาชิก ส่วนคนที่มีแล้วก็ไม่ต้องต่อมามาความต้องการของตลาดล้น กำลังผลิตไม่พอ คือ บุคลากรในการผลิตไม่เพียงพอ ก็ยังช่วยกันทำได้ดี จนมาถึงวิกฤตต้มยำกุ้งราวปี พ.ศ. 2547 ไม่ได้มีผลต่อการทำเบญจรงค์เพราะการทำเบญจรงค์เป็นงานฝีมือไม่ใช่งานติดสติ๊กเกอร์ มันมีขั้นตอนการทำว่าต่อไปเราจะผลิตออกมาเท่าไร จึงแทบจะไม่มีผลกระทบต่อกงานเบญจรงค์ ออกจะขายดีซะด้วยเพราะเป็นงานใหม่ที่คนเริ่มให้ความสนใจ และมีเอกลักษณ์เฉพาะตน ต่อมาทาง ททท. ท่องเที่ยวไทย ได้เห็นว่าที่นี่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เราน่าจะทำโฮมสเตย์รองรับในสมาชิกของเรา 5 หลังคาเรือน มีเพียงบ้านสังวาล เสร้ามิกเท่านั้นที่ไม่ได้ทำโฮมสเตย์คือก่อนจะทำโฮมสเตย์ท่อง ททท. ได้มาดูสถานที่ที่หมู่บ้านแล้วพาเราออกไปเชียงใหม่ที่เขาทำโฮมสเตย์ ให้ไปดูตัวอย่างว่า การทำโฮมสเตย์ก็ไม่ได้ยากอะไรเพียงแต่ว่า ทำห้องน้ำให้สะอาด ผ้าปูที่นอนให้สะอาด คือไม่ต้องลงทุนแต่ว่าลงแรงหน่อยนึง เราถือว่าเรามีภูมิปัญญาตรงนี้แล้วเด็กๆ ก็จะมาเรียนรู้ก็เป็นการสะดวก แล้วพอเป็นที่รู้จักของคนเยอะขึ้นทางพัฒนาชุมชนเข้ามาช่วยเหลือ คือทางหน่วยงานของรัฐเขาจะไม่ยื่นมือเข้ามาช่วยถ้าเราไม่ได้เป็นกลุ่มพอดีทางเรามีกลุ่มก็เลยทำให้เขาเห็นว่าชุมชนนี้ดี เขาก็มาต่อยอดให้ อยากได้อะไร อยากรู้อะไร ก็ให้อาจารย์มาสอนให้ กระทรวงอุตสาหกรรมก็เข้ามาจัดระบบให้ อย่างทางเราใช้เตาไฟฟ้า ทางสังวาลย์จะใช้เตาแก๊สเพราะทำลายคราม คือเมื่อก่อนทาง

ร้านแดงข้าเตาแก๊สเพราะทำลายครามเหมือนกันแล้วเงินไฟไหม้ บังเอิญอยู่ริมคลองก็เลยผลักรถลงคลองไปได้ ได้รับความเสียหายไปไม่น้อย หลังจากได้รางวัลมาก็แบ่งงานกันทำเพราะจากมีเพียง 20 คน ก็เพิ่มขึ้นเป็น 5 หลัง หลังละ 10-20 คน จนปัจจุบันมีสมาชิกรวมร้อยละ 20 ต่อมาปี พ.ศ.2552 หลังจากได้รางวัลชุมชนดีเด่น เป็นหมู่บ้านต้นแบบแล้ว ทางกระทรวงพาณิชย์ก็เห็นว่าหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดีแม้ว่าจะเป็นหมู่บ้านเล็กๆแต่เขาเข้มแข็งและทำธุรกิจเป็นการต่อยอดให้ชุมชนได้ คือ อย่างเราทำของหนึ่งชิ้นก็ต้องมีคนป้อนของชาว พอเราทำเป็นเครื่องเบญจรงค์เรียบร้อยแล้ว ก็ต้องใส่กล่องผ้าไหม คนทำกล่องก็ได้ออกไป ก็คือได้กันเป็นทอดๆ และกระทรวงพาณิชย์เลยจัดให้หมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดีเป็นย่านการค้า เราก็ไปเรียกพวก OTOP ด้วยกันมาขายและกักปิดถนนงานมี 3 วัน จัดมาได้ 5 ปี ได้รับผลตอบแทนที่ดีมาตลอด มีหน่วยงานหลายหน่วยงานเข้ามาช่วยเหลือ และในปีเดียวกันนี้ สมเด็จพระเทพ เสด็จมายังหมู่บ้านดอนไก่อดี ท่านได้มาพักที่โฮมสเตย์นี้ และตรัสว่า ให้ช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญานี้เอาไว้ ถ้าเราไม่ช่วยกันสืบสานก็มีโอกาสที่จะสูญหายไปได้ เพราะเบญจรงค์เป็นงานที่ค่อนข้างจะละเอียดอ่อน ต้องมีสมาธิในการทำอย่างเด็กใหม่ที่ไม่เคยทำก็ไม่สามารถที่จะทำได้ ให้สอนลูกหลานให้ได้ซึมซับวิชาเหล่านี้เอาไว้ ให้อยู่ไปนานๆ (อุไร แดงเอี่ยม, 2558)

ยุคที่ 3 ยุครุ่งเรืองของหมู่บ้านเบญจรงค์ดอนไก่อดี

ความเป็นมาของการจัดตั้งกลุ่มเบญจรงค์หมู่บ้านดอนไก่อดีในสมัยรัฐบาล นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี เริ่มมีงบประมาณเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในชนบท คืองบประมาณจากโครงการเงินกู้มีयाชาวาให้หมู่บ้านละ 100,000 บาท เพื่อเป็นโครงการเงินทุน หมุนเวียนเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในชนบท องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ดอนไก่อดี เห็นเป็นโอกาสดีแนะนำให้สมาชิกในหมู่บ้านจัดตั้งกลุ่มอาชีพในหมู่บ้าน รวมทั้งกลุ่มอาชีพการทำเบญจรงค์ไทยด้วย เพื่อขอกู้เงินจำนวนนี้ในขณะนั้นมีกลุ่มชาวบ้านยื่นความประสงค์ขอกู้ไปแล้ว จำนวน 50,000 บาท ยังคงเหลืออีก 50,000 บาทกลุ่มเบญจรงค์จึงขอกู้เงินจำนวน 50,000 บาท ที่เหลือ เพื่อมาพัฒนา ออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้กับกลุ่ม โดยแต่งตั้งให้คุณอุไร แดงเอี่ยม เจ้าของร้านอุไรเบญจรงค์เป็นประธานกลุ่ม กู้เงินกองทุนหมู่บ้านตามโครงการเงินกู้มีयाชาวา หลังจากนั้นหมู่บ้านดอนไก่อดีจึงมีการจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตเบญจรงค์หมู่บ้านดอนไก่อดีตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นายอำเภอกระทุ่มแบนขณะนั้นคือ นายชโลธร ผาโคตร มีแนวคิดว่าจะผลักดันให้กลุ่มเบญจรงค์บ้านดอนไก่อดีมีความเข้มแข็งขึ้นให้ได้ คู่กับกล้วยไม้ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดสมุทรสาคร ในระยะแรกไม่ประสบความสำเร็จ เพราะผู้ที่มีอาชีพทำเบญจรงค์ในจังหวัดสมุทรสาครมีจำนวนมาก กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ส่วนใหญ่ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างขาย บางครั้งก็ขายตัดราคากันเอง แย่งตลาดกันเอง จนกระทั่งได้มีการรวมกลุ่มเบญจรงค์ที่หมู่บ้านดอนไก่อดีได้รวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นเป็นหมู่บ้านแรก และเริ่มเข้มแข็งขึ้น เนื่องจากการถ่ายทอดวิชา

ความรู้ด้านการเขียนลายเบญจรงค์มาจาก อาจารย์ สงวน รักมิตร และอาจารย์ ปรีชา กุ้ยรักษา จาก โรงงานเสถียรภาพที่เดียวกัน ประกอบกับบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันเป็นกลุ่มก้อน และเป็นเครือญาติกัน อย่างใกล้ชิด มีความรักสามัคคีกัน จึงยิ่งทำให้กลุ่มเริ่มมีความเข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่ง นายชโลธร ผาโคตร นายอำเภอกระทุ่มแบนได้ย้ายไป มีนายอำเภอใหม่เข้ามารับตำแหน่งแทน คือ นายเกียรติศักดิ์ ธนวัฒนากุล ได้เห็นความสำคัญของงานศิลปหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ไทย จึงส่งหมู่บ้านดอนไถ่เข้าร่วมประกวด “หมู่บ้านศิลปหัตถกรรมดีเด่นงานเครื่องเบญจรงค์” ของมูลนิธิหม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร ประจำปี 2544 ซึ่งในขณะนั้นชาวบ้านดอนไถ่ยังไม่มีใครทราบล่วงหน้าจนกระทั่งประธานมูลนิธิ คือ คุณหญิงจวบ จิรโรจน์ พร้อมคณะเดินทางมาตรวจเยี่ยมชมกิจการงานเครื่องเบญจรงค์ของหมู่บ้านดอนไถ่ หลังจากนั้นอีกไม่นานมีรายงานแจ้งผลการตัดสินรางวัลชนะเลิศหมู่บ้านศิลปหัตถกรรมดีเด่นงานเครื่องเบญจรงค์ไทย คือ “หมู่บ้านดอนไถ่” ยังความภาคภูมิใจแก่ชาวบ้านดอนไถ่เป็นอย่างยิ่ง เพราะทุกคนไม่เคยคาดฝันมาก่อนว่าจะได้รับรางวัลอันทรงเกียรตินี้หลังจากนั้น สื่อมวลชนทุกแขนง ต่างให้ความสนใจทำข่าวประชาสัมพันธ์รายการ จนทำให้หมู่บ้านดอนไถ่มีชื่อเสียงด้านการทำเครื่องเบญจรงค์ไทยที่มีความละเอียด ประณีต สวยงามมากที่สุดแห่งหนึ่ง มีลูกค้า นักท่องเที่ยว นักเรียน นักศึกษา คณาจารย์ ต่างเดินทางไปเยี่ยมชมกิจการเครื่องเบญจรงค์ไทยของหมู่บ้านดอนไถ่จนถึงที่ เนื่องจากชาวบ้านจะผลิตและขายกันในบ้าน และเมื่อไปถึงที่แล้ว ผู้สนใจทุกคนสามารถเดินชมเครื่องเบญจรงค์ได้อย่างหลากหลาย และมีให้เลือกในราคาเป็นกันเอง มาตรฐานเดียวกันทุกร้านบางร้านอาจแตกต่างกันตามลักษณะของลวดลายที่โชว์แล้วแต่ความสนใจของลูกค้าว่าจะชอบลายประเภทไหน นอกจากนี้ ลูกค้าหรือนักท่องเที่ยวจะสนใจผลิตภัณฑ์เบญจรงค์ที่มีให้เลือกตามความพอใจทั้งราคา และลวดลายแล้ว ภายในร้านยังมีการสาธิตแสดงวิธีการและขั้นตอนการผลิตเครื่องเบญจรงค์ให้เห็นเป็นประจำทุกวัน มีเจ้าของร้านเป็นผู้แนะนำชม และให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจชมด้วย บรรยากาศการต้อนรับที่เป็นกันเอง ซึ่งการให้บริการแบบนี้จะเห็นทั่วไปทุกร้านเบญจรงค์ในหมู่บ้านดอนไถ่เนื่องจากทุกบ้านมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติกัน และสามารถกำหนดรูปแบบ จุดขาย และการตลาดได้เป็นแนวทางเดียวกัน ประการสำคัญคือ คุณภาพของสินค้าและคุณค่าของงานเบญจรงค์ที่มีมาตรฐานและราคาเดียวกันทั้งหมด

หลังจากที่หมู่บ้านดอนไถ่ ได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านศิลปหัตถกรรมดีเด่น ประจำปี 2544 โดยมูลนิธิหม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร ซึ่งถือว่าเป็นรางวัลเกียรติยศในการสร้างสรรค์ และร่วมกันอนุรักษ์สืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของไทยให้ยั่งยืนสืบไป และสมควรอย่างยิ่งที่สมาชิกภายในหมู่บ้านดอนไถ่และคนไทยทุกคนควรภาคภูมิใจ และช่วยกันอนุรักษ์ให้คงอยู่ตลอดไป ควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนชนบทบนพื้นฐานของการนำภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไหนมาเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง ชุมชน และสังคมส่วนรวมควรมีชื่อเสียงของหมู่บ้านดอนไถ่ในการ

ผลิตเครื่องเบญจรงค์ที่มีคุณภาพ สวยงาม ราคามาตรฐาน ประกอบกับความมีอัธยาศัยที่ดีงาม การ
 สร้างความคิดสร้างสรรค์ที่ไม่หยุดนิ่งในการพัฒนารูปแบบลวดลาย เทคโนโลยีการผลิต ที่ประยุกต์
 วัฒนธรรมให้เข้ากับสมัยนิยมได้อย่างกลมกลืน รวมทั้งการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการดำรงอยู่
 ของงานเบญจรงค์ไทยอย่างเหนียวแน่น เหล่านี้คือเครื่องยืนยันที่ทำให้ชาวดอนไก่อดี และคนไทยทุกคน
 ตระหนักและเห็นคุณค่าของเครื่องเบญจรงค์ไทยให้หันมานิยมสินค้าไทย และร่วมกันส่งเสริมการตลาด
 ผลิตภัณท์งานศิลปหัตถกรรมเครื่องเบญจรงค์ไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งในและต่างประเทศ และนับ
 จากนี้ไป วิถีชีวิตของชาวนาบ้านดอนไก่อดีกำลังจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความมั่นคงของอาชีพ การทำเบญจ
 รงค์ มีรายได้แน่นอน ชุมชนเข้มแข็งเป็นที่รู้จักกับสังคมภายนอกที่กว้างขวางขึ้น มีนักท่องเที่ยว ผู้คน
 สนใจศึกษาดูงานงานเบญจรงค์มากขึ้น มีทั้งผู้แสวงหาความรู้งานศิลปะที่งดงาม สีส้มวลชนหลาย
 แขนงให้ความสนใจ ประชาสัมพันธ์ผลงานอย่างกว้างขวางรวมทั้งผู้ประกอบการธุรกิจ แสวงหาสินค้า
 ประเภทงานศิลปหัตถกรรมไทย ไม่เพียงความต้องการของผู้บริโภค ทั้งในตลาดในประเทศแล้วงาน
 เบญจรงค์ไทยยังคงสามารถก้าวไกลไปโดดเด่นอยู่ในตลาดต่างประเทศอย่างมากมาย ทั้งในยุโรป
 อเมริกา ออสเตรเลีย และเอเชียอย่างจีน ญี่ปุ่น และเกาหลี และนับวันจะขยายตลาดได้กว้างไกลกว่านี้
 อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ภาคผนวก ง

ภาพประกอบ

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	สมพัทธ์ ทิพย์มงคล
วันเดือนปีเกิด	วันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2530
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	41 ซอยพระราม2 ซอยที่1 ถนน พระราม 2 แขวงบางมด เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร 10150
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	พนักงานบริษัทเอกชน

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2553

ระดับปริญญาตรี

จาก มหาวิทยาลัยราชภัฏธนโกสินทร์ วิทยาเขตเพาะช่าง

พ.ศ. 2559

การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

